

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İLKÖĞRETİM ANABİLİM DALI
SINIF EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**ABDULLA ŞAİK'İN ESERLERİNİN DEĞERLER
EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Könül TAHİROVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
Prof. Dr. Zehra GÖRE**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Könül TAHİROVA
	Numarası	148302031005
	Ana Bilim Dalı	İlköğretim
	Bilim Dalı	Sınıf Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tezin Adı	Abdulla Şaik'in eserlerinin değerler eğitimi açısından incelenmesi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

21/05/2019

Könül TAHİROVA

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Könül TAHİROVA
	Numarası	148302031005
	Ana Bilim Dalı	İlköğretim
	Bilim Dalı	Sınıf Eğitimi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Zehra GÖRE
	Tezin Adı	ABDULLA ŞAİK'İN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan ABDULLA ŞAİK'İN ESERLERİNİN DEĞERLER EĞİTİMİ AÇISINDAN İNCELENMESİ başlıklı bu çalışma 03/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

	Ünvanı Adı Soyadı	İmza
Danışman	Prof. Dr. Zehra GÖRE	
Jüri Üyesi	Doç. Dr. Murat ATEŞ	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üy. Süleyman UZKUÇ	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

ÖN SÖZ

İnsan, yaşamının her alanında değerlere ihtiyaç duyar. Nelerin önemli olduğunu, neleri hayatından çıkarması gerektiğini değerler eğitimi vasıtasıyla gerçekleştirir. Kültürün bir parçası olan değerler, insan hayatında önemli bir yer tutar. Kültür ise toplumun geçmişine ve bugününe bağlıdır. Değerler eğitimi ailede başlar ve okulda planlı, sistemli bir şekilde devam eder. İster okulda, ister ailede bu eğitim sevdirilerek verildiği zaman daha verimli olur. Bunun için çocuklara masallar, şiirler, hikâyeler dinletmek ve okutmak gereklidir. Azerbaycan çocuk edebiyatında bu eserlerin en önemli temsilcilerinden biri Abdulla Şaik'tir. Abdulla Şaik eserlerinde çeşitli değerlere yer vererek çocuklara bu eğitimi sevdirecek kazandırmıştır.

Bu çalışmanın amacı Abdulla Şaik'in eserlerini değerler eğitimi açısından incelemektir. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen çalışma giriş, beş bölüm ve kaynakça'dan oluşmaktadır. Giriş'te problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, tanımlara yer verilmiştir. Birinci bölümde yöntem başlığı altında araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde değer kavramı, değerlerin özellikleri, değerlerin önemi ve işlevleri, değerler eğitiminin tanımı, değerler eğitimi yaklaşımları, okullarda değerler eğitimi ve ailede değerler eğitimi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Abdulla Şaik'in hayatı hakkında verilen bilgiler derlenmek suretiyle kısaca verildikten sonra edebî kişiliği ortaya konmuştur. Eserlerinde eğitim ve terbiye meselesi anlatılmış ve eserleri liste halinde sunulmuştur. Aynı zamanda bu bölümde Azerbaycan çocuk edebiyatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Abdulla Şaik'in Azerbaycan çocuk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde Abdulla Şaik'in eserleri, şiirleri, piyesleri, temsilleri, poemaları ve hikâyeleri yirmi dokuz değer başlığı altında incelenmiş ve buna göre hangi değerlerin ne oranda yer aldığı tespit olunarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Beşinci

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

bölümde ise araştırma bulgularına dayanılarak ulaşılan sonuçlar ve öneriler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan bütün kaynaklar ise kaynakça bölümünde yer almıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında bana yardımcı olan çok değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Zehra Göre'ye ve tez yazma sürecinde bana her zaman destek olan aileme ve arkadaşım Feyza Topçu'ya canı gönülden şükranlarımı sunarım.

Könül TAHİROVA

Konya/ 2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin	Adı Soyadı	Könül Tahirova		
	Numarası	148302031005		
	Ana Bilim/Bilim Dalı	İlköğretim Anabilim Dalı / Sınıf Eğitimi Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Zehra GÖRE		
Tezin Adı	Abdulla Şaik'in Eserlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi			

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı Azerbaycan'ın çocuk edebiyatı yazarlarından biri olan Abdulla Şaik'in eserlerini çocuk dünyasına katkıda bulunduğu değerler açısından incelemektir. Araştırmada Abdulla Şaik'in oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade tarafından derlenmiş "Abdulla Şaik Seçilmiş Eserleri" isimli üç ciltlik kitabından faydalanılmıştır. Çalışmada bu kitaptan seksen dokuz eser seçilmiş ve bu eserler öğretim programında yer alan değerler dikkate alınarak oluşturulan değer listesinden yirmi dokuz adet değere göre incelenmiştir. İncelenen eserlerde bu değerlerin nasıl ve ne oranda yer aldığı tespit edilmiş ve sözü geçen eserlerin değerler eğitiminde nasıl kullanılabileceği tartışılmıştır.

Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi esas alınarak yapılmıştır. Bu çalışmanın amacı Abdulla Şaik'in eserlerini değerler eğitimi açısından incelemektir. Bu amaca yönelik olarak gerçekleştirilen çalışma giriş, beş bölüm ve kaynakça'dan oluşmaktadır. Giriş'te problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, tanımlara yer verilmiştir. Birinci bölümde yöntem başlığı altında araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde değer kavramı, değerlerin özellikleri, değerlerin önemi ve işlevleri, değerler eğitiminin tanımı, değerler eğitimi

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

yaklaşımları, okullarda değerler eğitimi ve ailede değerler eğitimi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde Abdulla Şaik'in hayatı hakkında verilen bilgiler derlenmek suretiyle kısaca verildikten sonra edebî kişiliği ortaya konmuştur. Eserlerinde eğitim ve terbiye meselesi anlatılmış ve eserleri liste halinde sunulmuştur. Aynı zamanda bu bölümde Azerbaycan çocuk edebiyatı hakkında kısaca bilgi verildikten sonra Abdulla Şaik'in Azerbaycan çocuk edebiyatındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Dördüncü bölümde Abdulla Şaik'in eserleri, şiirleri, piyesleri, temsilleri, poemaları ve hikâyeleri verilerin analizinde verilmiş yirmi dokuz değer başlığı altında incelenmiş ve buna göre hangi değerlerin ne oranda yer aldığı tespit olunarak analiz edilmeye çalışılmıştır. Beşinci bölümde ise araştırma bulgularına dayanılarak ulaşılan sonuçlar ve öneriler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan bütün kaynaklar ise kaynakça bölümünde yer almıştır.

Bu çalışmanın her aşamasında bana yardımcı olan çok değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Zehra Göre'ye ve tez yazma sürecinde bana her zaman destek olan aileme ve arkadaşım Feyza Topçu'ya canı gönülden şükranlarımı sunarım.

Anahtar Kelimeler: Değerler, Değerler eğitimi, Abdulla Şaik, Şiir, Hikâye.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTITÜSÜ
---	---	---

Author's	Name and Surname	Könül Tahirova		
	Student Number	148302031005		
	Department	Department of Primary Education / Primary School Teaching Section		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Zehra GÖRE		
Title of the Thesis/Dissertation	Examining Abdulla Saik's literary works from the point of view of values education			

ABSTRACT

The main purpose of this study is to examine the works of Abdulla Şaik, one of the authors of Azerbaijani children's literature, in terms of the values which he contributed to the children's world. A three-volume book titled "Abdulla Şaik Seçilmiş Eserleri" compiled by Abdulla Şaik's son Prof. Dr. Kemal Talıbzade has been used in this study. In this study, eighty-nine works are selected from this book and these works are examined according to 29 values from the value list which is created by taking into account the values in the curriculum. How and to what extent these values are determined in the examined works and how these works can be used in values education are discussed.

The study was carried out on the basis of document analysis of qualitative research methods. The aim of this study is to examine Abdulla Şaik's works in terms of values education. The study consists of five chapters and bibliography. In the introduction, problem status, purpose and importance of research, and definitions are introduced. In the first chapter, information about the research model, the universe and the sample, the data collection and the analysis of the data are given. In the

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü

second part of the study, value concept, properties of values, importance and functions of values, definition of values education, approaches to values education, values education in schools and values education in family are explained. In the third chapter, after a brief information about Abdulla Şaik's life, her literary personality is illuminated. In his works, the issue of education and training is described and his works are listed. At the same time, in this section, after giving a brief information about Azerbaijani children's literature, the position of Abdulla Şaik in Azerbaijani children's literature is determined. In the fourth chapter, the works, poems, plays, representations, poems and stories of Abdulla Şaik have been analyzed under the title of twenty-nine values. In the fifth chapter, the results and suggestions are obtained based on the findings of the research. All sources used in the research are included in the bibliography section.

I would like to express my sincere gratitude to my dear supervisor Prof. Dr. Zehra Göre, who helped me at every stage of this study and to my family and my friend Feyza Topçu, who always supported me in the thesis-writing process.

Keywords: Values, Values Education, Abdulla Saik, Poem, Story.

İÇİNDEKİLER

Contents

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	HATA! YER İŞARETİ TANIMLANMAMIŞ.
ÖN SÖZ	II
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
1. Problem Durumu	1
2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
3. Tanımlar	2
BİRİNCİ BÖLÜM	3
YÖNTEM	3
1.1. Araştırma Modeli.....	3
1.2. Evren ve Örneklem.....	3
1.3. Verilerin Toplanması.....	3
1.4. Verilerin Analizi	4
İKİNCİ BÖLÜM.....	5
KURAMSAL ÇERÇEVE.....	5
2.1. Değer Kavramı	5
2.2. Değerlerin Özellikleri.....	6
2.3. Değerlerin Önemi ve İşlevleri	7
2.4. Değerler Eğitiminin Tanımı	10
2.5. Değer Eğitimi Yaklaşımları	11
2.5.1. Değerlerin Gizli Öğretimi Yaklaşımı (Örtük Program)	12
2.5.2. Değer Açıklama Yaklaşımı (Değer Belirginleştirme).....	13
2.5.3. Değer Analizi Yaklaşımı	14
2.5.4. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İnkilem).....	15
2.6. Okullarda Değerler Eğitimi.....	16
2.7. Ailede Değer Eğitimi	17
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	18
ABDULLA ŞAİK HAKKINDA.....	18

3.1. Hayatı	18
3.2. Edebî Kişiliği	19
3.3. Abdulla Şaik'in Eserlerinde Eğitim ve Terbiye Meselesi.....	21
3.4. Eserleri	22
3.4.1. Şiir Kitapları	22
3.4.2. Poemaları	23
3.4.3. Hikâyeleri	23
3.4.4. Manzum Hikâyeleri	25
3.4.5. Romanları	25
3.4.6. Povestleri	26
3.4.7. Piyesleri	26
3.4.8. Temsilleri.....	27
3.4.9. Ders Kitapları	28
3.4.10. Tercümeleleri.....	28
3.5. Azerbaycan Çocuk Edebiyatı ve Abdulla Şaik'in Azerbaycan Çocuk Edebiyatında Yeri.....	30
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	37
BULGULAR VE YORUMLAR	37
4.1. Adil Olma.....	37
4.2. Aile Birliğine Önem Verme	40
4.3. Alçak gönüllülük	41
4.4. Barış	42
4.5. Bilimsellik	43
4.6. Cesaret.....	45
4.7. Çalışkanlık.....	46
4.8. Dayanışma.....	49
4.9. Dostluk	51
4.10. Duyarlılık	52
4.11. Dürüstlük.....	53
4.12. Estetik.....	55
4.13. Fedâkarlık.....	57
4.14. Hoşgörü	58
4.15. Merhamet	59
4.16. Misafirperverlik.....	61
4.17. Nezaket.....	62
4.18. Özgürlük.....	62
4.19. Öz güven	64
4.20. Paylaşımçı Olma	64
4.21. Sabır	64
4.22. Sağlık.....	66

4.23. Saygı.....	66
4.24. Sevgi.....	68
4.25. Sorumluluk.....	72
4.26. Sadakat	73
4.27. Temizlik	73
4.28. Vatanseverlik.....	74
4.29. Yardımseverlik.....	76
BEŞİNCİ BÖLÜM.....	79
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
5.1. SONUÇLAR	79
5.2. ÖNERİLER.....	83
KAYNAKÇA.....	84

KISALTMALAR**Kısaltmalar**

Akt.

C.

çev.

Dr.

MEB

Metb.

Müq.

KMÜ

Neşr.

No.

Prof.

Red.

s.

TDK

vb.

vd.

Açıklamalar

Aktaran

Cilt

Çeviren

Doktor

Millî Eğitim Bakanlığı

Matbuat

Mukaddime

Kahramanoğlu Mehmetbey

Üniversitesi

Neşriyat

Numara

Profesör

Redaktör

Sayfa

Türk Dil Kurumu

Ve benzeri

Ve diğerleri

GİRİŞ

Çalışmanın bu bölümünde problem durumu, araştırmanın amacı ve önemi, tanımlar belirlenmiştir.

1. Problem Durumu

Bu çalışmada Abdulla Şaik'in eserlerinde eğitim değerlerine sıkça rastlanılacağı düşünülerek, yazarın eserlerinde mevcut eğitim değerlerinin tespit edilmesi problem edilmiştir.

Bu çalışmanın problem cümlesi "Abdulla Şaik'in eserlerinde adil olma, aile birliğine önem verme, alçak gönüllülük, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, öz güven, paylaşımcı olma, sabır, sadakat, sağlık, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri ne oranda yer almaktadır?" şeklinde oluşturulmuştur.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, Abdulla Şaik'in eserlerini ve şiirlerini değerler eğitimi açısından incelemek ve adil olma, aile birliğine önem verme, alçak gönüllülük, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, öz güven, paylaşımcı olma, sabır, sadakat, sağlık, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin yazarın hangi eserlerinde ne oranda ve nasıl yer aldığını ortaya koymaktır. Ayrıca, Abdulla Şaik'in Azerbaycan çocuk edebiyatındaki önemini vurgulamak amacıyla, bu çalışmanın birinci bölümünde yazarın hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ile ilgili bilgiler verilmiştir.

Azerbaycan çocuk edebiyatında çok önemli paya sahip olan Abdulla Şaik'in eserlerinde yer alan değerler konusu daha önce ayrıntılı bir şekilde üzerinde çalışılmamış bir konu olması nedeniyle bu çalışma alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Araştırmadan elde edilecek veriler sayesinde, bu eserlerin değerler eğitimi açısından önemi tespit edilecek, bu noktada okullarda bu eserlerden yararlanılmasına yönelik önerilerde bulunulacaktır.

3. Tanımlar

Değer kavramı: “Değer, grup veya toplumun, kişilerin, örüntülerin ve diğer sosyokültürel nesnelere önemliliğini değerlendirmeyi sağlayan ölçütlerdir” (Fichter, 2015: 166). “Değer, bireyin çevresiyle etkileşimi sonucunda içselleştirdiği ve davranışlarını yönlendiren standartlar olarak tanımlanabilir” (Akbaş, 2004: 44).

Değerler Eğitimi: “Değer, insanı değerli kılan, sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır. Sahip olunan değerler bireyin gelecekte kişiliğini, bakış açısını, davranışlarını, hatta hayatını belirleyecek etkenler olduğu için, bireyin belli başlı değerlerin farkına varması, yeni değerleri kazanması, bütün bu değerleri kişiliğinin temel taşları haline getirerek davranışa dönüştürmesi gerekir. Neredeyse hayat boyu devam eden bu değer kazanma/kazandırma süreçlerine “değerler eğitimi” denir” (Yaman, 2012: 18).

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir.

1.1. Araştırma Modeli

Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi olarak belirlenmiştir. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algılandığı ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türü demektir (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 39). Doküman inceleme yöntemi ise doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan, incelemesi, hemen her araştırma için kaçınılmaz olan bir veri toplama tekniğidir (Madge, 1965: 75).

1.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Abdulla Şaik'in seçilmiş eserlerinin toplandığı "Seçilmiş Eserleri" adlı eser oluşturmaktadır. Üç ciltten oluşan bu eserde, toplam 282 eser bulunmaktadır. Birinci ciltte 15 hikâye, 1 povest ve 4 roman, ikinci ciltte 108 şiir, 21 gazel, 4 poema ve 10 piyes, üçüncü ciltte ise 74 şiir, 12 manzum hikâye ve poema, 15 hikâye, 8 temsil ve 10 adet piyes yer almaktadır.

Çalışmanın örneklemini ise Abdulla Şaik'in 89 eseri oluşturmaktadır. Bu 89 eser, İlköğretim 1. 2. ve 3. sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı ve İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi 4. 5. sınıflar Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzunun içerdiği değer başlıkları göz önünde bulundurularak, Abdulla Şaik'in bu değerleri içeren eserleri incelenerek 282 eser arasından seçilmiştir.

1.3. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada Abdulla Şaik'in oğlu Prof. Dr. Kemal Talıbzade tarafından derlenmiş, Abdulla Şaik "Seçilmiş Eserleri" isimli üç ciltlik kitabından faydalanılmıştır. Aynı zamanda değerler eğitimi ile ilgili dokümanlar, kitaplar, sözlükler, tezler ve makalelerden de yararlanılmıştır.

1.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada Abdulla Şaik'in eserlerini analiz etmek maksadıyla "Betimsel Analiz Yaklaşımı" kullanılmıştır. Betimsel analiz yaklaşımı, elde edilen verilerin daha önceden belirlenen temalara göre analizidir. Verilerin sistematik ve net bir şekilde sunulması bu analizde önemlidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013: 256).

Bu çalışma için Millî Eğitim Bakanlığının hazırlamış olduğu değerler eğitimi yönergesinde yer alan değerler ile İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi ve Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında yer alan değerler göz önünde bulundurulmuştur.

Analiz çerçevesinde oluşturulan (adil olma, aile birliğine önem verme, alçak gönüllülük, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, öz güven, paylaşımcı olma, sabır, sadakat, sağlık, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik) 29 adet değer başlığı altında, Abdulla Şaik'in eserleri okunup, Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılıp özetlenerek ilgili değerlerin hangi eserlerde ve nasıl yer aldığı belirtilmiştir. Sadece şiirler tercüme edilmeden Azerbaycan Türkçesinde yazılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde değer kavramı, değerlerin özellikleri, önemi ve işlevleri, değerler eğitiminin tanımı, değerler eğitimi yaklaşımları, okullarda ve ailede değerler eğitimi konularına yer verilmiştir.

2.1. Değer Kavramı

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren sosyal ve kültürel bir çevrede bulunur. Bu çevreye uyum sağlamasında toplumun sahip olduğu bir takım davranış ve düşünce kalıpları kendisine yardımcı olur. Bu davranış ve düşünce kalıpları ise değerler olarak nitelendirilmektedir. Değerler, insanların çoğu tarafından üzerinde uzlaştıkları gerçek davranış standartlarıdır. Değerler, iyi ile kötü davranışlar arasında ayırım yapılmasına olanak sağlayan kabuller ve inançlardır. Bu nedenle bireyin davranışlarına rehberlik eder (Güven, 2014: 225).

Latince kıymetli, güçlü olmak anlamlarına gelen “valere” kökünden türetilmiş olan değer kavramı, sosyal bilimlere ilk defa Znaniecki tarafından kazandırılmıştır (Bilgin, 1995: 83). Türkçede “tegmek” sözcüğünden gelen “dokunmak” “değmek” anlamındaki “değer”, karşılığı, ederi demektir (Eyüpoğlu, 1998, Akt.: Ersoy, 2014: 273).

Değer kavramı literatürde birçok yazar tarafından farklı yaklaşımlar kullanılarak farklı şekillerde tanımlanmıştır. İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretimi Programında, Özgüven (1999)’den alınan değer, “bir sosyal grup veya toplumun kendi varlık, birlik, isleyiş ve devamını sağlamak ve sürdürmek için üyelerinin çoğunluğu tarafından doğru ve gerekli oldukları kabul edilen ortak düşünce, amaç, temel ahlakî ilke ya da inançlar” şeklinde tanımlanmıştır (MEB, 2005). Güngör (1993: 18), değeri, bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inanç olarak tanımlarken; Erdem (2003: 56) ise farklı bir bakış açısı getirerek, değer kavramını belirli bir durumu diğerine tercih etme eğilimi olarak tanımlamıştır. Çağlar (2005: 304)’a göre ise, değerler, bireylerin düşünce, tutum ve eylemlerinde birer standart olarak ortaya çıkan kültürel öğeler olarak adlandırılabilir.

Başaran (1998: 129)'a göre, değer bir nesne, işlem, fikir ve eylemin değerler örgütü içerisinde taşıdığı önemi belirleyen nitelik ve nicelik şeklinde tanımlanır ve nesne, işlem, fikir ve eylemin değerlendirilmesinde bir araç olarak kullanılır.

Köknel (2007: 17)'e göre ise değer: “Somut ya da soyut kavramların önemi soyut ölçü birimidir; canlı ve cansız varlıkların, olayların, olguların durumunu, önemini anlatan bir kelimedir.”

Yaman (2012: 17)'a göre: “Değer, bireylerin herhangi bir kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır. İnsanı değerli eden sahip olduğu üstün nitelikler ve sahip olduğu donanımlardır.”

Türk Dil Kurumu'na göre ise değer, “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet” şeklinde ifade edilirken, aynı zamanda, “Bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevî öğelerin bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, 2011: 607).

2.2. Değerlerin Özellikleri

İyilik, doğruluk, dostluk, dürüstlük, sağlık, temizlik, sadakat gibi manevi değerlere insanoğlu yaşam boyu ihtiyaç duymuştur. Toplumsal hayatta yaşamayı anlamlı kılan bu ve benzeri manevi değerlerdir.

Değerler, insan davranışlarını yönetirler. Diğer bir ifadeyle bir olayın nasıl gerçekleştiğini, yani arka planında neler olduğunu anlamak istiyorsak, o olayı gerçekleştiren insanların tutum ve davranışlarını yönlendiren değerleri tespit etmek ve anlamak gerekir (Okumuş, 2010: 28).

Değerlerin özellikleri şöyle sıralanmaktadır:

a) *Değerler paylaşılırlar*; kişilerin çoğunluğu değerler üzerinde uzlaşmıştır. Herhangi bir bireyin yargısına bağlı değildir.

b) *Değerler ciddiye alınırlar*; kişiler bu değerleri, ortak refahın korunması ve sosyal gereksinimlerin karşılanması ile birlikte görür.

c) *Değerler coşkularla birlikte bulunur*; kişiler yüce değerler için özveride bulunur, dövüşür ve hatta ölürlür.

d) *Değerler soyutlanırlar*; kişiler arası oйдаşma ve uzlaşma gerektirdiği için kavramsal olarak diğer değerli nesnelere soyutlanabilir.

e) *Değerler toplumsaldır*; bireyin dışındadır ve toplumun baskısı özelliklerine sahiptirler. Birey, toplumsal olan değerleri içinde doğduğu toplumda hazır bulur; toplumsallaşma sürecinde değerleri öğrenir, benimser, uygulamaya katılır ve bir sonraki kuşağa aktarır. “Kısacası toplumsallaşma süreciyle bireylere, toplumun temel değerleri, normları, örf, adet ve teamülleri öğretilmektedir.” (Güven, 1999: 163). Birey, bu değerlerle eğitildiği için de genellikle bireyin kararları toplumun değerlerine uygun düşmektedir. Toplumda, değerleri öğrenemeyen bireyler “deli” olarak nitelendirilirken, değerleri benimsemeyen ve uygulamaya katılmayanlar ise cezalandırılmaktadır.

f) *Sosyal değerler süreklidir*; değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması aile, okul, arkadaş çevresi, meslek ve iş örgütü ve kitle iletişim araçları ile sağlanmaktadır. Bu araçlarla toplumlar, gruplar ve kurumlar pek çok sosyal değeri bünyesinde taşır, geliştirir ve yeni kuşaklara aktarırlar.

g) *Değerler dil ve sembollerle aktarılır*; bir toplumun konuştuğu dil ve ortak sembolleri o toplumdaki grupların ve kurumların ortak değerlerini hem yansıtır hem de yaşatır. Örneğin şan, şeref, gibi kelimeler ile evlilik sürecinde yapılan törenler sosyal değerleri yansıtır (Fichter, 2006: 167).

Değerlerin özellikleri Millî Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında ise şu şekilde sıralanmıştır (MEB, 2005: 87).

1. Değerler toplum ya da bireyler tarafından benimsenen birleştirici olgulardır.
2. Toplumun sosyal ihtiyaçlarını karşıladığına ve bireylerin iyiliği için olduğuna inanılan ölçütlerdir.
3. Sadece bilinç değil, duygu ve heyecanları da ilgilendiren yargılardır.
4. Değerler bireyin bilincinde yer alan ve davranışı yönlendiren güdülerdir.
5. Değerlerin normlardan farkı, normlardan daha genel ve soyut bir nitelik taşımasıdır.

2.3. Değerlerin Önemi ve İşlevleri

Birey davranışlarını benimsediği değerlere uygun olarak sergiler. Dolayısıyla, değerlerle ilgisi olmayan insan davranışı bulunmadığı varsayılabilir (Mengüşoğlu, 1997: 262).

Değerler, bireyin süregelen eylemlerine yol gösteren standartlar olarak işlev görürken, değer sistemleri ise çatışmaları çözmekte ve karar vermede uygulanan genel planlar olarak işlev görmektedirler (Silah, 2005: 278).

Değerler toplum için önemli ilkelerdir, dolayısıyla değerlere uygun davranış sergileyen insanlar da toplum gözünde değer kazanırlar. Değerler genel yaşam tarzımızı ve yönünü etkileme, belirleme açısından çok önemlidir. Bu belirleme, bireyin seçeceği meslekten, ülkesi veya insanlık için özveride bulunmaya, nasıl bir anne veya baba olacağına kadar geniş ve önemli bir alanı kapsar. Değerler yaşanılarak bir kimlik ve kişilik haline geldiği için bir ferdin hayatında önemli rol üstlenir (Dökmen, 2007: 60).

Sözlükte görev anlamına gelen işlev (fonksiyon), sosyolojide herhangi bir sosyal olgunun, bütün içinde yerine getirdiği görev demektir. Hâlâ sosyolojide geçerli olan kural, bir beşeri ögenin tanınmasının işlev veya işlevlerinin bilinmesine bağlı olduğudur. Tabii değerler de bunun dışında değildir. Değerlerin işlevi, “bütün beşeri olayların gerçekleşmesinde belirleyici olmak” şeklinde formüle edilebilir. Siyasi, estetik, sosyal, ailesel, bütün beşeri olaylar bir değere dayanırlar (Aydın, 2011: 41).

Değerler ya da değer sistemleri, kültürel yapı içerisinde birçok işlevi yerine getirmektedir. Rokeach (1973) değerlerin işlevlerini şu şekilde açıklamıştır:

1. Değerler, bireyi toplumsal konumunda belirli bir pozisyon almaya teşvik eder.
2. Bireyin belirgin bir politik ya da dinsel ideolojiyi diğerine tercih etmesini sağlar.
3. Kendisini başkalarına sergilemesine rehberlik eder.
4. Bireyin kendini ve diğer insanları değerlendirip, (ödüllendirme veya cezalandırmada) yargılamasında kriterler oluşturur ve kendini aşmasında ve sunmasına rehberlik eder.
5. Değerler karşılaştırma sürecinin merkezinde yer alırlar, bireyler onları ahlaklarını ve başkalarından daha yetkin olduklarını belirlemek için standartlar olarak kullanırlar.
6. Standartlar başkalarını etkilemek ya da ikna etmek için kullanılır, hangi inançların, tutumların ve eylemlerin mücadeleye, karşı çıkmaya ve tartışmaya değer

olduklarını gösterir. Böylece hangilerinin etkilemeye çalışmaya, hangilerinin değiştirmeye değer olduklarını anlamalarına yardım ederler.

7. Değerler, psiko-analitik anlamda, inançların, tutumların ve eylemlerin rasyonalize edilmesini gösteren standartlardır. Aksi durumda, kişisel ya da sosyal kabul edilmezlik durumunda kişisel ahlaki ve yetkinlik duygulan benlik saygısının zedelenmesine yol açar.

8. Değerler sistemi, seçenekler, çözülmüş çatışmalar ve karar verme arasından seçim yapmaya yardımcı olan öğrenilmiş kurallar ve yasalar düzenidir. Bu durumda kişinin tüm değer sistemi herhangi bir durum karşısında bütünüyle harekete geçemez. Bu genel bir planı kapsayan bir zihinsel yapıdır. Karşılaşılan herhangi bir durumda konuyla ilgili bölüm harekete geçer ve danışmanlık görevini yerine getirir. Diğer kısımlar ise o an için bunu fark etmezler.

9. Vasıta (instrumental) değerler idealize davranış biçimlerini motive ederler. Çünkü arzu edilen son hedef bu değerlerle elde edilir.

10. Kutup (terminal) değerlerde o anda acil biyolojik hedeflere varmayı gerektirmediğinden üstün hedeflere kişileri motive ederler. Diğer yandan kişinin benlik saygısı kazanması ya da bunu yitirmesi için değerler, kavramsal birer alet ve aynı zamanda silahtır.

11. Değerlerin Uyum Sağlayıcı İşlevi: Bu işlevde; kişi kendisi ya da diğer insanlar için kötü bir biçimde, bir değere sahip olmayı bekleyemeyeceği için bu değerleri öncelikle bilişsel, sosyal ve kişisel olarak daha savunulabilir olan değerlere dönüştürmelidir.

12. Değerlerin Ego Savunma İşlevleri: Psikoanalitik teoriye göre değerler (tüm vasıta ve kutup değerler) de en az tutumlar kadar benlik savunucu ihtiyaçlara hizmet eder.

13. Değerlerin Bilgi ya da Kendini Gerçekleştirme İşlevi: Bilgi edindirme ve kendini gerçekleştirmede değerlerin fonksiyonu, belirli vasıta ve kutup değerlerin açık ya da kapalı bir biçimde bilgiyi kapsamamasından kaynaklanır. İnsanlar bilgi, kendini gerçekleştirme, bağımsız davranma, yetkinlik ve yeterlilik gibi davranış biçimlerini kullanarak değer oluştururlar ve bu değerler bu davranış biçimlerinin son durumlarının belirlenmesinde kullanılırlar.

14. Değerler, bireylerin yaşamında yol gösteren prensiplerdir ve bireyler ve gruplar arasında değişkenlik gösterebilmenin yanı sıra (özellikle kültürel farklılıklarda), insanlara yönelik olarak benzer şekilde iki yönde işlev görmeye müsaittir (Akt.: Gül, 2013: 53).

2.4. Değerler Eğitiminin Tanımı

Bireyler ve toplumlar dünyanın neresinde olursa olsun iyi bir yaşam sürmeyi arzu eder. İyi bir yaşam ve nitelikli bir toplumun varlığı ise iyi bir eğitime bağlıdır. Bu eğitim sürecinde yaşamsal bilgiler ve pratiklerin yanı sıra kültürel öğeler ve değerler de bilinçli bir şekilde bireyler tarafından kazanılır. Bu kazanımların en önemlilerinden biri de değerlerdir. “Değerler eğitimi, insana özgü olanakları, insanı insan yapan ve diğer canlılardan ayıran olanakları, başka bir deyişle insana özgü bütün etkinlikleri insancıl etkinliklerle amaçlarına uygun tarzda gerçekleştirebilecek duruma gelmelerine yardımcı olmaktır” (Dilmaç ve Ulusoy, 2015: 7).

Genel anlamda eğitim, toplumsal yaşam içinde bireyin tutum ve davranışlarını olumlu yönde değiştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan süreçler bütünü olarak tanımlanır. Herkes için daha iyi bir dünya oluşturma arayışı içinde eğitim sistemi, özünde herkes için geçerli pozitif değerleri barındıran ve eğitimin amaçlarını kazanım haline getiren bir yapıda olmalıdır. Bu amaçla insanlığın yarattığı, biriktirdiği ortak evrensel değerlerin öğretilmesi ve yeni nesillere aktarılmasında değerler eğitimi önemli ve belirleyici bir rol oynar (Karaca, 2015: 1).

Clausen (1968)’e göre değerler eğitimi, toplum hayatının düzenleyicisi ve koruyucusu, eğitimin de önemli bir parçasıdır.

Sağlıklı bir toplum oluşturmak için okullarda değerlerimizin öğretilmesi çocuklar için çok önemlidir. Onlara Matematik ve Türkçe derslerini öğretmek ne kadar önemliyse, değerleri öğretmek de o kadar gereklidir. Öğretimin sadece zihinsel öğrenmelerle sınırlı kalmayıp, öğrencilerin duygu, tutum vb. davranışların hepsinin geliştirilmesini sağlayan yani eğitimin bütünselliğini tamamlayan unsurlardan biri de değerler eğitimidir (Aydın, 2010a: 18).

Değerler eğitimi, İl Millî Eğitim Müdürlükleri tarafından oluşturulan projelerle okullarda yürütülmekte; öğrencilere sevgi, sorumluluk, saygı, hoşgörü, öz güven, empati, adalet, cesaret, liderlik, nezaket, dostluk, yardımlaşma, temizlik, doğruluk,

dürüstlük, misafirperverlik, vatanseverlik, merhamet, paylaşımcı olma, alçak gönüllülük, çalışkanlık, iyilikseverlik, fedakârlık gibi değerler kazandırılmak istenmektedir. İnsan hayatında büyük öneme sahip olan kitaplar, çocukluk döneminden itibaren etkili olmaya, bireyin hayatına girmeye başlar. Çocuğun duyarlı bir düşünce yapısına sahip olmasının nitelikli kitaplarla gerçekleştirilebileceği bugün artık tartışmasız kabul edilmektedir. Bir milletin çocuk edebiyatına ait ürünleri, o milletin nasıl bir gelecek istediği ile yakından ilgilidir. Öğretim çağında bireye kazandırılmak istenen bazı değerler edebî eserlerle kazandırılabilir. Değerleri iyi öğrenmiş bir çocuk, toplumda insanlara faydalı bir birey olur. Toplumla kültürlü bireyleri vatansever, iyilik seven ve diğer değerleri öğretmekle kazandırılabilir. Bu yüzden değerleri öğrenmek ve onları gelecek nesle aktarmak çok önemlidir. Değerlerin kalıcılığının sağlanmasında eğitim ve okulların önemli bir yeri bulunmaktadır. Okullarda verilecek değerler eğitimiyle öğrencilerin millî ve evrensel değerleri, hayatlarının bir parçası haline getirilebilir (Hökelekli ve Gündüz, 2007: 389).

Değerler eğitiminin esasını değerleri öğretmek oluşturmaktadır. Değerler eğitimi, iyiliği tanıtmaya ve sevdirmeyi amaçlamalı; zekâyâ, yüreğe ve iradeye hitap etmelidir. Değerlerin öğretiminde yaşantıların rolü büyüktür. Bu nedenle öğretmenler, değer öğretiminde bunların öğrencilerce günlük hayatta uygulanabilmesinde onlara sorumluluk vermeli, kullanacağı pekiştiricilerle bu değerleri öğrencilerde kalıcı hale getirmelidir (Aydın, 2010 b: 7; Güven, 2014: 229).

Bir toplumun geleceği, iyi yetişmiş karakter sahibi insanlara bağlıdır. Bundan dolayı öğrenim çağındaki her bireyin uygun ahlakî kararlar ve davranışlar sergilemesine yardımcı olacak değerler ve becerilerle donatılması kaçınılmaz olarak okulların temel hedefleri arasındadır (Ekşi, 2003: 81).

2.5. Değer Eğitimi Yaklaşımları

Değerlerin topluma tutarlı bir şekilde kazandırılması ile alakalı farklı eğitim yaklaşımları vardır. Bu yaklaşımlardan başlıcaları aşağıdaki gibidir (Kim Suh ve Traiger, 1999; Huitt, 2004; Lovat, 2006; Doğanay, 2007):

1. Değerlerin gizli öğretimi (örtük program) yaklaşımı
2. Değer açıklama (değer belirginleştirme) yaklaşımı

3. Değer analizi yaklaşımı
4. Ahlaki muhakeme (ahlaki ikilem/ahlaki gelişim)
5. Kohlberg'in adil topluluk okulları yaklaşımı
6. Eylem ve gözlem yoluyla değer eğitimi yaklaşımı.

Aşağıdaki bölümlerde, değerlerin gizli öğretimi yaklaşımı, değer açıklama yaklaşımı, değer analizi yaklaşımı ve ahlaki muhakeme yaklaşımları açıklanmıştır.

2.5.1. Değerlerin Gizli Öğretimi Yaklaşımı (Örtük Program)

Örtük program, ahlaki gelişim için güçlü bir araçtır. Uyum sağlamayı kolaylaştıran güven ve değeri geliştiren sosyolojik bir kavramdır. Örtük program resmî, yazılı olmayan ve açıkça belirtilmeyen kasıtlı bir şekilde öğretilme gayesi güdülmeyen, okul içi yazılı olmayan kuralları, rutinleri, disiplini, otoriteye itaat etme gibi tutum ve daha birçok etkeni içeren program türüdür. Örtük program terimi ilk kez 1968 yılında kullanılmakla birlikte örtük programın temelini oluşturan görüşler 20. yüzyılda ortaya konularak geliştirilmiştir (Dilmaç ve Ulusoy, 2015: 77).

Mariani (1999), örtük program kavramının altında temel fikrin, çocukların gerçekte açık programda yer almayan şeyler öğrendikleri olduğunu belirtmektedir. Buna paralel olarak örtük program kavramının, öğrenme sürecinin bilinçli bir şekilde ya da bilmeden organize edilen durumlarına işaret ettiği söylenebilir. Düzenlenen süreçlere bilinçli olarak okulun kendi fiziksel yapılanması (evden uzak bir yer olması, bir işyerine benzemesi vb.) ve sınıftaki organizasyon (öğretmenin sınıfta sürekli ön tarafta durması, çocukların bir askeri düzen içinde oturması vb.) örnek verilebilir. Bilmeden işe koşulan öğrenme süreçlerine ise öğretmenin çocukların davranışlarını nasıl algıladığı ve bu algılara bağlı olarak çocuklara yönelik farklı beklentiler geliştirmesi örnek olarak verilebilir (Akt.: Sarı, 2007: 39).

Literatürde örtük programlarla ilgili farklı tanımlar vardır. Örtük program, ders dışı etkinlikleri içine alan, kapsamı oldukça geniş olan program türü olarak tanımlanır (Demirel, 2002).

Tezcan (2003: 55) ise, “gizli müfredat” olarak adlandırılan örtük programın, öğrencilerin günlük normal faaliyetleri çerçevesinde öğrendikleri anlam, inanç ve doğruları ifade ettiğini söylemiştir.

Yüksel (2002: 362)'e göre, resmî programda belirtilen amaç ve faaliyetlerin dışında öğrenme-öğretme süreci içerisinde ortaya çıkan uygulamalar sonucu öğrencilerin ulaştıkları niteliklere örtük program denir.

2.5.2. Değer Açıklama Yaklaşımı (Değer Belirginleştirme)

Bu yaklaşımın esas temeli bireylerin kendi yaşamlarında hangi değerlerin neden önemli olduğunu ve nasıl tespit edeceğini özgürce karar vermesidir. Birey hiç kimsenin değerini kabullenmek zorunda değildir.

Ryan (1991: 742)'a göre değer açıklama; sınıf oyunları, sergiler, farklı zaman ihtiyaçlarında alıştırmalar ve özel olarak seçilmiş konular sayesinde yapılır. Değer açıklama yaklaşımını öğretmenler tüm yaş seviyelerindeki öğrencilere uygulayabilir (Bacanlı, 2000: 199).

Raths, Harmin ve Simon (1978: 28), değerlerin açıklaması yaklaşımını seçme, takdir etme ve davranma olmak üzere yedi basamaktan oluşan üç işlem üzerine kurmuştur:

A. Seçme:

1. Çocukları, özgürce seçimi ya da bağımsız seçim yapması için cesaretlendirmek,
2. Mevcut seçenekleri değerlendirdikten sonra alternatifler arasından seçmelerine yardımcı olmak,
3. Belirginleştirilen seçeneklerin her birinin değerlendirmelerinde yardımcı olmak.

B. Takdir Etme: Bu basamak seçme basamağının devamı niteliğindedir.

4. Yapmış olduğu seçimle ilgili olarak mutlu ve tatmin olma süreci,
5. Seçmiş olduklarının başkaları tarafından onaylanması için fırsat verme.

C. Davranma: Bu basamak da önceki basamağın devamı niteliğindedir.

6. Seçilen değerlerle yaşanan değer yargıları arasında tutarlı davranmayı özendirme,
7. Çocukların yaşamlarındaki bu davranışları sonradan tekrar göstermeleri için yardımcı olmak.

Değer açıklama yaklaşımını benimseyen öğretmenler; özgür düşünceye saygı gösterir, grupla çalışmaya önem verir, belli değerleri empoze etmeden, öğrencilerin

kendi değerlerini açığa çıkarmalarını teşvik ederler. Bu yaklaşıma göre, öğrencilere hem mantıklı düşünceleri, hem de duygusal farkındalığı kullanmaları için yardım edilir. Öğrencilerin değerler hakkında düşüncelerine fırsat verilir. Aynı zamanda öğrenciler, diğer insanlarla değerlerini paylaşma ve değerlerine uygun olarak davranma konularında cesaretlendirilirler (Doğanay, 2007).

2.5.3. Değer Analizi Yaklaşımı

Değer analizi yaklaşımı Amerikan Sosyal Bilgiler Ulusal Kurulu tarafından geliştirilmiş olan bir yaklaşımdır (Metcalf, Akt.: Tahiroğlu vd. 2010: 236). Yaklaşımın amacı, öğrencilere karşılaştıkları değerlerle alakalı problemler hakkında karar verebilmek için bilimsel araştırma ve mantıksal düşünme sürecini kullanmakta yardımcı olmaktır (Sarı, 2007: 62).

Welton ve Mallan (1999: 147-148) değer analizi yaklaşımında kullanılan süreci sekiz basamakta şu şekilde açıklamıştır (Doğanay, Seggie, Caner, 2012: 85, Aydın, 2010a: 15, Uzunkol, 2014: 37):

1. Değer sorununu belirleme,
2. Karşılaşılan değer sorununu açıklığa kavuşturma,
3. Sorun hakkında bilgi ve kanıt toplama,
4. Bilgi ve kanıtların uygunluğunu ve doğruluğunu değerlendirme,
5. Olası çözüm yollarını belirleme,
6. Çözüm yollarının her birinin olası doğrularını belirleme ve değerlendirme,
7. Seçenekler arasından birini seçme,
8. Seçilen öneriler doğrultusunda davranışta bulunma.

Değer analizi yaklaşımında hedeflere ulaşmak için karar verme süreçleri kullanılır. Coombs ve Meux (1971)'a göre, karar verme süreci altı basamaktan oluşur (Akt.: Bacanlı, 2006: 35). Bu basamaklar sırasıyla şunlardır:

1. Değer sorusunu belirleyip açıklığa kavuşturma,
2. Olguları birleştirme,
3. Olguları değerlendirme,
4. Olguları açıklığa kavuşturma,
5. Değerle ilgili geçici bir karara varma,
6. Karardaki değer kuralını sınama.

2.5.4. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı (Ahlaki İkilem)

Ahlaki muhakeme yaklaşımının kurucusu Kohlberg'dir. Kohlberg, Piaget tarafından oluşturulan ahlaki gelişim basamaklarını yeniden tanımlayarak, bireylerin ahlaki akıl yürütme becerilerine odaklanmıştır (Yiğittir ve Öcal, 2011: 118). Kohlberg, yaptığı araştırmalarda farklı yaş grubundan olan öğrencilerin aynı öyküler için farklı yargılarda bulunduğunu saptamıştır. Araştırmaları sonucu Kohlberg, öğrencilerin gelişme dönemlerinin üç düzey ve altı basamakta toplandıklarını görmüştür (Selçuk, 2000: 112).

i) Gelenek öncesi düzey: Bu düzeyde değerler dışa bağımlı ve kişinin kendi ihtiyaçlarındandır. Bu dönem, ceza ve itaat (4-6 yaş) ve çıkarı dayalı alış-veriş (6-9 yaş) olmak üzere iki alt düzeye ayrılır.

ii) Geleneksel düzey: Başka kişilerin ve grupların ihtiyaçlarını dikkate alır. Bu düzeyde geleneksel değerler benimsenmiştir. Bu dönem kendi içinde kişiler arası uyum (10-15 yaş) ve kanun ve düzen (15-18 yaş) olmak üzere iki alt düzeyden oluşur.

iii) Gelenek ötesi düzey: Bu düzeyde insan haklarının gözetildiği evrensel değerler benimsenmiştir. Bu dönem, sosyal anlaşma (18-20 yaş) ve evrensel ahlaki ilkeler (20-üstü) olmak üzere iki alt düzeye ayrılır. Evrensel ahlaki ilkeler basamağına ulaşan bireyin davranışlarına insan hakları, eşitlik, demokrasi, özgürlük vb. evrensel değerler yön verir (Selçuk, 2000: 112).

Ahlaki ikilemlerin çözümünde şu altı basamak şöyle sıralanmıştır.

1. İlgili olayların tespit edilmesi.
2. Olaylardan mesleki ahlak konularının tanımlanması.
3. İkilemin sonucundan kimin etkilendiğinin ve her kişinin ya da grubun nasıl etkilendiğinin belirlenmesi.
4. İkilemi çözmesi gereken kişinin uygun seçenekleri tanımlaması.
5. Her seçeneğin geçerli sonucunun tanımlanması.
6. Uygun davranışa karar verilmesi.

Ahlaki ikilem, iki farklı değer ilkesinin çatıştığı gerçek yaşam problemleridir. Öğrencilerin kendi yaşam konularına uygun konulardan seçilen bu problemler, tarihi olaylarla ilgili problemlerden de oluşabilir. Burada, öğrencilerden kendileri için

uygun gördükleri davranışı seçmeleri ve tercih sebeplerini belirtmeleri istenmektedir. Fenton'a göre iyi bir ikilemin özellikleri aşağıdaki gibidir (Doğanay, 2007: 275):

- 1) İkilem derste ele alınan Sosyal Bilgiler dersi konularıyla ilişkili olmalıdır.
- 2) İkilem mümkün olduğunca basit olmalıdır.
- 3) İkilem açıkça belirgin tek bir yanıt yerine, farklı yanıt seçeneklerini içerecek şekilde açık uçlu olmalıdır.
- 4) İkilem öğrencilerin olgusal bilgileri üzerine değil, çatışmanın akıl yürütme boyutu üzerine odaklanmasına yardımcı olmalıdır.
- 5) İkilemler öğrencilerin seviyelerine uygun olmalıdır.

2.6. Okullarda Değerler Eğitimi

Okulların birey ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak gibi önemli işlevleri vardır. Okullar öğrencilerin akademik öğrenmelerini gerçekleştirdikleri bir kurum olmasının yanında; öğrencilerin sosyal, psikolojik ve ruhsal gelişimlerini destekleyen, topluma uyumlu sağlıklı bir birey olmalarına hizmet eden ve toplumun benimsediği değerleri öğrencilere aktararak kişilik sahibi bireyler yetişmesine yardımcı olan sosyal bir kurumdur. Okulların bu fonksiyonları gerçekleştirebilmesi için değerler eğitimine yer vermesi kaçınılmazdır (Dilmaç ve Şimşir, 2016).

Bireyin değer sisteminin gelişimi aile içinde başlar ve okul hayatında devam eder. Değerler, eğitim aracılığıyla geliştirilmesi ve olgunlaştırılması gereken önemli bir alan olduğu halde günümüzde bu alana gereken önem verilmemiştir. Bunun sebeplerinden biri, değer eğitiminin bir ölçüde okul dışındaki kurumlara bırakılmış olmasından kaynaklanabilir. Bu konuda ailelere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Eğitimin genel amaçları arasında her zaman yer almasına karşın özelde değerlerin, genelde duyuşsal özelliklerin nasıl kazandırılacağı programda açıklıkla belirtilmediğinden, bu alan formal eğitimde hep ihmal edilmiştir (Doğanay, 2007: 257).

Aileden kazandığı değerler ile sosyal sistemin bir parçası olan okullara gelen çocuklar burada farklı bir çevre ile karşılaşmaktadırlar. Birincil ilişkilerin olduğu ailede çocuk kendisini kabul ettirme kaygısı taşımazken okulda kendisini kabul ettirmek için akranları ile bir mücadele içerisinde kendisini bulmaktadır. Aslında okul, çocuğa bu anlamda yeni fırsatlar sunmaktadır. Okul, çocuğa ailesinden

duygusal bağımsızlık kazandığı ve toplumda geçerli olan değerlerin takviye edildiği bir çevredir (Tezcan, 1999). Bu çevre içinde formal ya da informal olarak öğrenecekleri, çocuğun toplumsallaşmasına büyük katkı sağlayacaktır. Çocuğun zamanının büyük bir kısmını okulda geçirdiği düşünüldüğünde okulda kazanacağı değerler onun toplum hayatındaki yaşamını büyük ölçüde etkileyecektir. Okulda toplumsal değerlerin kazandırılmasında en önemli sorumluluk öğretmenlere düşmektedir. Ancak okullar bugün sadece başarı toplumlarına odaklandığı için eğitim amacı ikinci planda kalmıştır (Ergün, 1994).

2.7. Ailede Değer Eğitimi

Aile, toplumun en temel yapı taşıdır. Toplumun ayakta kalmasının başlıca nedenlerinden biri de sağlam ailedir. Birlik olan ailede büyüyen çocuk, saygı, sevgi ve beraberinde getirdiği tüm diğer değerlere sahip olur ve ileride karakteri güçlü bir birey haline gelir.

Çocukların eğitim süresinde ailelerin rolü çok önemlidir. Çocukların akademik ve sosyal yaşamlarında mutlu bir birey olarak yetişmesi için her zaman velilerin katkılarına ve desteklerine ihtiyaç vardır.

Mobaçoğlu (1998)'na göre aileler çocuklarına kendi değer yargılarını empoze etmeden, onları kendi değerlerini seçme konusunda özgür davranmalarına izin vermelidirler (Akt.; Keskinöglü, 2008: 33).

Erden (1998)'e göre; değerler arasında zaman zaman çatışmalar meydana geliyorsa, ailevi değer, seçmiş olduğu değerlerle örtüşmüyorsa, çocuklar bundan olumsuz yönde etkilenirler (Akt.; Keskinöglü, 2008: 33).

Çocuğun ilk toplumsal çevresini oluşturan ailenin çocuk üzerindeki etkisi büyük öneme sahiptir. Aile çocuk için beslenmesini, korunmasını, diğer fiziksel gereksinimlerini, sevgi ve güven gibi duygusal gereksinimlerini karşılayan bir mekanizmadır. Ayrıca yetiştirme biçimleriyle ve tutumlarıyla da çocuğun kişiliğinin ve karakterinin oluşmasına büyük ölçüde yardım eden aileler, toplumsal değerler sistemini çocuğa aktararak onun sosyalleşme sürecine de katkıda bulunurlar (Şahin, 2005; Akt.: Keskinöglü, 2008: 48).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ABDULLA ŞAİK HAKKINDA

Bu bölümde Abdulla Şaik'in hayatı, edebî kişiliği, eserlerinde eğitim ve terbiye meselesi anlatılmış ve yazarın yayımlanmış şiir kitapları, poemaları, hikâyeleri, manzum hikâyeleri, romanları, povestleri, piyesleri, temsilleri, ders kitapları ve tercümeleri liste halinde sunulmuştur. Bölümün son kısmında ise Azerbaycan çocuk edebiyatının kısa geçmişi ve Abdulla Şaik'in Azerbaycan çocuk edebiyatındaki yeri anlatılmıştır.

3.1. Hayatı

Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucusu şair, yazar, tercüman, öğretmen, nasir, dramaturg olarak tanınan Abdulla Mustafa oğlu Talıbzade veya bilinen adıyla Abdulla Şaik 12 Şubat 1881 yılında Tiflis'te doğmuştur. İlk eğitimini babasının ders verdiği Tiflis mektep müfettişliğine bağlı şehir Müslüman mektebinde almıştır. Mektepte Gori Müallimler Seminariyası'nın mezunlarından olan Paşabey ve Bahşelibey'den eğitim almıştır. Din adamı ve iyi bir eğitimci olan babası Ahund Molla Mustafa'nın yazarın eğitiminde büyük rolü olmuştur. Şaik'in annesi Mehri Hanım ise baba tarafından Sarvanlı'dır. Yaradılış itibari ile son derece fedakâr biri olan Mehri Hanım, görgülü, zeki, kişilik sahibi dindar bir kadındır (Erol, 2005: 1).

Babasının resmî görevi sırasında ekonomik açıdan durumları oldukça iyi olan Şaik'in, iki kardeşi vardır. Erkek kardeşinin ismi Yusuf Ziya, kız kardeşinin ismi Rukiye'dir. Şaik 1889'da ilk eğitimini Gori Müallimler Seminariyası'nda almıştır. 1893 yılında annesi ve abisiyle birlikte Horasan'a gelen Şaik, Yusuf Ziya Mektebi'ne devam eder. Yedi sene Horasan'da iyi bir eğitim almış, tarih, mantık, psikoloji ilimlerini, Şark, Azerbaycan, Rus edebiyatını öğrenmiştir. Fars ve Rus dillerini de ileri derecede öğrenmiştir (Erol, 2005: 2).

Şaik, annesinin tavsiyeleri ile, 1906 yılında, terbiyeli ve dindar bir ev hanımı olan Raziye Hanım ile evlenir. Ancak Raziye Hanım 1911'de vefat eder. Raziye Hanım'ın ölümünden sonra, kısa süren bu aile mutluluğunu tekrar bulamamaktan korkan yazar uzun süre evlenmez. On sene sonra ikinci evliliğini 18 Nisan 1921'de

Şahzade Mirzebeyov'la yapar. Bir sene sonra Altunsaç adlı kızı dünyaya gelir. Lakin kızı iki aya kadar yaşar. Bu olay şairi derinden üzer.

Şaik'in ikinci evladı Kemal Talıbzade 14 Ağustos 1923 yılında Bakü'de doğmuştur. Babasının da desteği ile Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nden mezun olan Kemal Talıbzade, Nizami Edebiyat Enstitüsü'nde akademisyen olmuştur. Sonraki yıllarda, Şaik'in bu evlilikten Gülbeniz adlı kızı ve İldırım adında bir oğlu dünyaya gelir. Öğretmen, âlim, edebiyatşinas, şair, yazar, dramaturg, tercüman olan Abdulla Şaik Talıbzade uzun süren ağır bir hastalığın ardından 24 Temmuz 1959 yılında Bakü'de vefat etmiştir. 25 Temmuz'da Fahrî Hiyaban'da defnedilmiştir (Erol, 2005: 3).

3.2. Edebî Kişiliği

Horasan'da aldığı eğitim sırasında Fars ve Rus dillerini ileri derecede öğrenmiş olan Abdulla Şaik, her zaman öğretmen ve şair olmak istemiştir. Edebiyat, mantık ve tarihe dair birçok kitap okuyan ve araştırmalar yapan Abdulla, aynı zamanda Arap ve Fars edebiyatını, özellikle Firdevsi, Sadi, Hafız, Rumi gibi dâhilerin edebî eserlerini büyük beğeni ile okumuş ve Rumi'yi orijinalden okuyarak onun dilinde şiirler yazmıştır.

İlk edebî çalışmalarına Rus edebiyatından yaptığı çevirilerle başlar. Önce Kırilov'dan "Sazendeler" piyesini Farsçaya çevirir. Ardından yine aynı yazardan "Qurt ve Pişik", "İki Öküz", "Meymun ve Gözlük", "Qarğa ve Tülkü" piyes çevirileri gelir (Erol, 2005: 4).

Azerbaycan edebiyatına daha çok ilgi duyan yazar, 1901 yılında öğretmenlik sınavını kazanarak ana dili öğretmeni unvanı alarak Rus-Tatar mekteplerinde yardımcı öğretmen olarak pedagojik faaliyetlerine başlamıştır. Ömrünün otuz dört yılını Azerbaycan eğitiminin gelişimine adanmıştır. Bu yıllar içinde Ruhulla Ahundov, Memmed Arif, Süleyman Rüstem, Mehdi Hüseyin, Niyazi Yusuf Memmedaliyev, Fuad Efendiyev, Süleyman Vezirli, Tağı Şahbazî, Adil Efendiyev, Efrasiyab Bedelbeyli gibi Azerbaycan'ın gelecekteki bir çok önemli ismini siyasi ve kültürel hayata kazandırmıştır. Roman, hikâye, piyes, şiir, makale, hatıra gibi hemen hemen bütün türlerde çok sayıda eser vererek toplumu ile bütünleşmiş olan Şaik, sanatçı kişiliğini eğitim sahasındaki yeteneği ile birleştirmiş çok yönlü bir sanat adamı

olarak Azerbaycan çocuk edebiyatının ön saflarındaki yerini almıştır (Erol, 2006: 91).

Edebî çalışmasına tercüme ve gazelle başlayan yazarın, ilk matbu eseri “Laylay” adlı çocuk şiiridir. Şaik 1910’da yazdığı “Gözel Bahar” piyesi ile millî çocuk tiyatrosunun mimarı olmuştur. Azerbaycan’da çocuk edebiyatının temelini koyan şair her fırsatta çocukları eğitime ve terbiyeye seslemiştir. Eserleri ile çocukları eğlendirerek eğitmeyi hedeflemiş olan yazar, onları hayata hazırlamaya ve onlara ilim, çalışkanlık, büyüklere saygı, vatanseverlik, doğruluk, arkadaşlık, temizlik gibi kavramların kutsallığını aşılamaaya çalışmıştır (Akt: Talıbzade, 2005: 8).

Diğer birçok Azerbaycanlı aydın gibi Abdulla Şaik de sanat hayatına başladığı ilk dönemlerde, hükûmetin verdiği sözleri yerine getirmemesi üzerine büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve bu yıllardan itibaren “Niye Uçdu?” (1907), “Yad Et!” (1908), “Her şey Köhne” (1909) ve “Hamımız Bir Güneşin Zerresiyik” (1910) gibi ömür boyu peşinden koşacağı sosyal ve siyasi beklentilerini dile getiren şiirler yazmaya başlamıştır (Erol, 2005: 4).

1905 yılında ise yazar, Çarizmin vaatlerine aldanarak hürriyet hakkında şiirler yazmaya başlamıştır. Aynı dönem içerisinde zıt duyguları bir arada yaşayan Şaik, “Parçalar” (1908), “Son Bahar” (1910), “İreli” (1914) gibi şiirlerinde iyimser bir tavır sergiler (Erol, 2005: 5).

1918 yılında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet’i döneminde şair “Vetenin Yanık Sesi”, “İntizar Qarşısında” (1918), “Yeni Ay Doğarken” (1917), “Arazdan Turana” adlı eserlerinde duygularını rahatça ifade etmiştir.

Talıbzade, Stalin’in sahneye çıkmasıyla birlikte oldukça zor günler geçirmiştir. Sağlık sorunları nedenleri gerekçe gösterilerek 1934 yılında öğretmenlikten el çektirilmiş ve okuma parçaları ders kitaplarından kaldırılmıştır. Bazı olumsuz gelişmelere rağmen bütün edebî türler üzerinde gösterdiği başarı, Sovyet Devri’nde geniş kitlelere ulaştırılabilmiş ve Rusça, Türkçe (Türkmen Türkçesi), Ermeni, Gürcü, Tacik ve Kumik dillerine çevrilmiştir (Erol, 2005: 8).

1958 yılının Aralık ayında Azerbaycan Komünist Partisi Merkezi Komitesi çocuklara özgü “Göyerçin” dergisini yayınlanması ile ilgili izin çıkarmıştır. Yazar bu haberi büyük sevinçle karşılamış ve bu derginin yayımı için elinden geleni yapmıştır.

O, “Göyerçin”i çocuklar için çok önemli bir adım olarak görmüş ve bu derginin inkişafı için ömrünün sonuna kadar yardım etmiştir (Mürşüdlü, 2017: 60).

3.3. Abdulla Şaik’in Eserlerinde Eğitim ve Terbiye Meselesi

Abdulla Şaik’in, hayatı boyunca sürececek olan ve temelde her yönüyle sağduyu sahibi, bilgili bir toplum yaratma idealine dayanan bu yöndeki faaliyetleri, öğretmenlik amacıyla Bakü’de bulunduğu yıllarda başlamıştır.

Halkını içinde bulunduğu cehaletten kurtarmanın yollarını araştırmış ve bu uğurda elinden geleni yapmıştır. Yeni neslin terbiye ve eğitiminde çağdaş programların zaruretini savunan Şaik, bu yıllardan sonraki sanatsal faaliyetlerinin esaslarını da yine bu temel üzerinde kurmuştur (Erol, 2005:381).

Şaik eğitim vermeyi kendine borç bilmiş ve bu yolda eğitim seferberliği başlatmıştır. Özellikle, çocuklara, kadınlara, kısacası toplumun her kesimine seslenerek onlardan bu yönde gayret göstermelerini istemiştir; “Emekçi Kadınlara”, “Gençlere”, “Genç Müellimlere” ve “Böyük Genç Qelemlelere” gibi şiirlerinde bu çağrısını tekrar tekrar vurgulayarak yeni neslin yetişmesinde eğitimin önemini dile getirmiştir. Şaire göre sağlıklı bir neslin yetişmesinin başlıca yolu eğitim yolundan başlar. Şair iyi ve sağlıklı bir neslin temelini hep terbiyede görmüş ve bu temelin okulda öğretmenlerin emeği sayesinde elde edileceğine inanmıştır. Şairin fikrine göre, çocukları vatana hayırlı bir evlat olarak yetiştiren en önemli kurumlardan biri okuldur:

Mekteblerimiz ürfan bağı,

Emek yurdu, nur ocağı.

Gençlere hitaben yazdığı “Gelecek Sizindir” adlı makalesinde Şaik, toplumsal saadete ulaşmak, yüksek seviyelere çıkabilmek için eğitim ve terbiyede ilmî esasların, akılcı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini bilhassa vurgulamıştır.

Şaik, eğitimi kadınlar için de en başlıca şart olarak belirtmiş ve bu konuya hassasiyet göstermiştir. Yazara göre kadın eğitimi olursa, her zorluğun üstesinden gelebilir. Kadına her zaman saygı gösteren Şaik “Emekçi Kadınlara” adlı şiirinde “Bizim yeni kuruluş, yükselecek kadınlarla!” diyerek kadınların cesaretli ve eğitimi olması gerektiğini vurgulamıştır (Erol, 2005:382).

Şaik tarafından 1914'te kaleme alınmış olan “Dan Ulduzu” adlı şiirde kadının acınası durumu karanlık bir çerçeve içinde verilir:

*Bürümüşdü o sehranıgurultulu ses-semir,
Sanki vehşi yırtıcılar bir-birini gemirir.
Sağda açmışdır ağzını uçurumlu bir dere,
Qızları, acneheng kimi, udur göz göre-göre.*

Şair, daha sonraları “Dan Ulduzu” adlı, kadınlara yönelik bir dergi çıkarma girişiminde bulunmuş, ancak en önemli amacı kadınların eğitim seviyesini yükseltmek olan bu girişim, Çar hükûmetince engellenmiştir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz ki, modern Azerbaycan edebiyatının teşekkülünde büyük pay sahibi olan Şaik'in pedagojik çalışmalarında olduğu gibi, şiirlerinde de amaçladığı temel hedeflerden birisi hatta birincisi kadını, erkeği, genci ve yaşlısıyla, toplumun bütün fertlerini cehalet ve eğitim kavramları açısından şuurlandırmak olmuştur (Erol, 2005: 383).

3.4. Eserleri

Pek çok türde eserler yazan şairin eserleri çeşitli şekillerde yayınlanmış, bir kısmı ise müstakil ya da derleme kitabı halinde basılmıştır. Yazar şiir, hikâye, poema, roman, povest, piyes, temsil türlerinde yazdığı eserlerle birlikte, hazırladığı ders kitapları ve yaptığı tercümelemlerle de Azerbaycan çocuk edebiyatına büyük katkıda bulunmuştur. Aşağıdaki bölümlerde Abdulla Şaik'in eserlerinden şiir kitapları, poemaları, hikâyeleri, manzum hikâyeleri, romanları, povestleri, piyesleri, temsilleri, ders kitapları ve tercümelemleri kronolojik sırayla liste halinde sunulmuştur.

3.4.1. Şiir Kitapları

Bayatılar: (Mirze Mehemed Hatif ile), Azer Neşr., Bakı, 1926.

Seçilmiş Eserleri: Seçilmiş Eserleri (Müq.: M. İbrahimov), Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s.

Çocuq Şerleri: Çocuq Şerleri, Azer Neşr., Bakı, 1943, 16 s.

Seçilmiş Eserleri: (Red: E. Memmedxanlı), Azer Neşr., Bakı, 1948, 428 s.

Şerler ve Nağıllar: Şerler ve Nağıllar (Red: M. Seyyidzade), Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1950, 80 s.

- Şerler ve Hekayeler*: Şerler ve Hekayeler, Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1950, 112 s.
- Seçilmiş Eserleri*: Seçilmiş Eserleri (Red: İsmail Soltanlı), Azer Neşr., Bakı, 1955, 444 s.
- Seçilmiş Eserleri*: Seçilmiş Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1959, 528
- Seçilmiş Eserleri*: Seçilmiş Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.
- Benövşe*: Benövşe, Azer Neşr., Bakı, 1964, 14 s.
- Yaz Gelir*: Bahar Neğmeleri, (S. Rüstəm, M. Dilbazi ile birlikte), Genclik, Bakı, 1968, 23 s.
- Eserleri 2*: Eserleri 2 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade), Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s.
- Eserleri 3*: Eserleri 3 (Tertib ve Qeydler: K. Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva), Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s.
- Şerler-Poemalar-Temsiller*: Şerler-Poemalar-Temsiller (Red: F. Sahib), Genclik, Bakı, 1976, 24 s.

3.4.2. Poemaları

Türk edebiyatında bu terimin tam bir karşılığı olmamakla birlikte, Azerbaycan edebiyatında iri hacimli manzum hikâyeye poema denmektedir.

Edhem, Yeni Füyüzat Jurnalı, Bakı, 1911, No: 1,4,6 (“Merhemetli Edhem” adı ile yayınlanmıştır.)

İki Familyanın Mehvi, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912. (“Köy Düyünü” adı ile eserin bir parçası yayınlanmıştır.)

Qoçpolad, Revolyusiya ve Kultura, Bakı, 1938, No: 3,5. (“Qoçoğlu” adı ile yayınlanmıştır.)

Zahmet ve Zinet, Veten Uğrunda Jurnalı, No: 3, 5. Bakı, 1945, No: 2,3.

3.4.3. Hikâyeleri

İntiharmı, Yaşamaqmı, Heqiqet Qezeti, 1910, Bakı, No: 13.

Ağlaşma, Şerq Qadını Jurnalı, Bakı, 1912, No: 1.

Cümenin Qezebi, Mekteb Jurnalı, Bakı, 1912, No: 20, 21.

Köç, Gülzar, Bakı, 1912. (“Bextiyarlığım” adı ile yayınlanmıştır.)

Daşqın, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1913, 16 s. ("Daşqın Yaxud Hümətli Cavan" adı ile yayınlanmıştır.)

Murad, Orucov Qardaşları Neşr., Bakı, 1913, 16 s.

Şelequyruq, Orucov Qardaşları Neşr., Bakı, 1913, 16 s.

Mektub Yetişmedi, (Açıq Söz Qezeti, Bakı, 1915, No: 42, 43. ("Mektub Çatmadı" adı ile yayınlanmıştır.)

İblisin Huzurunda, Gardaş Kömeyi Qezeti, 11 Mart 1915.

Anabacı, Şerq Qadını Jurnalı, Bakı, 1923, No: 1.

Vezife, Azer Neşr., 1926, 38 s. ("Müellim" adı ile yayınlanmıştır).

Göbelek, Azer Neşr., Bakı, 1926, 15 s.

Özü Bilsin Mene Ne!, İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1928, No: 10. ("Özün Bilirsen Mene Ne!" adı ile yayınlanmıştır).

Esebi Adam, İnkılab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1928, No: 4.

Oyunçu Bağalar, Azer Neşr., Bakı, 1935, 38 s.

Pirin Kerameti, Seçilmiş Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).

Deyerli Bir Xatire, Seçilmiş Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).

Solmaz Ve Sönmez, Seçilmiş Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).

Qarakilis Xatiresi, Seçilmiş Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1936, 273 s. (Müqeddime: M. İbrahimov).

Bostançı, Göyerçin Jurnalı, Bakı, 1954, No: 9.

Meşe Gözetçisi, Pioner Jurnalı, Bakı, 1954, No: 8.

Baş Üste, Kirpi Jurnalı, Bakı, 1957, No: 11.

Usta Bextiyar, Seçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.

Hitlerin Yuxusu, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: M. İbrahimov).

Masama, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Müqeddime: M. İbrahimov).

Kelekbaz Albert, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva).

İki Yoldaş, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talibzade, Red. E. Mehdiyeva).

Lovğa, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talibzade, Red. E. Mehdiyeva).

Sözün Qiymeti, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talibzade, Red. E. Mehdiyeva).

Pioner Düşərgesinde, Seçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talibzade, Red: E. Mehdiyeva). Eserin yazılma tarixi bilinmiyor.

3.4.4. Manzum Hikâyeleri

Cefer Ve Beşir, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1906, 36 s. (“İki Uşaq” adı ile yayınlanmıştır.)

Alma Oğrusu, İki Uşaq, Orucov Qardaşları Metb., Bakı., 1906, 36 s.

Tıq-tıq Xanım, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 9 s.

Tülkü Hecce Gedir, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 23 s. (“Tülkü ve Xoruz” adı ile yayınlanmıştır).

Yaxşı Arxa, Kaspi Metb., Bakı, 1911, 18 s. (“Tülkü, Qarğa, Hacileylek” adı ile yayınlanmıştır.)

Eşşək Üstündə Seyahət, Azer Neşr., Bakı, 1933, 10 s. (Arap Alfabəsi).

Tapdıq Dede, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 1936, No: 25, 26, 28, 29, 31, 33 ;1937, No: 1.

Ovçu Mestan, Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1939, 21 s. (“Pişik ile Siçanın Davası” adı ile yayınlanmıştır).

Sehirli Üzüük, Uşaqgenc Neşr., Bakı, 1941, 17 s. (Red: Y. Memmedov).

Trud İ Krasota (İş ve Gözellik), Detyunizdat, Bakı, 1946, 16 s.

Nüşabə, Uşaq ve Genclər Edebiyyatı Neşr., Bakı, 1947, 11 s.

Zalım Padşah ve Ekinçi, Eserleri 3, (Şerlər, Poemalar, Hekayələr, Temsillər, Pyes). Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talibzade).

3.4.5. Romanları

Esrimizin Qehremanları, Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912 (Romandan bir parça yayınlanmıştır).

Dursun, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1912, 42 s. (“Bedbext Aile” adı ile yayınlanmıştır).

Araz, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 1936, No: 27. (“İki Şam Ağacı” adı ile romandan bir parça yayınlanmıştır).

İki Müzderib Yaxud Ezab ve Vicdan, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib Ve Qeydlər: Kamal Talıbzade, Müqəddime: M. İbrahimov).

3.4.6. Povestleri

Türk edebiyatında bu terimin tam bir karşılığı olmamakla birlikte, Azərbaycan edebiyatında içeriği romana göre daha sade ve hacimce ondan daha küçük olan, aynı zamanda içeriği hikâyeye göre daha geniş olan ve bir kaç olayın anlatımından oluşan edebî esere povest denmektedir.

Xasay, Eserleri 1, Azer Neşr., Bakı, 1966, 554 s. (Tertib ve Qeydlər: Kamal Talıbzade, Müqəddime: M. İbrahimov).

3.4.7. Piyesleri

Gözel Bahar, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1912, 24 s.

Kimdir Haqlı, Orucov Qardaşları Metb., 1913, 39 s.

Çoban, Mekteb Jurnalı, Bakı, 1913, No: 9, 10.

Ürek Tikmek Yaxud Qurban Bayramı, Kaspi Metb., Bakı, 1913, 13 s.

Danışan Kukla, Mekteb Jurnalı Bakı, 1916, No: 1,2,3.

Şir ve Qadın, Açıq Söz Qezeti, 1916, No: 130, 131.

İdeal ve İnsanlıq, Qardaş Kömeyi Mecmuesi, Bakı, 1917.

İldırım, Azer Neşr., Bakı, 1927, 91 s.

Veten, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 1942, No: 2.

Nüşabe, Veten Uğrunda Jurnalı, Bakı, 1946, No: 1, 2. (Eserden bir parça yayınlanmıştır).

Fitne, İnkilab ve Medeniyyet Jurnalı, Bakı, 1947, No: 9.

Aldanmış Ulduzlar, Seçilmiş Eserleri, Azer Neşr., Bakı, 1948, 428 s. (“Şah Abbas” adı ile yayınlanmıştır).

Qaraca Qız, Mekteb Sehnesi Kitabı, Bakı, 1949.

Xasay, Seçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., 1960, 480 s.

Elođlu, Seçilmiş Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1960, 480 s.

Qafqaz Çiçeyi, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. [(Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade). Eserin yazılış tarixi bilinmiyor].

Yazıya Pozu Yoxdur, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).

Aydođdu, Eserleri 2, Azer Neşr., Bakı, 1968, 602 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade).

İntiqamçı Xoruz, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva).

Telebe Heyatı, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva).

3.4.8. Temsilləri

Tülkü ve Xoruz, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Deve ve Siçan, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Arı ve Eşşek, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Arı ve Kepenek, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Tülkü ve Dovşan, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Hacıleylek ve Serçe, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Tülkü ve Deve, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

Deve, Tülkü ve Qurd, Eserleri 3, Azer Neşr., Bakı, 1972, 648 s. (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzade, Red: E. Mehdiyeva.)

3.4.9. Ders Kitapları

Uşaq Çeşmeyi, Orucov Qardaşları Metb., Bakı, 1907, 15 s. (M. Mahmudbeyzade, S. Ebdürrehmanzade, S. Axundzade ile birlikte); “Uşaq Gözlüyü”, Bakı, 1910, 56 s. (M. Mahmudbeyzade, S. Ebdürrehmanzade, S. Axundzade ile birlikte); Bakı, 1915, 56 s. (M. Mahmudbeyzade, S. Ebdürrehmanzade, S. Axundzade ile birlikte).

İkinci İl, Qeyret Metb., Bakı, 1908, 90 s. (M. Mahmudbeyzade, S. Ebdürrehmanzade, S. Axundzade ile birlikte); Bakı, 1918, 59 s.; Birinci Hökümet Metb., Bakı, 1921, 61 s. Bakı, 1924, 62 s.

Gülşen-i Edebiyyat, Bakı, 1910, 79 s.

Gülzar, Orucovlar Metb., Bakı, 1912, 286 s.

Milli Qiraet Kitabı, Bakı, 1919, 228 s.; Birinci Hökümet Metb., Bakı, 1922, 238 s.

Müntexebat, Bakı, 1919, 303 s.; (M. Mahmudbeyovla birlikte).

Türk Çelengi, Hökümet Metb., Bakı, 1919, 405 s.

Türk Edebiyyatı, Azərbaycan Xalq Maarif Komissarlığı Neşr., Bakı, 1920, 212 s.; Azer Neşr., Bakı, 1924, 335 s.

Qiraet Kitabı, Bakı, 1924, 263 s.; Merkezi Yeni Türk Elifba Komitesi Neşr., Bakı, 1925, 163 s.

Türk Dili-Uşaq Gözliyü, Azer Neşr., Bakı, 1924, 80 s.

Türkçe Serf-Nehv, Azer Neşr., Bakı, 1924, 20 s. (İ. Hikmet ile birlikte).

Türk Dili ve Edebiyyatı Programı, Azer Neşr., Bakı, 1926, 27 s. (İ. Hikmet, A. Musaxanlı, M. Mustafazade ile birlikte).

Dördüncü İl, Azer Neşr., Bakı, 1927, 158 s. (Bünyadov, Şamilov, Veyselov ile birlikte); Azer Neşr., Bakı, 1930, 176 s.

Edebiyyat Dersleri, Azer Neşr., Bakı, 1928, 266 s. (H. Zeynallı, İ. Hikmet, A. Musaxanlı ile birlikte); Azer Neşr., Bakı, 1930, 346 s.; Azer Neşr., Bakı, 1934, 252 s.

Edebiyyatdan İş Kitabı, Azer Neşr., Bakı, 1928, 294 s. (H. Zeynallı, A. Musaxanlı, C. Efendizade ile birlikte).

3.4.10. Tercümeləri

İbret ve Muqabile Yaxud Ümmetler İxtilafı, Celaledin-i Rumi, Debistan, 1906.

Meşhur İngilis Robinzonun Hekayesi, Daniel Defo, Azer Neşr., Bakı, 1909, Bakı, Azer Neşr., 1948, 78 s.

- Qış Gecesi* (Şiir), A. S. Puşkin, Heqiqet, Bakı, 5 Fevral 1910, Pioner, 1937, No: 2.
- Bülbül ve Eşşek*, Kırılov İ. A. Mekteb, 1913, No: 7, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 25 Oktyabr 1994.
- Üç Oğul* (Hikâye), L. Tolstoy, Qurtuluş, Bakı, 1 Noyabr 1915.
- Maqbet* (Piyes), V. Şekspir, Azer Neşr., Bakı, 1932 (Red. M. Arif).
- Qubad ile Mezdekin Dastanı ve Qubadın Mezdekin Dinin Qebul Etməsi*, Firdovsi, İqbal ve Medeniyyet, Bakı, 1934, No: 8.
- Pinti Qız*, Agriyu Varto, Azer Neşr., Bakı, 1935, 13 s.
- Masallar*, İvan A. Kırılov, Azer Neşr., 1935, 20 s.
- Pinti Olma*, K. Çukovski, Azer Neşr., Bakı, 1935, 11 s.
- Nerdivan*, E. Şavad, Azer Neşr., Bakı, 1936, 14 s. (Red: M. Seyidzade).
- Vedrenin Terifi* (Şiir), Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 18 May 1937.
- Basniyalar*, İvan A. Kırılov, Azer Neşr., Bakı, 1938, 26 s.
- Daranın İskenderle Mühari beye Gelməsi*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 12 Fevral 1938.
- Daranın Öz Serkerdeləri ile Mesleheti*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 24 Mart 1938.
- Berde Padişahı Nüşabenin Dastanı*, Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, 20 Sentyabr, 3 Oktyabr 1939.
- Şerefname*, (Poemadan bir parça), Nizami Gencevi, Edebiyyat Qezeti, 16 Sentyabr 1939.
- İskender'in Telim Alması, İskenderin Hebeş Üsyanından Xeberdar Olması, Berde Padişahı Nüşabenin Dastanı, İskenderin Rus Ölkesine Çatması, İskenderin Zülmete Gelməsi Şerhler*, Nizami Gencevi, Azer Neşr., Bakı, 1940.
- İskendername, Şerefname*, (1. Bölüm), Nizami Gencevi, Azer Neşr., 1941, 450 s.
- Yarpaqlar ve Kökler* (Şiir), İvan Kırılov, Veten Uğrunda, Bakı, 1944, No: 6.7.8.
- Arı ve Çibin* (Şiir), İvan A. Kırılov, Edebiyyat Qezeti, 25 Oktyabr 1944.
- Kurbağa ve Öküz* (Şiir), İvan A. Kırılov, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 15 Noyabr 1944.
- Qurd İt Damında* (Şiir), İvan A. Kırılov, Edebiyyat Qezeti, Bakı, 21 Noyabr 1944.
- Seçilmiş Temsiller*, İvan A. Kırılov, Edebiyyat Qezeti, Azer Neşr., Bakı, 1944, 1512 s. (A. Sehhet, M. Seyidzade ile birlikte)
- Soltan Mahmud, Firdovsi*, Edebiyyat Müntehabatı, Azer Neşr., Bakı, 1945.

- Sultan Sencer ve Qarı*, Nizami Gencevi, Pioner Jurnalı, Bakı, 1947, No: 6.
- Dustaq* (Şiir), Puşkin A. S., Pioner, Bakı, 1949, No: 6.
- Biçilmemiş Ekin*; N. A. Nekrasov, İşden Sonra, Şerler İnqilab ve Medeniyyet, 1949 No: 7; Azərbaycan, Bakı, 1971, No: 12.
- Temsiller*, İvan A. Kırilov, Bakı, 1952, 22 s.; Azer Neşr 1956, 24 s.
- Cırcırma ve Qarışqa*, İvan A. Kırilov, Bakı, Azer Neşr., 1960, 16 s.; Genclik, Bakı, 1976, 13 s.; Sazandalar, İvan A. Kırilov, Bakı, Genclik, 1971, 30 s.
- Şaxta* (Şiir), Nekrasov N. A., Edebiyyat ve İncesenet, Bakı, 9 Oktyabr 1971.
- İllerin Töhvesi* (Şiirler), Genclik, Bakı, 1976, 184 s. (Tertib ve Müqeddime T. Xelilova).

3.5. Azərbaycan Çocuk Edebiyatı ve Abdulla Şaik'in Azərbaycan Çocuk Edebiyatında Yeri

Azerbaycan'da çocuklar için edebiyatın kendine has tarihi vardır. Başlangıç dönemlerde bu edebiyat sözlü edebiyattan, folklor eserlerinden oluşmuştur. Süregelen zamanlarda ise çocuklar genel olarak mollahanelerde eğitim alabildiği için bu tür medreselerde, örneğin Sadi'nin "Gülüstan" gibi kitapları okutulmuştur. Maarifçilik hareketinin ve düşüncesinin gelişimi ile 19. ve 20. yüzyıllarda çocuklar için edebiyatın oluşturulması meselesi önem kazanmaya başladı (Mustafayeva, 2011: 58).

Azerbaycan'da çocuk edebiyatının oluşumu ve gelişimi millî maarifçi ideolojinin oluşması ile direk ilgilidir. Milletın eğitim ve terbiyeye, ana dilini muhafaza etmeye olan manevi ihtiyacı bu edebiyatın zaruretinı doğuruyordu. Bu yıllarda ana dilinde edebiyata olan ihtiyaç Azerbaycan'ın maarifçi yazarlarını yeni çocuk edebiyatı oluşturmaya sevk ediyordu. Azerbaycan'ın ilk matbuat organı olan "Ekinçi" gazetesi, daha sonra "Keşkül" ve "Ziya" çocukların edebî zevkinin ve zihinsel gelişiminin desteklemesinde çok önemli roller üstlenmiştir. H. Zerdabi, C. Ünsizade, A. Çernyayevski, S. Velibeyov, R. Efendiyev gibi aydınlar kendi eserleri ve derslikleri ile medeni kalkınmaya hizmet etmekteydi. Ülkede mektep ve eğitim meselelerine dikkatlerin artması 1879 yılında Zakafkasya Müallimler Seminariyası'nın Azerbaycan şubesinin açılmasına sebep oldu (Mustafayeva, 2011: 60).

Marksist düşünce ve edebiyatşinaslık komünist ideolojisini yaymak amacıyla çocuk edebiyatını kullandığı için yazarlardan bu ideolojiyi destekleyen eserler talep etmeye başladı. Böylece, Marksist düşünceyi tebliğ eden, çocukların ilgi alanına uygun olmayan ve bugün için önemini kaybeden bir çok basit eserler ortaya çıktı. Lakin buna rağmen, Sovyetler zamanında Azerbaycan'da çocuk edebiyatının gelişimi ve uygulaması özenle devam ettirildi. Yirminci asrın başlarında artık çocuklar için dergiler basılmaya başladı (Mustafayeva, 2011: 61).

Yirminci yüzyılın başlarında Azerbaycan'daki ekonomik ve siyasi durum Azerbaycan edebiyatının, sanatının ve çocuk edebiyatının gelişimi için tavan oluşturdu. Bu yıllarda bir çok yayın organları faaliyete başladı. Edebiyatla ve yaratıcılıkla ciddi şekilde ilgilenen N. Nerimanov, C. Memmedquluzade, M. A. Sabir, R. Efendiyev, E. Haqverdiyev, S. S. Ahundov, F. Köçerli, Ü. Hacıbeyov, A. Sehhet, A. Şaik, S. M. Qenizade vd. çocuklar için eserler yazmaya başladı. Yeni usullü okulların mahiyetini çok iyi idrak eden bu yazarlar, çocukların zihinsel gelişimine yardım edecek eserler yazarak ve tercümele yapılarak çocuk edebiyatının gelişiminde ikinci adımları attı. 1906 yılında Azerbaycan Müallimlerinin Birinci Kurultayı'nın yapılması çocuk edebiyatına olan dikkatleri daha da artırdı. N. Nerimanov çocuklara ana dili öğretmenin önem ve mahiyetini idrak ettiği için "Türk-Azerbaycan dilinin muhteser serf-nehvi" isimli kitabını yazdı. Bundan sonra çocuklar için yeni derslikler hazırlanmaya başladı. R. Efendiyev'in düzenlediği "Uşaq Bağçası", "Besirestül-Etfal" kitaplarında çocuk yazarlarının eserlerine geniş yer verilmişti. Aynı zamanda "Birinci İl", "İkinci il", "Üçüncü İl" derslikleri çocukların ilgi alanına uygun tercümelelerden ve çağdaş yazarların eserlerinden oluşmuştu (Yusifoglu, 2006: 44).

Bu yıllarda Abdulla Şaik de çocuk edebiyatının gelişimi için çok ciddi aramalar içinde idi. Onun düzenlediği "Uşaq Gözlüyü" ve "Gülzar" derslikleri çocukların sevimli kitapları oldu (Yusifoglu, 2006: 44).

Çocuk dersliklerinin ve programlarının, çocuk nesri, dramaturjisi ve şiirlerinin yaranmasında, çocuk ve gençlerin eğitim ve terbiyesinde durmadan mücadele eden Abdulla Şaik Azerbaycan çocuk edebiyatının kurucusu olarak tanınmaktadır. Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişimi için eşsiz hizmetler yapan Şaik, çağdaşları tarafından "müallimler müallimi" adı ile tanınmıştır. Yirminci asrın başlarında edebî

faaliyete başlayan yazar, mekteplerde okutulması için ana dili ve edebiyatı dersliklerine olan ihtiyacı hissederek hem meslektaşlarına yeni çocuk eserleri yazmaları için tavsiyeler vermiş, hem de kendi çocuk şiirlerini yazarak yeni dersliklerin yaranmasına temel oluşturmuştur (Mustafayeva, 2011: 69).

Abdulla Şaik'in Azerbaycan çocuk edebiyatına katkıları oldukça büyüktür. O, 1910 yılında yazdığı "Köç" eseri ile Azerbaycan edebiyatına ilk kez hikâye türünü getirmiştir (Mustafayeva, 2011: 70).

Eğitim kurumlarının millileştirilmesi işinde de büyük hizmetler yapan Şaik, "Mekteblerimiz" makalesinde mektebi milletin nur ve saadet ışığı adlandırmış, millî mekteplerin yaranmasının öneminden bahsetmiş, aynı zamanda çocuk ve gençlerin eğitim ve terbiyesi ile ilgilenen öğretmenlerin eksikliğinden şikayetlenmiştir. 1918 yılında Abdulla Şaik beş adet mektebi millileştirmeye nail oldu ve aynı mekteplerde ana dili ve edebiyat dersleri vermeye başladı. 1923 yılında bu mekteplerden biri "Şaik Nümune Mektebi" olarak adlandırılmaya başladı (Mustafayeva, 2011: 70).

"Şaik Nümune Mektebi" millileştirilmiş ilk rusdilli Azerbaycan okulu idi. Velilerle tek tek konuşan Şaik, onları çocuklarını Azerbaycan Türkçesinde okutmaya ikna etti. Genç yazar, rehberi olduğu sınıfı kendi çabasıyla millileştirdi ve ilk millî eğitimin temelini koydu. Böylece, Azerbaycan'da ilk orta millî eğitimin temeli atıldı. Bu, Azerbaycan eğitiminde en büyük devrim sayılmaktadır (Şaik, 1.C., Akt.: Talibzade, 2005: 15).

Abdulla Şaik edebî faaliyete şiirle başlamıştır. Şair, hem aruz, hem de hece vezninde şiirler yazmıştır (Yusifoglu, 2006: 67).

Şaik "Molla Nesreddin" dergisi için yayınlar hazırlarken Azerbaycan'ın satirik şiir ustası Mirze Alekber Sabir'den etkilendiği görülmektedir. 1913 senesinde Sabir'in satirik şiirlerine benzeyen "Ekinçi ve Han" şiirini yazmıştır. Aynı zamanda Füzuli'nin gazellerinden etkilenerek yazdığı "Aldanma" şiirinde de Sabir'in satirik şiirinin esintileri vardır. Bu etki fazla sürmemiş, daha sonra satirik şiir tarzının kendisine uygun olmadığını düşünen Abdulla Şaik şiir alanında kendi yolunu çizmiştir. O, 1906'dan itibaren çocuklar için kısa, aydın içerikli, yeni müfredatlı, saf ana dilinde, güzel vezinli şiirler yazmıştır (Hajiyeva, 2017: 427).

Onun şiirleri kolay ve anlaşılır dilde olduğu için çocuklar tarafından çok sevilmiştir. Abdulla Şaik, şiirlerinde çocuklara tabiatı ve çeşitli canlıları sevdirmekle birlikte onları bilgilendirmeyi de amaçlamıştır. “Quzu”, “Bülbül”, “Yetim cüce”, “Arı”, “Kepenek”, “Qızılgül”, “Benövşe”, “Zanbaq”, “Qerenfil” vb. şiirleri buna örnektir. “Seher”, “Payız gecesi”, “Bahar”, “Ülker”, “Tonqal” vb. şiirlerinde çocuklara tabiatın güzelliği anlatılmış ve onlara tabiat sevgisi aşılanmıştır (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 10).

“Benövşeyem, benövşe, düşmüşem dile, dişē” mısraları ile başlayan “Benövşe” şiirinde şair çocuklara menekşe çiçeğinin özelliklerine dair bilgiler vermiştir. Çocuk bu şiiri okuyarak menekşe çiçeğinin baharda açtığını, diğer çiçeklerden erken açıp, erken solduğunu öğrenir:

*“Bahar oldu açaram,
Qar, borandan qaçaram;
Başqa güller açanda
Men quş olub uçaram.”* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 163).

Şair “Xoruz”, “Uşaq ve Dovşan”, “Yetim Cüce” vb. şiirlerini çocukların hayvanlara karşı ilgisini göz önünde bulundurarak yazmıştır. Horozun hareketlerini görüp şaşırın ve onu anlamaya çalışan çocuk ona şöyle der:

*“Ay pipiyi qan xoruz,
Gözleri mercan xoruz!
Sen ne tezden durursan,
Qışqırıb banlayırsan.
Qoymayırsan yatmağa
Ay canım, mestan xoruz!”* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 10).

“Uşaq ve Dovşan” şiirinde çocuk ve tavşanın diyalogları verilmiş ve çocuklara hayvanseverlik aşılanmıştır. Tavşanın ondan kaçmasını istemeyen çocuk onu dostluğa seslemektedir:

*“Dovşan, dovşan, a dovşan:
Qaçma, dayan, a dovşan!
Qaçma seni sevenden,
Can kimi besleyenden.
Dura bilmerem, dadaş,*

Yanında var Alabaş.

Xeberdaram işinden,

Qurtarmaram dışından” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 10).

“Tonqal” şiirinde ise ateş, okuyucunun gözünde bazen kırmızı gül, bazen buğday olarak canlanır. Bu şiirle çocukların hayal dünyası, fantazileri gelişir:

“Bir deste sünböldür tonqal.

Bağdan derilmiş laledir,

İçilmez al piyaledir.

Bir xonçadır al güneşden,

Bağdan derilmiş laledir,

İçilmez al piyaledir.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 42).

“Kepenek” şiirinde kelebeğin güzelliği tasvir edilmiştir. Şiirde kelebek, kendini kanatlı bir çiçeğe, üzerindeki desenleri ise altına benzetmiştir. Çocuklar bu şiirde kelebeğin özelliğiyle tanışmış olur:

“Menem qanadlı çiçek,

Adım ise kepenek.

Al-elvan xallarım var.

Qızıl kimi parıldar.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 29).

Şaire göre, bilgili ve ahlaklı annenin kucağı milletin geleceği için bir ışık, nur ocağıdır. Bu düşünceyle şair “İşiq menbeyi” şiirinde fikirlerini şöye ifade etmiştir:

“Tereqqi etməye lazımdır ancaq,

Terbiyeli anaların qucağı.

Qadınla her millet eyler tereqqi,

Qadındır milletin şamı, çırağı!” (Şaik, 2., Akt.: Talıbzade, 2005: 36).

“Ana Yurdum” şiirinde vatanın güzelliğini, vatana olan sevgisini şair şöyle dile getirmiştir:

“Çöllərindir şen,

Her yerin gülşen.

Sen ne güzelsen,

Ey ana Veten!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 40).

A. Şaik’i sadece Azerbaycanın değil, tüm Türk dünyasının ve Turan elinin kaderi düşündürmüştür. “Yeni ay doğarken” şiirinde ayın etrafında olan yedi yıldızı

yedi Türk devletinin simgesine benzeten şair, yıldızlar gibi Türk devletlerinin de kendi hilali etrafında birleşmelerini hayal etmiştir:

“Anacığım! Ben Güneşi Aydan, yeddi ülkerden

Çok sevirem. Bilmem şu Aya ben bakarken

Neçin eski dileklerim dalğalanır gözümde?

Neçin tatlı, uğurlu bir duyğu doğar üzümde?” (Şaik, 2., Akt.: Talıbzade, 2005: 63).

Şairin manzum hikâyeler ve poemaları da onun edebî faaliyetinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu eserlerden “Tülkü Hecce Gedir” ve “Tıq-tıq Xanım” manzum hikâyeleri o kadar sevilmiştir ki, bu eserlerdeki karakterler baz alınarak çizgi filmleri çekilmiştir. Her iki eserde de çocukların hayal dünyasına uygun masal çizgisi vardır. Tilkinin hile yaparak eline tesbih alması, önceki işlerinden pişman olmuş gibi davranması, kendini salih biri olarak gösterip sonradan tavuklara saldırması eğlenceli bir dille anlatılmıştır. Eserde tilki gibi kurnaz insanlara inanmamak tebliğ edilmiştir:

“Qocalmışam, düşmüşəm,

Sizi çox incitmişəm.

İndi həccə gedirəm,

Daha tövbə edirəm.” (Yusiföglü, 2006: 67).

Abdulla Şaik’in “Tapdıq Dede”, “Ovçu Mestan” poemaları da çocukların idrak seviyesine uygundur. Bu eserlerinde şair folklor geleneklerinden yararlanmıştır.

“Nüşabe”, “Sehrlü Üzük”, “Zalım Padşah ve Ekinçi”, “Sultan Sencer ve Qarı” poemaları ise Nizami eserlerinin motifleri esasında yazılmıştır. Bu eserlerinde şair, Nizami’nin eserlerindeki ideolojiyi anlaşılır dille çocuklara ulaştırmaya çalışmıştır.

Abdulla Şaik Azerbaycan edebiyatında hem de önemli bir nasir olarak tanınmaktadır. Nesir eserlerinde Şaik, hayatı daha geniş ve tezatlı tablolarıyla anlatmaktadır. Bundan dolayı, yazarın nesir eserleri daha çok gençlerin idrak seviyesine uygundur. “Pirin Kerameti”, “Anabacı”, “Özü Bilsin, Mene Ne” vb. hikâyeleri içeriği ve diliyle dikkat çekiyor (Yusiföglü, 2006: 70).

“Esrimizin Qehremanları” povesti ve “Araz” romanında yazar, farklı yaşayış tarzına sahip insanların hayatlarını kıyaslayarak okurlarını namuslu ve şerefli olmaya seslemektedir.

Abdulla Şaik'in nesir eserleri arasında hikâye çok önemli yer tutmaktadır. "Mektup Yetişmedi", "Köç" hikâyeleri hâla okul dersliklerinde kullanılmaktadır. "Köç" hikâyesi bir kaç küçük hikâyeden oluşmaktadır. "Oba", "Alaçığımız", "Meşgelelerim", "Seherlerim, Axşamlarım", "Kerim Babanın Atası", "Qızıl İt", "Sümsü", "Can Qorxusu", "Biçin", "Yoldaşım Rza", "Yağış", "İgid Uşaq" isimli küçük hikâyeler çocukların ilgi alanına uygundur (Yusifoglu, 2006: 71).

Abdulla Şaik çocuklar için bir çok hikâye yazmıştır. Bunlara örnek olarak "Şelequyruq", "Cümenin Qezebi", "Oyunçu Bağalar", "Kelekbaz Albert", "Kiçik Qehreman", "İki Yoldaş" vb. gösterilebilir.

Abdulla Şaik'in edebî faaliyetinde önemli yer tutan türlerden biri de dramaturjidir. Kişiliğin şekillenmesinde ve gelişmesinde tiyatronun büyük rolünün olduğunu düşünen Şaik, bu alanda da kendini denemiştir. Onun kaleme aldığı manzum piyesler gençler tiyatrosunda başarıyla oynanmıştır. Bu piyeslerden "Nüşabe" ve "Fitne" Nizami'nin eserlerinden etkilenilerek yazılmıştır. "Fitne" eseri dilinin sade ve anlaşılır olmasından dolayı çocuklar için daha uygundur (Yusifoglu, 2006: 71).

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişiminde yaptığı hizmetler ve yazdığı eserlerle Abdulla Şaik Azerbaycan edebiyatının en önemli isimlerinden biridir. Onun öğretmenliği, bilimsel ve pedagojik faaliyeti ile edebî yaratıcılığının bir bütün teşkil etmesine vurgu yapan Profesör Yaşar Garayev onun hakkında şöyle söylemiştir: "Abdulla Şaik, şair iken öğretmen, öğretmen iken de şairdi. Şiirde de, terbiyede de amacı gençliğin manevi çırağını alıştırmaktı. Şaik, kendi şiirlerini önceleri derslikler için yazar, piyes ve hikâyelerini ilk önce terbiyevi ve ahlaki bir niyet ve gaye için kaleme alırdı. Onun içindir ki, "şaiklik" kelimesinin ifade ettiği manevi, ahlaki manayı onun hem öğretmenlik, hem de şairlik faaliyetinde aynı seviyede görebiliriz. Öğretmen Şaik de, yazar ve şair Şaik de ilk günden bir baba kaygısıyla "çocukluğa" ana dili öğretiyordu. Şimdi bu necip hizmetin en güzel yadigârı, Şaik'in, uğrunda var gücüyle çalışıp yarattığı ve inkişaf ettirdiği büyük çocuk edebiyatıdır" (Garayev, 2011:78).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in serencamı ile Abdulla Şaik'in Seçilmiş Eserleri kitabı 2005 yılında yeniden yayımlanmıştır. Latin alfabesinde üç ciltte yayımlanan bu kitap kütüphanelerde kendi yerini almıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Bu bölümde Abdulla Şaik'in 89 eseri değerler eğitiminin kapsamında olan adil olma, aile birliğine önem verme, alçak gönüllülük, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, öz güven, paylaşımcı olma, sabır, sadakat, sağlık, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik ve yardımseverlik değerleri bakımından incelenmiş ve yorumlanmıştır.

4.1. Adil Olma

Adil olmak, Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmıştır:

1. Adaletle iş gören, adaletten, doğruluktan ayrılmayan, hakkı yerine getiren, adaletli.

2. Hakka adalete, uygun (Doğan, 2001: 15).

Adalet, hakkın gözetilmesi ve yerine getirilmesi anlamına gelir (Sarı, 2017: 185).

Adalet, genelde toplum içerisinde eşitlik olarak algılanır. Hâlbuki adaletin yalnızca eşit dağılım olarak algılanması ve aktarılması eksik bir tanımdır. Adalet duygusuna paylaşım, cömertlik, doğruluk, hoşgörü, hak, dürüstlük, eşitlik gibi diğer kavramlar da eşlik etmektedir. Gerçek adalet anlayışı paylaşım, cömertlik, doğruluk, hoşgörü, hak, dürüstlük, eşitlik gibi kavramları içerisinde barındıran bir davranıştır. Burada William Godwin'in sözünü hatırlamak gerekir: “Adalet bütün ahlaki görevlerin toplamıdır.” (Sarı, 2016: 69).

Çocuk terbiyesinde değerler eğitime azami önem gösteren Abdulla Şaik, eserlerinde adalet değerini sık sık işlemiş ve okurlarına bu değeri kazandırmak istemiştir. Bu eserlerinden biri “Sultan Sencer ve Qarı” poemasıdır. Şair “Sultan Sencer ve Qarı” poemasını Nizami Gencevi'nin “Sırlar Xezinesi” mesnevisi esasında yazmıştır. Bu eserde şair, adaletsizliğin ne kadar kötü olduğunu, insanlara ne kadar acı verdiğini açık bir şekilde okuyucusuna ulaştırmıştır. Şaik bu poemasında insanlara zulmeden, adaletsiz ve zalim davrananların ellerine ahtan başka bir şey

geçmeyeceğini ve adaletsiz bir insanın ardından sadece kötü nam bırakacağını yaşlı bir kadının dilinden anlatmıştır. Eserin özeti şöyledir:

Sencer adlı bir padişah halka hep zulmeder, onların hiçbir haklarını savunmaz ve korumaz. Rüşvet ve adaletsizliğin had safhada olduğu ülkede padişah her haksızlığa göz yumar. Ülkede Karakaş adlı bir hırsız yaptığı hırsızlığın ve cinayetin üstünü hep rüşvet vererek örter, hükümetle iş birliği yapar. Bu durumları örtmek içinse hükümet zavallı halkı suçlu bulur, her gün birini haksız yere hapse atar. Bir gün bütün bu haksızlıklara dayanamayan yaşlı kadın isyan eder ve feryat koparır.

“– Get, zalım özüne layıqmiş darğan!

Get, zalım, sene de qalmaz bu dövran!

Taxtında, tacın da olar tar-mar,

Dünyada ancak bir pis adın qalar...” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 162).

“Zalım Padşah ve Ekinçi” isimli manzum hikâyesinde ise şair dünyadaki insanların bazılarının iyi yolu tuttuğundan, bazılarının ise kötü yolda olduğundan bahsetmiş ve onları kıyaslayarak okurlarına iyiliğin ve adaletin her zaman insan için gerçek bir servet olduğunu anlatmıştır.

“O günden ki, insan oğlu

Bu dünyaya ayaq basmış.

Bazı tutmuş doğru yolu,

Bazı o haqq yoldan azmış” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 163).

Abdulla Şaik bu şiirde adaletsizliği ve haksızlığı etkileyici bir dille anlatmış ve okurlarında adaletsiz kimselere karşı ikrah hissi uyandırarak onları adaletli olmaya seslemiş ve adalet değerini kazandırmaya çalışmıştır.

Şiirin özeti şöyledir:

Halka zulmeden, haksız yere insanların kanını döken padişah insanlara türlü türlü işkenceler yaptırır. Onu sevmeyenleri bulmak için kılık değiştirerek köyleri, şehirleri gezer, halkın içine karışır ve bu şekilde düşmanlarını arar. Bir gün padişah yine böyle gezerken yaşlı bir ekincinin tarlada binbir zahmetle çalıştığını görür ve ona yaklaşarak zahmetin hiçbir değeri olmadığını söyler. İkinci padişahı tanımadan ona dert yanmaya başlar. Ona padişahın zalimliğinden söz eder ve onun zalimliğinden dolayı köye yağmur yağmayacağına inandığını söyler. Bu olaydan sonra padişah sarayına döner ve ekincinin saraya getirilmesini ister. İkinci

huzuruna geldiğinde kendisinin bu sözlere nasıl cesaret ettiği sorulur ve ikinci şöyle cevap verir:

“İnsanoğlu heqiqeti

Gerek göre, duya bilsin.

Heqareti, edaveti,

Yer üzünden yox eylesin.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 172).

Yaşlı adam bu hareketinden dolayı idam ettirileceğini bilse de padişahтан medet ummaz ve öldüğü zaman bile ona muhtaç olmak istemez.

“Mektub Yetişmedi” hikâyesinde ise halkın zengin kısmının fakir insanlar üzerinde oynadığı oyunlardan ve adaletsizliklerden bahsedilmektedir. Bu hikâyede çar hükûmetinin, fakir insanlara ait olan topraklarına el koyarak onlara sahiplenmesi ve fakirin hakkının çiğnenmesi tasvir edilmektedir. Hikâyede petrol kuyularında çalışan işçiler haklarını almamakta, bakımsız petrol kuyularında meydana gelen kazalarda ölüp gitmektedir. Geride kalan ailelere kendi hakları bile verilmemektedir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Gurban ailesinden uzakta kalbi aile özlemiyle yanıp tutuşan bir işçidir. Zor şartlarda çalışıp ailesine para yollar, fırsat buldukça Molla Ferzeli'nin yanına gidip ailesine mektup yazdırıp gönderir. Son mektubunda ise ailesini ne kadar özlediğini, memleketinin burnunda tüttüğünü ve bayrama kadar yine para yollayacağını, en kısa zamanda eve geleceğini yazdırır. Çalıştığı petrol kuyusunda oluşan patlama sonucunda Gurban hayatını kaybeder ve ondan geriye üstünde taşıdığı “Gurban'ın çocuklarının annesine yetişecek” isimli kanlı bir mektup kalır. Arkadaşları gözyaşı içinde şöyle der: “Mektub Yetişmedi” (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 28).

“Araz” adlı romanında yazar Çarlık döneminde Azerbaycan'da eşitsizliğin toplum üzerindeki etkilerinden ve petrol endüstrisindeki yolsuzluklardan bahsetmekte ve işçi hakları konusuna değinmektedir.

Çar hükûmetiyle birlikte gelişen petrol endüstrisinde yolsuzluklar da artmakta, petrol gelirleri eşit paylaşılmamakta, yöneticiler petrol kuyularında çalışan işçileri sömürmekte ve onların işçilik haklarını karşılamamaktadır. Haksızlıklara dayanamayan Araz adlı genç hükûmete karşı çıkıp hakkını aramaya başlar. Özellikle, küçük yaşta babasının petrol kuyusunda bir patlama sonucu vefat ettiğini

hatırladıkça Araz'ın hükûmete karşı hırsı daha da artar (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 289).

4.2. Aile Birliğine Önem Verme

Aile üyeleri arasındaki ilişkiler ve aile ortamı, psikososyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Bu ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi duymasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma uyum sürecini kolay hale getirir. Aile birliğinde, aileyi oluşturan bireyler birbirinden etkilenir (Özdemir ve Davarcı, 2013: 54).

Abdulla Şaik kendi eserlerinde çocuklara aile birliğinin önemini anlatmış ve bu değeri onlara aşılacak istemiştir. Yazar “Timsah Ovu” isimli hikâyesinde aile birliğinin önemine değinmektedir. Bu eserinde çocuklara birlik olan ailenin her türlü zorluğu aşacağını anlatan yazar, onları her zaman aile içerisinde birlik olmaya seslemiştir. Hikâyesinde ailesini geçindirmek için her zorluğu göze alarak timsah avlayan baba ve onun ailesi anlatılmaktadır. Bir tarafta mesleğinin zor olmasına rağmen hiç şikayetçi olmadan çalışan baba, bir tarafta da onu bu zorluklarda yalnız bırakmayan oğlu Nail aile birliğine en güzel örnek olarak gösterilmektedir. Her avladıkları timsah onlar için büyük mutluluk kaynağıdır, çünkü avladıkları her timsah onlar için hem yiyecek, hem de giysi demektir. Hikâyenin sonunda timsah avladıktan sonra yaşadığı mutluluğu Nail şöyle dile getirir:

– *Ata, artık yemeye etimiz, giysi almaya paramız var. Kardeşim öğrenince çok sevinecek* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 230).

“Aile Hayatımın On Altı İliyine” adlı şiirini Şaik kendi ailesine armağan ederek, aile birliğinin öneminden bahsetmektedir. Eşi ile birlikte sağlam aile temeli oluşturan Talıbzade çifti doğruluk ve dürüstlüğe her zaman önem vermiştir. Bu şiirde Şaik eşi ve üç çocuğuna olan sevgisini ve babalık gururunu anlatmaktadır. Üç evladını üç asker olarak gören şair şiirinde şöyle ifade eder:

“Atalıq qürurum artır get-gede,

Deyirem qardaşlıq, dostluq elinde,

Men de bir kişiyem – öz növrağım var,

Üç qızıl esgerim, üç uşağım var!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 92).

“Yeni Ailelere” şiirinde şair gençlere tavsiyelerde bulunur. Mutluluğun ve aile birliğinin temelini ilk olarak vatan sevgisinden başladığını ifade eden şairin fikrine göre, vatanını sevmeyen evini ve ailesini de sevemez. Vatan ve aile değerini bir arada tutan şair her evlenen, yuva kuran gence şöyle seslenir:

“Her oğlan ki evlenir, her kız ki gedir ere,

Xoşbextlik isteyirse, bunu alsın nezere:

Yaşadığı ev-eşik bir parçadır vetenden!

Vetenini sevemmez, öz evini sevmeyen!

Çünkü evdir her kesin doğma ana beşiyi.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 91).

4.3. Alçak gönüllülük

Alçak gönüllülük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te “Kendinden daha aşağı mevkide ve şartlarda olanlara aynı seviyede imiş gibi muamele eden, büyüklük iddiasında olmayan, kibirsiz, mütevazî” şeklinde tanımlanmıştır (Ayverdi, 2006: 94).

“Deve ve Siçan” adlı temsilde devenin fareden üstün olmasına rağmen ona karşı alçak gönüllü davranmasından ve bu davranışıyla fareye ders niteliğinde bir öğüt vermesinden bahsedilmektedir. Şair bu temsilde bir devenin dilinden okurlarına alçak gönüllü olmayı öğretir ve herkese kendi sınırlarına göre davranmalarını tavsiye eder. Hikâyenin özeti şöyledir:

Kervandan ayrılmış bir deve iştahla otlamaktadır. Bu arada bir fare yuvasından çıkmak isterken deveyi görünce önce korkup geri çekilir. Sonra bir süre durup o devasa hayvanı hayretler içinde seyreder. Biraz sonra cesaretlenip deveye yaklaşır ve devenin boynuna bağlanmış iple oynamaya başlar. Sonra ipi tutup çektikçe devenin hareket etmeye başladığını görür. Deve hareket ettikçe fare ipi çekmeye devam eder. Fare gittikçe deve de ona itaat edip onun ardından gitmeye başlar. Bu durumdan hoşlanan fare kendi kendine konuşmaya başlar: “Sen bu fare beyde hünere ve yiğitliğe bak, kocaman deveyi çekip götürüyor”. Deve bunu duyar ama hiçbir şey söylez. Gelip bir nehre vardıklarında fare durur, bir nehre bakar, bir de deveye. Deve şöyle der:

– Fare bey, yolcu yolda gerek, nehri geç gidelim.

Fare cevap verir:

– Ama bu nehir derindir, onu geçmek benim hünerim değil!

Deve fareyi kendi kuyruğuna bindirip nehri geçirir. Sonra onu yere indirince şöyle söyler:– Ağa fare, sen ki, benim topuğumdan olan bir nehri geçemiyorsun, bu durumda bana hükümranlık mı etmek istiyorsun? (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 270).

4.4. Barış

Barış, Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmıştır:

1. Savaşsızlık durumu, hazar.
2. Savaştan sonra silah bırakma, uzlaşma, sulh, müsalaha.
3. Uzlaşma.
4. Uyum, karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortam (Doğan 2001: 129).

Barış aynı zamanda kurtuluş, birlik, bütünlük, sükûnet, sessizlik, huzur içinde yaşamak olarak da tanımlanmıştır.

Rus-Japon Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı olmak üzere üç büyük savaşa tanıklık eden şair savaşları, zaferi ve barışı eserlerine yansıtmıştır (Erol, 2006: 96).

“Yeni Ay Doğarken” şiirinde şair okuyucularına dünyayı karanlıktan yalnız barışın kurtaracağı mesajını vermekte ve çocukları hep barış içinde olmaya davet etmektedir. Şiirde bir anne ve çocuk aya bakarak düşüncelerini paylaşır. Çocuk dünyada hep barışın olmasını istemektedir. Annesine tüm yıldızların ayrılıkta ufak ve sönük kaldıklarını ve onların birleşip bir güneş olmasını dilediğini söyler. Çocuğun düşüncesine göre, yıldızlar birleşip hiç sönmeyen bir güneş olsa ve o güneş hep hak uğruna parlarsa hiçbir yer karanlık olmaz. Şiirden bir parça şöyledir:

“Ben isterim yeddi ülker qovuşsun bir-birine,

Üzermizde Güneş kimi doğsun ülker yerine.

Şu Güneş hep doğsun da heqq eşqine, heç sönmesin!

Şen-şen yurtlar bir qaranlıq mezarlığa dönmesin!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 63).

“Göyerçin” şiirinde şair barışın simgesi olan güvercin kuşunun insanların ve bilhassa çocukların sevgilisi olduğundan ve barışı getirdiği için insanlar tarafından uğurlu bir kuş olarak tanındığından bahsetmektedir.

“Göyerçinem, göyerçin,

Kekilim vardır çin-çin.

Eller meni besleyir,

“Uğurlu kuşdur”, – deyir

Sülhün bir remziyem men.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 56).

“Nüşabe” poeması Nizami Gencevi’nin “Şerafname” poemasından alınmıştır. A. Şaik bu eserde barış içinde yaşamının herkese mutluluk getireceğini ifade etmektedir.

Bütün dünyayı fethetmek isteyen İskender ordusunu Azerbaycan’a çeker ve bu güzel diyarda biraz sefa sürer. Bu güzel memleketin şahının yeryüzünde eşi benzeri olmayan bir kadın olduğunu duyunca çok merak eder ve onu görmeye gider. Ülkenin şahı Nüşabe hatunla tanışır ve onun ne kadar maharetli, misafirperver ve adaletli bir şah olduğunu görüp ona hayran kalır. Nüşabe ile dost olur ve savaş için girdiği ülkeyle barış ilan ederek geri döner (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 152).

4.5. Bilimsellik

Bilimsellik, Temel Türkçe Sözlük’te; bilimsel olma durumu olarak tanımlanmıştır (Demiray, 1990: 109).

Bilimsellik kelime anlamı itibarile kesinliği olmak, deneye veya kanıtlara dayanmak, bilimsel metotlara uygun olmak demektir. Başka bir anlatımla bilimi öğrenme, değerlendirme ve uygulamaya bilimsellik denmektedir. Bir bireyin yetişmesinde ve karakterinin oluşmasında ona her zaman eşlik etmesi gereken değerlerden biri de bilimseliktir. Başöğretmen Mustafa Kemal Atatürk de kendi ilke ve inkılâplarında, ilerlemenin temeli olan çağdaş bilimi ve teknik esasları temel almıştır. “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir” sözleri ile bilimselliğe dikkat çeken Atatürk, sorunların çözümünde bilimin yol göstericiliğini belirtmek istemiştir (Akt.: Sayılı, 1989).

Abdulla Şaik de kendi eserlerinde bilgili olmanın büyük bir üstünlük olduğundan bahsetmiş ve küçük okuyucularını her zaman bilgili olmaya ve bilimsel davranmaya teşvik etmiştir.

Yazarın “Heqiqete Doğru” piyesinde bilimi seven, her zaman öğrenmeye can atan Kâmil’le, bilimi hiç sevmeyen, aksine kitapların insanın beynini yıkadığını savunan kardeşi Cemil’in diyaloguna yer verilmiştir. Yazar bu eserde okuyucularına bilginin ve eğitimin tahayyül dünyasını aydınlattığını ve ilmin her zaman bir mutluluk kaynağı olduğunu ve insanı yükselteceği fikrini aşlamıştır.

Piyesin özeti şöyledir:

Kâmil okuduğu kitapları kardeşine gösterip onlardan ilham aldığını ve onları okudukça güzel hayaller kurduğunu, hayal dünyasının genişlediğini ve aydınlandığını anlatır. Kardeşi Cemil ise bu kitapların hiçbir işe yaramayacağını ve onların sadece abisinin beynini ve ruhunu zehirlediğini söyleyip onlardan uzak durmasını tavsiye eder. Cemil duyguların insanları her zaman yanılttığını düşünmektedir ve abisine insanın kitaplarla vakit geçirmemesi gerektiğini, onun yerine hayatını kurmak için temel ihtiyaçlarını temin etmesi için çalışması gerektiğini tavsiye eder. Kâmil ise kitapların sayesinde hakikate ulaşacağını düşünür ve kardeşine her hakikatin hayalden doğduğunu söyler. Kâmil ilmi kanat gibi düşünerek yalnız onun vasıtasıyla yükseleceğine inanır. Ondaki bu ışığı gören öğretmenleri Kâmil’in bir öğretmen olması gerektiğini ve yalnız Kâmil gibi insanların genç nesillere faydalı olacağını düşünür. Kâmil öğretmenlerinin tavsiyesini dinler ve öğretmenlik okumak için üniversiteye başlar. Kâmil tüm kalbiyle mutluluğun eğitimde olduğuna inanır ve üniversitede gerçek mutluluğa ulaşır (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 337).

Bilimsellik değerine önem veren şair “Bilik” şiirinde her zaferin, geleceğe açılan her aydın sabahın bilim sayesinde olduğunu ifade etmektedir. Şair bu şiirinde okuyucularına eğitim almalarını, aldıkları eğitimi her yere götürmelerini ve böylece bütün karanlıkları aydınlatmalarını tavsiye etmektedir:

“Ondan doğar şen seher.

Bilik akla yoldaşdır,

Güneş ile gardaşdır.

Zafer, saadet deye,

Sarılın bu biliye,

Yayın onu her yana.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 60).

4.6. Cesaret

Cesaret, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmıştır:

1. İnsana tehlikeli veya zor bir işe girişme kuvvetini veren duygu, yüreklilik, korkusuzluk, cesurluk
2. İnsana, davranışlarında dilediği gibi ve atakça hareket etmeyi göze alıran atılganlık, cüret (Ayverdi, 2006: 477).

Cesaret her ne kadar yüreklilik ve atılganlık olarak tanımlansa da her olayda ortaya atılıp kaba gücünü göstermek, olur olmaz kavgalara katılmak değildir. Cesaret doğru, adaletli bir amaç ve sonuç için korkunun üstesinden gelebilmektir. Hem fiziksel, hem de ahlaki yönden cesaret akıllı ve bilgili olmayı gerektirir (Mert, 2007: 33, 35).

Abdulla Şaik de şiir ve hikâyelerinde ve cesur kahramanlar kullanarak çocuklara cesaret duygusu aşılamış ve onları cesur olmaya teşvik etmiştir.

“Qoçpolad” adlı poemasında Gezenfer Hanın koyunlarına çobanlık eden onsekiz yaşlı Qoçpolad’ın cesareti dikkat çeker. Qoçpolad halkın malını yiyen hana karşı insanları birlik olmaya davet eder. Kendisi ise hanın ordusunun karşısına çıkıp onlarla savaşır ve aldığı malı halka dağıtır.

“Dedi: – O xan ise, men de Poladam!

Paylaram sürünü bu yoxsul ele.

Ona baş eymedi Qoçoğlu atam.

Dağ kimi köksünü gerdi her sele.

Indi qoy xan gelsin bu dağ-daşıma,

“Sürümü ver!” – deye, çıxsın qarşıma.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 175).

“Vatan” adlı piyeste ise Abdulla Şaik kendi sevgisi için büyük cesaret gösteren Elman karakterini kullanarak okurlarına cesaret duygusu aşılamıştır.

Dünya güzeli için Kuzgun hana ve onun ordusuna karşı savaş açan Elman kimsenin cesaret edip gidemeyeceği yerlere giderek dünya güzelini devin elinden kurtarır (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 399).

“İldırım” adlı piyeste İldırım’ın kahramanlığına ve cesaretine dikkat çekilmiştir. Şaik bu eserinde cesur bir kahraman seçerek okurlarında cesaret hissi uyandırmıştır.

İldırım’ın zalimlere karşı savaşı düşmanlarını korkutur. Onun cesareti karşısında çaresiz kalan zalimler yalvarıp af dilese de İldırım onları affetmez. O insanları namusla ölmeye ya da şerefle yaşamaya davet eder. Sefi Bey’in zulümlerine baş eğmeyen İldırım, şerefli yaşamayı seçer ve bu yolda ona destek olan halkla birlikte savaşır (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 345).

“Yazıya Pozu Yoxdur” adlı piyeste Basyat adlı Türk hakanının oğlunun kahramanlığı okuyucunun dikkatine sunulmuştur.

Basyat uykusunda gördüğü dünyalar güzeli bir kız için Türk elinin düşmanı olan yedibaşlı devi öldürüp onu devin elinden kurtarır. Meleğin ona dediği bu sözler gerçekleşmiştir: “Türk eli senin kadar uğurlu yiğit yetiştirmemiştir. Türk elinin en büyük düşmanı olan yedibaşlı devi öldürüp, onun rehin aldığı dünya güzeline kurtaracaksın. Oğlum, sen dünya güzeline sahip olacak ve Türklüye ün ve şan kazandıracaksın” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 326).

4.7. Çalışkanlık

Çalışkanlık, Büyük Türkçe Sözlük’te şöyle tanımlanmıştır:

1. Çalışan, çalışmaktan hoşlanan, sürekli çalışan, tembel olmayan gayur.
2. Dersine devam eden, dersleri iyi olan (Doğan, 2011: 286-287).

Hayatta faal olmak ve yaşamı sürdürmek için çalışmak gerekir. Çalışkanlık her bireyin küçüklükten itibaren edinmesi gereken bir erdemdir. Çalışkanlık değerinin en güzel ifadesi Reynolds tarafından yapılmıştır: “Eğer sizde deha varsa çalışkanlık bunu inkişaf ettirir, eğer yoksa onun yerini doldurur” (Sarı, 2016: 187).

Abdulla Şaik de çalışkanlık değerine kendi şiir ve hikâyelerinde özellikle değinmiş, çocukları çalışkan olmaya özendirmiştir.

Şairin “Arı” isimli şiirinde arının timsalinde çocuklara çalışkanlık ve insanlara gerekli işler yapmanın önemi aşılacaktır. Arı dokuz ay çalışıp bal toplayarak insanlara faydalı olmasından mutluluk duyduğunu söyler. Bu şiirde çalışmanın ve faydalı işler yapmanın bir mutluluk kaynağı olduğu ifade edilmiştir. Şiirde arının kendi çalışkanlığıyla övünmesi şöyle tasvir edilmektedir:

*“Aryam, zehmetkeşem,
Bal, mum çekmekdir peşem...
... Çalışaram doqquz ay,
Hamı menden alır pay.
Balımdan qoy yesinler*

Mene “Sağ ol!” desinler.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 29).

Abdulla Şaik’in eserlerinde çalışkan kadınlar da önemli yer tutmaktadır. “Emekçi Kadınlara” şiirinde şair kadın emeğini kıymetlendirerek, kadının emeğiyle yükselmesinin onun hakkı olduğunu belirtmiştir.

*“Uçurumlar adlayan, ey möhterem qadın, sen
Emeyinle yükselmek bu gün haqqın, vezifen!
Sen varlığınla sarıl biliye ve zehmete,*

Vücutun ve qolların dolsun sağlam qüvvete.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 79).

“Köç” adlı hikâyede Ayrım kızı emek severliğiyle, köy hayatının bütün işlerini yorulmadan yapmasıyla dikkat çekmiştir.

“Ayrım kızı sabahları bizim evin işlerini yapar, diğer taraftan da kendi evinin işlerini bitirmeye çalışır. Ormandan odun taşır, saç yakıp ekmek yapar, ineklerini sağlar ve durmadan çalışır. Bu zamana kadar kimse Ayrım kızından yoruldum kelimesini duymamıştır” (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 38).

“Zahmet ve Zinet” adlı poemasında zahmetsiz zinet olmayacağı mesajını veren şair çocuklara çalışmadan insanın hayatta hiçbir şey elde edemeyeceğini, kimse tarafından sevilmeceğini ve hayatın onun için hiçbir anlamı olmayacağını anlatmaktadır. Şiirin özeti şöyledir:

Köyde tarımla ilgilenen Aliş dayının Zahmet ve Zinet isimlerinde iki tane çarığı vardır. Aliş dayı tarlaya hep Zahmetle gider, hep onu yıpratır. Zinet adlı çarığını ise çok sever, onu çalıştırmaya kıyamaz, hep sandıkta tutar. Her gün tarladan eve gelir gelmez Zineti okşar, temizler, fırçalar ve yağlar. Zinet ise Zahmetin yanında hep kendisinin sevildiğini söyler ve övünür. Bir süre sonra Zahmet kıymetinin bilinmediğini anlayıp Aliş dayıya çok kırılır ve evi terk eder. Gittiği her yerde yine çalışır ve oralara bereket götürür. Aliş dayı Zahmetsiz günler, aylar geçirir, eğlenmeyle vakit geçirir ve yine Zinetini sevmeye, okşamaya devam eder. Ama zaman

geçtikçe Alış dayı işsizlikten sıkılmaya başlar, hiç parası kalmaz, herkese borçlanır ve onlardan laf işitir. Alış dayının keyfi olmadığı için artık Zinetini de sevmez, onunla ilgilenmez. Zinet kendisinin ve Alış dayının hatasını anlar ve Alış dayıya durumu anlatır. Böylece Alış dayı ve Zinet Zahmetsiz hayatının hiçbir anlamı olmadığını anlar ve Zahmeti arar, bulur ve hep birlikte yaşarlar.

“Bir yanında güzel Zehmet,

Üreyine saçır ışık.

Bir yanında nazlı Zinet

Verir heyata yaraşık” (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 244).

“Bir Kuş” şiirinde ise şair çocukların dikkatini kendine yuva kuran çalışkan bir kuşa yönlendirmektedir. Kuş yuvasını kurduğu için çok mutludur ve dinlenme zamanı geldiğinde işini yapmış olmanın huzuruyla şarkısını söyler.

“Bir kuş seher erte bağça bağda,

Çör-çöp taşıyıp yuva tikirdi.

Gah şad oxuyurdu bir budaqda,

Gah da uçub ot, saman çekirdi” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 12).

“Yeni Kömekçi” şiirinde ise Nebi isimli çocuğun tarlada çalışıp yorulan babasına yardım etmek istemesi anlatılmaktadır. Şair bu şiirde çocuklara bir çalışkan çocuğu örnek göstererek onları çalışkan olmaya ve gerektiğinde anne babaya yardım etmeye özendirmiştir:

“Nebi dedi: – Ay ata,

Gel mene öyret, daha

Sen otur, men işleyim,

Tarlamızı hışlayım.” (Şaik, 3.C. Akt.: Talıbzade, 2005: 8).

“Cefer ile Beşir” adlı şiirde şair iki yaramaz çocuktan bahsetmiş ve emeğe değer vermemenin kötü sonuçlanacağına dikkat çekmiştir.

“Dedi: – Siz kende oldunuz ne bela?

Onları tutdu saldı bir çuvala.

Getirib onları deyirmana.

Çuvalı atdı hirsle bir yana,

Qapdı hardansa zorba bir deyenek,

Onlara vurdu hey doyunca kötek...

Oldular en ağır cezaya düçar;

Yamanı bir yaman bela yaxalar.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 103).

“Çalışan Qazanar” isimli şiirde güllerine su vermeyen Eldar ve Solmaz, sararmış güllerinin suçlusunun Güneş olduğunu düşünürler. Güneş ise onlara hiçbir suçunun olmadığını ve çiçeklerin güneşsiz değil, susuz kaldıklarını söyler. Şair bu şiirinde güneşin dilinden çocuklara zahmetsiz hiçbir şey elde edilmeyeceği mesajını vermektedir.

“Güller su içmir üç gündür,

Odur ki, onlar ölgündür.

Oğlum, her şey sevir zehmet,

Tenbel ziyan çeker, elbet!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 51).

4.8. Dayanışma

Dayanışma, Büyük Türkçe Sözlük’te şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Dayanışma fiili

2. Bir topluluk bütününe meydana getiren unsurların, kişilerin, ortak çıkarlarının sağlanması, bütünlüğünün korunması için karşılıklı bağlılık göstermeleri

3. Birbirine dayanak olma, yardımlaşma (Doğan, 2001: 290).

Dayanışma, bir topluluğun üyelerinin aynı amaç uğrunda birbirlerini destekleyerek çalışmalarını şeklinde anlaşılmalıdır. Bir toplum dayanışma içinde olunca, düşünce ve kuvvet olarak birleşince yenemeyeceği zorluk yoktur.

Abdulla Şaik eserlerinde dayanışmanın gücüne dikkat çekmiş ve çocukları aynı amaç uğrunda birleşip, birbirlerine destek olarak yardımlaşma içinde olmaları için teşvik etmiştir.

“İgid Uşaq” adlı hikâyede yazar birlik olarak tüm zorlukların üstesinden gelinebileceğine vurgu yapmaktadır. Hikâyede birlik olmanın insanın kendini daha güçlü ve güvende hissetmesine yol açtığı mesajı verilmektedir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Ormandaki ayının Dursun’u yakaladığını duyan köy halkı eline bir silah ya da sopa alıp ormana doğru koşar. Ben de onların peşinden koştum. Dursun bize yaklaşınca ayıyı yaralayıp kaçtığını söyledi. Ayının yaralandığı yere gittiğimizde ayı köylülerden birinin köpeğini öldürmek üzereydi. Aramızdan biri silahını alıp ayıyı

öldürdü. Sonra onun yuvasına baktığımızda iki tane ayı yavrusu gördük. Yavruları da alıp köye getirdik (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 53).

“Marş” şiirinde ise şair Türk oğullarını birleşip dayanışma içinde olmaya heveslendirmiştir. Şair Türk yiğitlerinin birlik olup düşman ordusuna karşı yürüdükleri sürece zaferin hep Turan’da olacağına inanmıştır. Birlikte ilerledikçe haksızlıkların yıkılıp, zaferin, hürriyetin hep Turan’da birleşeceğini anlatan şair, mısralarında çocukları birer yiğit gibi düşünerek onları birlik ve dayanışma içinde olmaya çağırmıştır:

*“Birleşelim, Türk oğlu, bu yol millet yoludur,
Ünle, zeferle, şanla tarihimiz doludur.
Yürüyelim ireli, haydı, millet esgeri,
Keçmişimiz şan, zefer, durmayalım biz geri”*
(Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 52).

“Kolxoz Bağında” adlı şiirde belediyenin halka verdiği ekim sahasında herkesin birlik olup işlerin üstesinden birlikte gelmelerinden bahsedilmektedir. Emeklerinin sayesinde her çeşit meyve ve sebze artar ve bol olur.

*“Ağaclara çıkırıq,
Dadlı meyve yığırıq.
İşleyirik hevesle,
Oxuyuruq bir sesle.
Oğlan, gelin, qız, kişi
Birge görürük işi.”* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 49).

"Hamımız Bir Güneşin Zerresiyik" şiirinde şair okuyucularına, birlik ve beraberliğin olduğu yerde insanları din, dil, ırk ayırmaz ve her zorluğun üstesinden gelinir mesajını ulaştırmıştır.

*“Asrlardan beri zülme alışan,
Kan içen, kan kusan, ey şer insan!
Hamımız bir güneşin zerresiyik!
Ayırmaz bizleri teğyiri-lisan,
Ayırmaz bizleri tebdili-mekan.
Ayırmaz bizleri Incil, Kuran!”* (Şaik, 2. C., Akt.: Talıbzade, 2005: 29).

4.9. Dostluk

Dostluk, Büyük Türkçe Sözlük'te “Dost olma hali, dostça davranış, muhadenet, meveddet” olarak tanımlanmıştır (Doğan, 2001: 340).

Değerli kavramlardan biri olan dostluk değeri insanlar arası ilişkilerde ve bir toplumun genelinde büyük bir öneme sahiptir. Toplumun bireylerinin dostluk değerleri sağlam olduğu kadar toplumun bireyleri mutlu ve huzurlu olacaktır. Dostluk ile ilgili güvensizliklerin başladığı noktada önce bireysel, sonra da toplumsal huzursuzluklar baş gösterecektir (Ersoy, 2018: 17).

Dostlar bir insanın hayatında ailesi kadar önemli yer tutar. Onun için her insanın dostunu iyi seçmesi gerekiyor.

“Tıq-tıq Xanım” hikâyesinde bir böceğin dilinden dostluğun önemi anlatılmaktadır.

Yalnızlıktan şikâyet eden Tık-tık Hanım, onu her zaman seven ve sinirlendiğinde bile onu kırmayan, dövmeyen bir dost aramaya başlar. Süslenip dışarı çıkar. İlk başta çobanla karşılaşır. Çoban ona nereye gittiğini sorduğunda Tık-tık Hanım dost aradığını söyler. Çoban Tık-tık Hanım'a dost olabileceğini düşünür ve ona dostluk teklif eder. Tık-tık Hanım çobana “Sinirlendirsem seni, neyle döversen beni?” diye sorar. Çoban elindeki sopayı gösterir ve Tık-tık Hanım hemen oradan kaçır. Sonra tilkiye rastlar. Tilki, Tık-tık Hanım'ın nereye gittiğini sorduğunda Tık-tık Hanım dost aradığını söyler. Tilki “Gel benimle dost ol” der. Tık-tık Hanım ise “Sinirlendirsem seni, neyle döversen beni?” diye sorar. Tilki de dişlerini göstererek, çiğneyip, yiyeceğini söyler. Tık-tık Hanım korkarak kaçır. Dost arayışından vazgeçmeyen Tık-tık Hanım en son fareyle karşılaşır. Fare Tık-tık hanımı görünce sorar:

*“Saçı uzun Suray xanım,
Boynu uzun Buray xanım,
Siğal verib qara tele,
Hara gedirsən bele?”*

Tık-tık Hanım yalnızlıktan sıkıldığını ve dost aradığını söyleyince fare onunla dost olmak istediğini söyler. Tık-tık Hanım ise “Sinirlendirsem seni, neyle döversen beni?” diye sorar. Fare “Kuyruğumu katlayıp göz kaşına sürme çekerem” diye

yanıtlar. Tık-tık Hanım bu sözden memnun kalır ve fareyle dost olur (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 67).

4.10. Duyarlılık

Duyarlılık, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle anlatılmıştır:

Duyarlı olma durumu, hassasiyet (Ayverdi, 2006: 770).

Özçelik (1998) ise duyarlılığı, kelime anlamı itibarıyla kendisi ve başkaları hakkında gerçeği olduğu gibi görebilmek, başkalarının duygularını anlayabilmek şeklinde tanımlamıştır. Genel olarak duyarlılık, toplum içinde yaşayan bireyin, toplumda meydana gelen olay ve olgular karşısındaki duygu ve tutumlarını anlatan bir kavram olarak tanımlanabilir. Toplumsal duyarlılık, insanların içinde yaşadığı toplum ve bireylerle ilgili konularda sorumluluk alması durumudur. Bu durum kişilerin kendilerini gerçekleştirmelerine ve pozitif davranış sergilemelerine olanak sağlar. İnsan sosyal bir varlık olarak toplumda yaşamaktadır ve dolayısıyla çevresine karşı sorumlulukları vardır. Toplum içerisinde herhangi bir bireye yapılan olumlu veya olumsuz bir davranış, adeta bir halka gibi dalga dalga yayılır. İçinde yaşadığımız dünyaya ve çevreye duyarlılığımız ne kadarsa, bize de olumlu ya da olumsuz bir şekilde dönecektir (Güner, 2007).

Abdulla Şaik eserlerinde duyarlı insanları konu almış ve bu şekilde çocukları başkalarına karşı duyarlı olmaya seslemiştir. “Danışan Kukla” piyesinde zengin kızın geç de olsa olayların farkına varıp fakir arkadaşına duyarlı davranmasından bahsedilmektedir. Piyesin özeti şöyledir:

Zengin bir ailenin Prenses adlandırdıkları minik kızlarının konuşan bebek istemesi sarayın bütün çalışanlarını ve ailesini düşündürür. Konuşan bebek bulunmadığı için sarayda çalışanlardan birinin aklına komşularında yaşayan İnci isimli güzel bir kızın saraya bebek olarak getirilebileceği fikri gelir. İnci'nin ailesi fakirdir. Prenses'in ailesi fakir aileye para teklif edip İnci'yi saraya getirir ve onu prensese konuşan bebek olarak tanıtır. Prenses bebegın konuştuğunu görünce çok sevinir. İnci'yle Prenses hep birlikte oynarlar ama İnci bir süre sonra durumdan sıkılmaya başlar. Prenses uykuya dalınca İnci, bebek rolünden çıkar ve günlük işlerini görür. Bir gün durumdan iyice sıkılan İnci Prenses'in yanında ağlamaya

başlar ve ona tüm gerçekleri anlatır. Prenses, İnci'nin durumuna çok üzülür ve ağlar. İnci Prenses'e neden ağladığını sorduğunda ise Prenses şöyle der:

“Bırak doyunca ağlayayım. Komşulukta senin gibi küçük çocuklar açken bunu bana kimse söylemedi. Tuttuğum işin yanlış olduğunu kimse bana anlatmadı. Ben sıkıldığımda bana bir şeyler öğretselerdi, o zaman bu saçma fikirler aklıma gelmezdi.” Bu olaydan ders çıkaran Prenses, çocuk kalbiyle fakirlerin haline acıyıp onlara yardım etmek ister (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 331).

“Arı ve Eşek” isimli temsilde arı eşeğin duyarsızlığına çok kızar ve onu çevreye karşı duyarlı olmağa davet eder:

“Dağ eteğinde bir eşek otlar. Yamacın zarif otlarından, lezzetli çiçeklerinden koparıp yer. Doyduktan sonra o elvan çiçek ve otların üzerinde uzanıp ağnamağa başlar. Bu sırada yakınlarda bir arı çiçeklerden bal toplamaktadır. Bunu görünce eşeğe seslenir:

– Ey nankör hayvan, otlara, çiçeklere neden basıyorsun, onlar sana can, kan veriyor, karnını doyuruyor. Yarın onlar sana lazım olmayacak mı? Biz arılar o etirli çiçeklerden bal ve mum çekiyoruz. Doğru sözdür: “Eşek kanmaz olur, kanmazlar ise özlerine de ziyan verir, özgelerine de.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 271).

4.11. Dürüstlük

Dürüstlük, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmıştır:

Dürüst olma durumu, doğruluk, mertlik (Ayverdi, 2006: 781).

Dürüstlük, bireylerin söz ve davranışlarının doğruluktan yana olması olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda dürüstlüğü kişilik haline getirmiş ve değer olarak kazanmış olan kimselerden; doğru, güvenilir, adaletli ve tarafsız davranış sergilemesi beklenecektir (Çalışkan, 2016: 142).

Dürüstlük bir insanın hayatta edinmesi gereken en önemli değerlerden biridir. Dürüstlük yalandan, hileden, ikiyüzlülüğten uzak durmayı gerektiren bir erdemdir. Dürüst olmak doğruluğu benimsemek ve doğru olmak demektir. Dürüstlük, özde, sözde, yaşayışta doğru ve tutarlı olmayı gerektirir. Özde, sözde ve yaşamda dürüstlük insanın içinin ve dışının bir olmasıdır. Kişi, düşündüğü ve inandığı neyse, onu söylemeli, onu yapmalıdır.

Bir toplumun doğru şekillenmesi için onu oluşturan üyelerin de doğru ve dürüst olması gerektiğine inanan Abdulla Şaik, kendi eserlerinde dürüstlüğü üstün bir erdem gibi göstererek çocukları dürüst olmağa seslemektedir. Bu eserlerden biri de “Çoban” adlı piyestir.

Eserde Dursun ona emanet olunan meyvelerden birkaç tanesini çalarak sahibi Peri Hanıma eksik meyve götürür. Lakin okuma yazması olmadığı için sahibine meyveyle birlikte getirdiği, kâğıtta meyve sayısının yazıldığından habersizdir. Peri Hanım kâğıdı okuduğunda meyve sayısının az olduğunu görür ve bunu Dursun’a sorar. Dursun meyveleri aldığı gibi getirdiğini söyler. Daha sonra delilleri gören Dursun suçunu itiraf eder ve okuma yazma öğrenmeye başlar. Dursun bu olaydan sonra dürüst olmaya söz verir.

“Peri Hanım (yüksek sesle): Ama kâğıt yine haber verir ki, iyirmi tane armut gönderilmiştir.

Dursun: İnanma, hanım, inanma, yalan söylüyor.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 306).

“Tülkü Hecce Gedir” manzum hikâyesinde şair tilkinin timsalinde dürüstlükten uzak olan insanların toplum içinde hiçbir güveninin olmadığını anlatmaktadır. Bu şiirde “yalancının mumu yatsıya kadar yanar” mesajını veren şair yalanla, ikiyüzlülükle elde edilen kazançların daim olmadığına vurgu yaparak çocukları dürüst olmaya, yalandan ve hileden uzak durmaya çağırmaktadır.

Eserde yaşlanmış, artık avlanamayan bir tilkinin horozları ve tavukları kandırıp onları tuzağına düşürmesinden bahsedilmektedir. Tilki horoz ve tavuklara çok yaşlandığını, zamanında onlara çok kötülükler yaptığını, ama şimdi pişman olduğunu, tövbe ettiğini ve Hacc’a gideceğini söyler. Yaşlı tilkiye inanan horoz ve tavuklar tilki yalnız gitmesin diye onunla birlikte Hacc’a gitmeye karar verirler. Yolda namaz kılmak için durunca tilki günahkâr olduğu için en arkaya geçeceğini söyler ve böylece tuzağını kurar. Horoz imam olur ve tüm kuşlar namaza durar. Secdeye gittikleri anda tilki aniden saldırır ve birkaç tane tavuk avlar. Kaçabilen tavuklar ise bu olaydan büyük ders alır ve bir daha tilkiye güvenmezler. Tilkinin sözlerinin bir kısmı şöyledir:

*“Yamanlıq olmuş işim,
Qanlar tökmüş bu dişim.*

Menim günahım çokdur,

Halıma yanan yoxdur.

İndi hecce gedirem,

Daha tövbe edirem.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 76).

“Tülkü ve Aslan” adlı temsilde tilki kurnazlık edip aslanı ölüme sürükleyerek onu avına düşürür. Bu temsilde şair, tilki ve aslanı kullanarak çocuklara yalancılık ve kurnazlığın kötü karakter olduğunu anlatmakta ve onları dürüstlüğe çağırmaktadır. Temsilin özeti şöyledir:

Tilki aslana, onun babasını tanıdığını, onun çok cesur olduğunu anlatır ve ona babası gibi olmadığını söyleyerek gıcıklandırmaya başlar. Aslan sinirli halde tilkiye bakıp ayağını taşa vurarak hızlıca atlayıp dereden aşağıya yuvarlanır. Tilkiyi yardıma çağıran aslan sonradan tuzağa düştüğünü fark etse de artık çok geç olmuştur. Tilki ise aşağı inerek aslanın kuyruğundan başlayarak avının tadını çıkarır.

“Ayağını vurub dağa o zaman.

Tez atıldı qürur ile aslan.

Dereye baş-ayaq yuvarlandı,

Tülkünün hiylesine aldandı” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 21).

4.12. Estetik

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te estetik şöyle tanımlanmıştır:

1. Güzelliği ve güzelliğin insan üzerindeki etkilerini konu olarak alan felsefe kolu, bediyyat.

2. Güzellik duygusuyla ilgili, insanda güzellik duygusu uyandıran estetik ifade, estetik görünüş (Ayverdi 2006: 882).

Estetik güzelliği ve onun insan ruhundaki etkilerini değerlendiren bir bilim dalıdır. Estetik, insanın dış dünyaya gösterdiği, “güzel” ve “çirkin” sözcükleriyle dile gelen tepkileriyle ilgilidir ve bir çeşit güzel üstünde düşünme sanatıdır.

Estetik bakış açısına sahip bir birey nesneleredeki ayrıntılı detayları fark edebilir ve yaratıcı gücünü estetik düzeyde anlatabilir (Gültekin, 2011).

Abdulla Şaik gördüğü güzellikleri estetik tasvirler kullanarak anlatmakta, güzel olan her şeyi överek okuyucularında estetik duygu uyandırmaktadır.

Şair “Köç” adlı hikâyesinde tabiatın güzelliğini, hayvanların, kuşların sevimliliğini, güzel diyar, odlar yurdu Azerbaycan’ın esrarengiz doğasını estetik bir biçimde anlatmaktadır.

Azerbaycan! Doğma vatanımın güzel tabiatı vardır. Tarlalarla, tepelere, çöllere halı gibi döşenmiş latif yumuşak otlar, çiçekler deniz gibi dalgalanır, yeşil yapraklar arasına sığınmış kuşçuğazlar ses sese verip ötüşürdü (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 34).

“Meşgelelerim” adlı hikâyede yine tabiatın güzelliği en ince ayrıntılarıyla tasvir edilmektedir.

“Her gün kahvaltımızı yapar yapmaz tabiatın koynuna açılırdık. Mantar toplar, yada balık tutmaya giderdik. Doğanın güzelliğinden doymak imkansızdı. Her ağacın, her taşın dibinden su çıkardı. Kuşların civıltısı, tabiatın güzelliği, tertemiz bir hava insanı mest ederdi” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 38).

Doğayla ilgili eserlerinde Abdulla Şaik’in asıl amacı çocuklara doğa hadiselerini ve doğadaki tüm güzellikleri onlara çocuk diliyle anlatmak olmuştur.

“Bahar” adlı şiirde gelişikle doğayı adeta sevindiren ve insanlara mutluluk getiren bahar mevsimi tanıtılmaktadır.

Her şeyde fereh, sevinc, teravet,

Artık oyanıb, gülürtebiet.

Görcek bunu kalmaz ihtiyarım,

Tebrik edirem, güzel baharım! (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 42).

“Ana Yurdum” şiirinde şair vatan toprağının her bir karışını altına benzetmiş ve doğal güzelliklerini ince bir şekilde anlatmıştır.

“Çöllerindir şen,

Her yerin gülşen.

Sen ne gözelsen,

Ey ana Veten!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 40).

“Zanbaq” şiirinin mısralarının her birinde zambak çiçeğinin bir özelliği anlatılmış ve tasvirler bittiğinde zambak çiçeğinin portresi de tamamlanmıştır. Şiirde anlatılan güzellikten, estetik tasvirlerden alınan teessürat ve duygu da çiçek kadar zariftir:

“Zanbağam men, Zanbağam,
Ay ışığından ağam,
Açdığım her ağ çetir
Etrafa yayıretir.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 27).

“Benövşe” şiirinde ise yine bir çiçeğin özellikleri estetik bir biçimde anlatılmaktadır. Şair burada menekşe çiçeğinin diğer çiçeklerden erken açıp, az ömür sürmesini bilerekten solup gitmek değil de, “kuş olup uçmak” şeklinde ifade etmiştir. Küçük okuyucu sabırsızlıkla menekşenin döneceğini bekler.

“Bahar oldu açaram,
Kar, borandan kaçaram;
Başka güller açanda
Men kuş olub uçaram.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 28).

“Qızıl gül” adlı şiirde gülün estetik güzelliği tasvir edilmiştir:

“Qızıl gülem, qızıl gül,
Meni sever her gönül.
Yaşıldır ince belim,
Qızıldandır her telim.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 23).

4.13. Fedâkarlık

Fedakârlık, Temel Türkçe Sözlük’te; Fedakâr olma durumu, fedakârca davranış olarak tanımlanmıştır (Demiray, 1990: 283).

Fedakâr bir insan, sahip olduğu, sevdiği, değer verdiği her şeyi gerektiği durumlarda ihtiyacı olan birine verebilen, ihtiyaç anında bir insana gereken yardımı gösterebilen insandır. Fedakârlık sadece maddi olarak düşünülmemelidir. İyi bir aile ve arkadaşlık ilişkisi için insan gerektiğinde zamanından bile fedakârlık yapabilmelidir.

Abdulla Şaik “Daşqın” isimli hikâyesinde bir gencin sellere kapılan bir aile için yaptığı fedakârlığı ve bu fedakârlık sayesinde ailenin kurtuluşunu anlatmaktadır. Yazar bu hikâyede fedakârlık gösteren kahramanı özellikle bir genç olarak seçmiş ve çocuklara gereken anlarda fedakârlık yapmanın yaşı olmadığını, yardım bekleyen insanlara çok geç olmadan yardım edilmesi gerektiğini anlatmak istemiştir.

“Genç büyük maharetle onu yutmak isteyen çılgın dalgaları yarararak bin bir felaketten sonra kulübeye yetişir. Kulübedekiler genci büyük bir umutla karşılayıp sevinirler. Genç, ipi belinden açıp kulübeye bağlar ve sahildekilere “Çekin!” emrini verir. İnsanlar gencin bu fedkarlığını görüp her taraftan ipe sarılarak onu ağaca sarmağa başlarlar. Kulübe yavaş yavaş sahile yanaşır. İçindekilerin gözlerinde kurtuluş ve ümit kıvılcımları uçuşmaktadır. Çok geçmeden kulübe sahile yaklaşır” (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 56-57).

“Qaraca Qız” Süleyman Sani Ahundov’un aynı adlı hikâyesinden alınmış, beş perdeli piyestir. Piyesin son perdesinde Dudu’nun (Karaca Kız) arkadaşı Ağca’ya canı pahasına yaptığı fedakârlık okuyucuya derin şekilde etkiler. Piyesin özeti şöyledir:

Ağca Hanım’ı bir gün bahçede oynarken yılan ısırır. Ağca Hanım’ın annesi Pericahan Hanım orada bulunan herkesten yardım ister. Birinin yılan zehrini kızın bedeninden sömürüp çıkarmasını ister. Kimse buna cesaret edemez. Karaca Kız, arkadaşı Ağca Hanım’ın yarasına müdahale eder ve zehiri sömürerek dışarı çıkarır. Birkaç gün ateşler içinde yatan Karaca Kız ölüme yenik düşer. Canını arkadaşının yolunda feda eden Karaca Kız’ın ölümü Ağca Hanım’ı ve Piri Baba’yı çok üzer (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 524).

4.14. Hoşgörü

Hoşgörü, Büyük Türkçe Sözlük’te;

1. Hoş görme, beğenme, hoş bulma.
2. Aldırma.
3. Anlayışla karşılama, müsamaha, tesamuh, tolerans (Doğan, 2011: 769).

Hoşgörülü olmak demek, bir insanın başka insanların düşüncelerine, yaşam tarzlarına, dinlerine, dillerine, davranışlarına ve daha bunun gibi birçok duruma saygı duymaları demektir. Bütün insanlar aynı düşüncelere sahip olmak zorunda olmadığı gibi aynı şekilde yaşamak durumunda da değildir. Her insan özgür bir bireydir ve insanların yaşam tarzları arasında küçük ya da büyük birtakım farklılıklar olabilir. Bunun içindir ki, bir toplumun mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşaması için hoşgörü kavramına ihtiyacı vardır.

Öktem hoşgörüyü, diğerinde mevcut olan değişik biçimde düşünme, değişik bir tutum alma, değişik davranma olgusunu kabullenme, yabancı olanın aktif bir kabullenmesi, kendi anlayışıyla benzerliklerin kurulması olarak tanımlamaktadır (Akt.: Kaymakcan, 2007: 517).

Abdulla Şaik kendi eserlerinde hoşgörülü kahramanlar kullanarak çocuklara örnek profiller çizmiş ve hoşgörünün mutlu bir toplum için elzem bir erdem olduğuna vurgu yapmıştır.

“Tapdıq Dede” adlı hikâyede Tapdıq Dede’nin hoşgörülü davranışına dikkat çekilmiştir. Hikâyede Tapdıq Dede hoşgörülü davranışıyla açgöz Memiş’e insanlık dersi vermiştir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Bir gün han bir rüya görür ve bunun yorumlanması için köye duyuru yaptırır. Kim bu rüyayı düzgün şekilde yorumlarsa ona kıymetli hediyeler ikram edileceğini bildirir. Bu durumu bilen Memiş bu rüyayı sadece Tapdıq Dede’nin yorumlayabileceğini bildiği için ondan yardım ister ve Tapdıq Dede’ye, alınan hediyeyi onunla paylaşacağına söz verir. Hanın birkaç rüyasını yorumlayan Tapdıq Dede son rüyayı da yorumlar. Han rüyasında gökten koyun yağdığını ve bir kadının da neşeli halde koyunları sağdığını gördüğünü söyler. Bu rüyayı Tapdıq Dede Memiş’e şöyle yorumlar ve gidip aynısını hana anlatmasını ister: Gün gelecek, devran değişecek ve insanlar sakın koyuna dönecek, muhit değişecek ve haksızlık sönecek. Tapdıq Dede rüyayı yorumladıktan sonra Memiş’ten ne alırsa getirip kendisiyle paylaşmasını ister. Memiş aynı yorumu kendi adından Han’a aktarır ve aldıklarını dedeyle paylaşmaz. Sonra bu işten pişman olan Memiş gelip Tapdıq Dede’den özür diler ve aldığı altınların bir kısmını Tapdıq Dede’ye geri vermek ister. Tapdıq dede altınları almaz ve durumu hoş görerek ona: “Bana bunlar gerek değil, ben seni sınamak istedim ve sınaklarım doğru çıktı” der ve ilave eder “Ben bu rüyayı han halka eziyet etmesin diye yorumladım” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 108).

4.15. Merhamet

Merhamet, Misalli Türkçe Sözlük’te şöyle tanımlanır:

Merhamet, herhangi birinin acısını, kederini, mutsuzluğunu yüreğinde hissedip üzüntü duyma ve ona karşı yardım hisleriyle dolma, acıma (Ayverdi, 2006: 2014).

Abdulla Şaik'in eserlerinde merhamet eğitimi önemli bir yere sahiptir. Bu eserlerden biri "Biçin" hikâyesidir. Bu hikâyede çocuğun kuşa karşı merhamet duygusundan bahsedilmiştir.

Çocuklar dereye inerken biçincilerin iş başında olduklarını görürler. Onların yanından geçerken biçincilerden biri orağını indirir ve birden kuş yavrularının cik-cik sesi duyulur. Biçincinin yanlışlıkla ayağını kestiği kuşu gören çocuk çok üzülür ve ona acır (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 49).

"Yetim" adlı şiirde ise yaşlı kadının bir çocuğa merhamet etmesinden bahsedilmiştir. Yaşlı kadın soğuk kış gününde dışarıda soğuktan donan ve açlıktan ölmek üzere olan yetim bir çocuğun imdadına yetişir. Çocuğu evine alıp onun karnını doyurur ve ona sıcak yatak açıp çocuğu sevindirir.

"Yazıq yetimi bu haletde bir qarı görcek,

Alıb onu otağa, qızdırıb da verdi yemek.

Yuyub ayaqlarını saldı tez onu yatağa,

"Ne istidir!" – sevinib, getdi o, şirin yuxuya." (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 17).

"Uşaq ve Dovşan" adlı şiirde çocuğun tavşana duyduğu merhamet ifade edilmiştir.

Çocuk koşan tavşanı görüp onu yanına çağırır ve tavşana onu çok iyi besleyeceğini söyler.

– Dovşan, dovşan, a dovşan:

Qaçma, dayan, a dovşan!

Qaçma seni sevenden,

Can kimi besleyende! (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 10).

"Quzu" adlı şiirde çocuğun yavru kuzuya merhameti etkili bir dille anlatılmıştır.

Meleyerek annesini arayan yavru kuzuya acıyan çocuk onun yanında kalmasını ister ve kuzuya onu besleyeceğini söyler.

"Bir obada körpe quzu,

Meler-meler, qaçar düzü,

Anasın axtarar gözü.

Dedim: – Qaçma, gözəl quzum,

Seni men beslerem özüm” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 13).

“Can Qorxusu” hikâyesinde anne çocuklarına merhamet duygusu aşıyor.

Yaylakta dinlenen kardeşler çadırlarına bir keklik kuşunun girdiğini görür. Kardeşlerden biri sevinerek kuşu tutar. Bu duruma kardeşlerin çok mutlu olduğunu gören anneleri kekliğin kızıl kuştan kurtulup onlara sığındığını söyler. Kuşun oğlunun elinde çırpındığını gören anne kuşa acır ve oğlanlarına kuşu özgür bırakmaları gerektiğini söyler. Annelerinin bu sözlerinden sonra çocuklar kuşa acıyıp onu serbest bırakırlar. Kuş kardeşlerin elinden ok gibi fırlayarak uçup gider (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 48).

“Yetim Cüce” adlı şiirde bir çocuk annesini kaybeden civcivi sakinleştirmek için onu teselli eder, civcive üzülmemesini ve ona anne olacağını söyleyerek ona şefkat ve merhamet gösterir.

“Gam yeme, sus, bir az dayan

Men olaram senin anan.

Seni o sesle seslerem.

Den, su verib de beslerem.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 8).

4.16. Misafirperverlik

Misafirperverlik, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te şöyle tanımlanır:

1. Terbiye, edep, kibarlık, zarafet.
2. İncelik, naziklik.
3. Dikkatli davranmayı gerektirecek halde olma (Ayverdi, 2006: 2344).

Misafirperverlik eskiden kültürümüzde var olan ve insanların birbirleri arasında akrabalık, dostluk bağlarını güçlendiren bir değerdir. Kültürümüzde gelen misafir kıymetlidir, güler yüzle karşılanır ve ikramlar sunulur.

Abdulla Şaik “Qonaqlıq” şiirinde misafirperver karakter kullanarak çocuklara misafirperverlik değeri aşılamıştır. Bu şiirde şair misafirperverlik değerine değinmiş ve çocukları misafirperver olmaya özendirmiştir. Şiirde dersini bitirip dinlenmekte olan Veli’nin eve gelen misafiri görüp mutlu olması ve onlarla birlikte güzel vakit geçirmesi anlatılmıştır.

“Veli yazıb dersini, uzanmış idi yere,

Köpek sesi eşitdi bayırda birden-bire.

*Tez qapıya yüyürdü, qaçdı sevincek: – Ana!
Hesen dayımdır gelen, Mina dostum ve Sona.
Girdi qonaqlar, hamı sevindi bu gelişden,
Qucaqlayıb bir-birin, görüşerek oldu şen.
Bir otağa aldılar qonaqlarışövq ile,
Orta ocağı çatıb, eyleşdiler zövq ile.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 18).*

4.17. Nezaket

Büyük Türkçe Sözlük’te nezaket şöyle tanımlanmıştır:

1. Naziklik, zarıflık, incelik; terbiye, edep.
2. Dikkat gerektiren (Doğan, 2001: 1003).

“Hacileylek ve Serçe” adlı temsilde nezaket değerinin önemi ve nasıl olması gerektiği anlatılmıştır.

Leylek çınar ağacının en ust dalında kendine yuva kurmuş, bir serçe de aynı yuvanın altında kendine ev yapmıştır. Bir gün leylek serçeye şöyle der:

– Komşu, sen benim yuvamın gölgesinde yaşıyorsun, ben olmazsam güneş seni ve yavrularını yandırıp kül eder. Serçe cevap verir:

– Doğrudur komşu, senin iri yuvan, iri kanatların bize çok yardım eder, güneşin hararetinden korur. Bu yüzden ben sana teşekkür ederim. Ancak unutma ki, ben de olmazsam, karıncalar ağaca çıkıp seni ve yavrularını mahveder. Ben bu küçük gagamla onları tek tek seçip yukarı çıkmalarını engelliyorum (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 272).

4.18. Özgürlük

Özgürlük, Temel Türkçe Sözlük’te; Özgür olma durumu olarak tanımlanmıştır (Demiray, 1990: 641).

Özgür olmak, kendi haklarını rahatlıkla kullanmak, başkalarının da haklarını gözeterek kimseye bağlı olmadan hür yaşamak demektir. Özgürlük yaşamın her anında hayatta olması gereken başlıca değerlerden biridir.

Özgürlük kavramını Kant “Eylemde bulunurken kendimizi ve başkalarını çıkarlarımızı gerçekleştirmek için bir araç olarak görmemek” şeklinde tanımlamıştır. Onun takipçisi olan Kuçuradi ise özgürlüğü “Bir etik kişi özelliği olarak özgürlüğü,

insan olmanın değerini bilip gözeterek yaşamak” olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda özgür olmak, insanın istediği şeyleri yapmasında engellenmesi demek değil, insan olmanın değerinin bilincinde davranış sergilemektir. Bütün davranışlarının insana ve insanlığa yakışır durumda olmasıdır. Bundan dolayı da insan yaptıklarından ve yapmadıklarından da sorumludurlar (Tepe vd., 2014: 91).

“İntiqamçı Xoruz” adlı piyeste haksız yere özgürlükten mahrum olmuş bir çocuğun, horozun intikamı sayesinde kurtuluşundan bahsedilmektedir. Piyenin özeti şöyledir:

Hasan, Han'ın kazabına uğrar ve Aslan adlı bir çocukla tanışır. Hasan işten kovulduğunu, Aslan ise Han'ın atının ölümcül hâle gelmesinden suçlu bulunduğu için kaçtığını anlatır. Yenice tanışıp muhabbet ettikleri sırada Han'ın adamları Aslan'ı bulup Han'ın huzuruna götürürler. Han Aslan'ın tutuklanmasını emreder. Bu duruma üzülen Hasan çare arar. Sonra Hasan'la tanışan Senem Nene onun neden üzgün olduğunu sorar. Hasan, Aslan adlı günahsız bir köylü çocuğun Han'ın gazabına uğradığını ve tutuklandığını anlatır. Senem Nene bu zalim hanlardan çok çektiğinden şikayetlenir ve çareyi elindeki horozda görür. Horozu Hasan'a verir ve bunu Han'ın sarayına götürüp çocuğu kurtarması fikrini ileri sürer. “Horoz tuttuğunu bırakmaz, istediğin adamdan intikamını alır” der. Bunu duyan Hasan horozu alıp bir şekilde saraya girer ve hanla görüşmek ister. Kapıdaki bekçiler buna izin vermeyince horoz bekçileri ısırır ve bekçiyi kurtarmak isteyenleri birbirine katar. Kargaşayı duyan Han oraya gelir. Horoz ona da saldırır. En sonda han Hasan'dan ne istediğini sorar ve Hasan Aslan'ı almadan dönmeyeceğini söyler. Han Aslan'ı özgür bırakarak horozun elinden kurtulur (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 309).

“Azadlıq Perisine” şiirinde şair bahar mevsimini özgürlük perisine ve insanlığın yıldızına benzetmektedir.

“Menim de var baharım,

Çiçeklerim, güneşim.

Qelbim, ruhum, şüarım.

Isindiren ateşim:

Azadlığın şen qızı,

İnsanlığın ulduzu!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 76).

4.19. Öz güven

Öz güven, Büyük Türkçe Sözlük'te; Kendine güvenme olarak tarif edilmiştir (Doğan, 2001: 1050).

“Men de Qayaların Yalçın Başında” adlı şiirinde bir genç doğayla baş başa kalır ve kendine olan inam ve öz güvenini doğayla paylaşır. Dağ başında kartal gibi güçlü olduğunu ve genç yaştaki maharetlerinden bahseder.

“Men de qayaların yalçın başında

Qartal kimi döyündüm.

Efsaneler duydum her dağ-daşında,

Köküs derdim, öyündüm.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 89).

4.20. Paylaşımçı Olma

Paylaşma değeri, kişileri ve toplumları birbirine yaklaştırır. Komşuluk ilişkilerini geliştirir. Sıcak ve samimi arkadaşlıkların kurulmasını sağlar. İnsanlar sevinçleri, mutlulukları paylaşır ve sevinçler, mutluluklar çoğalır. İnsanlar, hüznüleri, zorlukları paylaşarak aşar. Paylaşım, insanlar arasındaki ilişkileri geliştirir (İncebacak ve Öztürk, 2018).

Abdulla Şaik “Uşaq Bağçası” şiirinde anaokulunda olan çocukların oyuncakları kendi aralarında paylaşarak birlikte arkadaşça oynamalarını tasvir etmiştir. Bu şiirde paylaşmanın önemini çocuk diliyle anlatan şair paylaşmanın insanlara mutluluk kattığı gerçeğine de vurgu yapar.

“Azer dedi: – Solmaz, bax,

Bağçada var qırxuşaq.

Pişik olsun seninki,

Avtomobil menimki

Heseninki ayroplan,

Sevilindi boz dovşan.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 33).

4.21. Sabır

Misalli Türkçe Sözlük'te sabrın tanımını şöyle verilmiştir:

Katlanması zor olan haksızlık, sıkıntı, acı vb. durumlar karşısında umutsuzluğa kapılmadan, şikâyet etmeden, sızlanmadan dayanma, tahammül gösterme (Ayverdi, 2006: 2616).

Sabır, güzel sonuçlara ulaşmak umuduyla zorluklar karşısında dayanıklılık gösterme, kararlı olma ve hedefe ulaşmada gösterilen azim ve direnç, duygu ve arzuları kontrol altında tutma erdemidir. Başarılı bir insanın en önemli özelliklerinden biri sabırlı olmasıdır. Çünkü, sabır, ani ve düşüncesizlikle atılmış adımların önüne geçer ve seçenekleri sakince değerlendirebilmesi için insana zaman sağlar. Sabırlı insan istediği hedefe zorluklar içinde dahi ulaşır. “Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır.” ve “Sabreyle işine, hayır gelsin başına.” atasözlerinde söylendiği gibi sabır bir işin hayırlı sonuçlanabilmesi için en önemli erdemlerden biridir (Aksoy, 1993: 418). Sabrın sonucunun güzel olduğunu vurgulamak isteyen şair Cenap Şahabeddin ise şöyle demiştir: “Güzel kelebek isteyen, çirkin tırtılı ezmemelidir” (Şahabeddin, 1927: 339, Akt.: Törenek, 2016: 4).

“Simurq Quşu” şiirinde sabırlı olmanın huzurlu bir hayat için anahtar olduğuna vurgu yapan Abdulla Şaik küçük okuyucularına sabrın iyi bir karaktere işaret ettiği gerçeğini aşılamaştır.

Dumanlı dağları gören oğul annesine bunun sebebini sorar. Annesi inleyen Kaf dağının ardında bir Simurk kuşunun yaşadığını söyler. Anne oğluna savaşın biteceği, kara dumanların dağ başından çekileceği, Simurk kuşunun sevineceği ve babasının geri döneceği günlerin yakında geleceğini anlatır. Oğul ise bu güzel günleri hayal eder ve annesine bu güzel günler için sabretmesini söyler.

“Sebr et, anam, Qaf dağında dereler,

Dolub-daşar, xain eller kuruyar,

Simürğquşu güler, güneş de doğar.

Göyden yere ener sevgi, seadet,

O gün atam yine gelir selamet.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 45).

“Meşe Gözetcisi” hikâyesinde avlanmak için daha mevsimin gelmediğini, av zamanına kadar avcıya sabretmesi gerektiğini söyleyen Sadık amca, okuyuculara bir işin en güzel şekilde sonuçlanması için sabredilmesi gerektiği mesajını vermektedir (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 251).

4.22. Sağlık

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te sağlık şöyle tanımlanmıştır:

1. Vücudun fizik ve psikoloji bakımından bütün fonksiyonlarının yerinde bulunması durumu, hasta olmama, sıhhat, esenlik.
2. Vücudun sıhhat bakımından iyi veya kötü olması durumu (Ayverdi, 2006: 2634).

Yaşamımızı iyi bir şekilde sürdürmek için sağlık, ihtiyacımız olan en önemli değerdir. Sağlıklı ruh sağlıklı bedende bulunur. Çocuklara küçük yaştan itibaren sağlığın önemini anlatmak ve onlara sağlık değerini katmak ruhen ve bedenen sağlıklı bir toplum için atılan ehemmiyetli adımlardan biridir. Zamanının bütün zenginliklerine ve Osmanlı İmparatorluğunun tahtına sahip olan Kanuni Sultan Süleyman; sağlığın elde edilen tüm nimet ve zenginliklerden daha üstün olduğunu çok anlamlı bir biçimde bu şiirle dile getirmiştir: “Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi / Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi” (Akt.: Kut, 2014).

Abdulla Şaik sağlık değerine gereken önemi vermeleri için çocukları nazik şekilde uyarılmış ve onlara sağlığın en değerli servet olduğunu anlatmıştır.

“İdman neğmesi” şiirinde şair sağlıklı olmak için spor yapmanın öneminden bahsetmekte ve çocuklara sporu sevdirmektedir.

“Biz gençler, biz mektebliler,

Her işte gösterek hüner

İdman edek sabah akşam

Vucudumuz olsun sağlam

Koy güçlensin genc neslimiz

Geleceye hakimik biz.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 50).

4.23. Saygı

Saygı, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmaktadır:

1. Saygı bir şeye, bir kimseye değer vermekten ileri gelen ölçülü davranma hissi, çekinme ile karışık bir sevginin verdiği dikkat ve itina gösterme duygusu, hürmet.

2. Başkalarına karşı nazik davranma, karşısındakini düşünüp hakkını riayet etme duygusu (Ayverdi, 2006: 2693-2694).

Saygı, bir insanın edinmesi gereken en önemli değerlerden biridir. Saygı, sadece temel değerlerden biri değil, aynı zamanda birçok değer de temelidir (Loomans & Loomans, 2005). Saygı, insanın kendi kişiliğiyle başkalarının kişiliğinin arasındaki sınırı bilip o sınırı aşmaması, kendi aleyhine dahi olsa başkasının hakkına, hukukuna özen göstermesidir (Demircan, 2017).

Abdulla Şaik'in çocuk kahramanları, kendinden büyüklere saygı duyan, onlara hizmet etmekten zevk duyan çocuklardır. "Sözün Qiymeti" adlı hikâyede çocuğun babasına olan saygısı anlatılmış ve çocuklara büyüklerine karşı saygılı olmaları gerektiği öğretilmiştir.

Üç oğlu olan zengin tüccar baba en çok küçük oğlunu sever. Abileri, babalarının neden onu daha çok sevdiğini merak edip kendi aralarında konuşurlar. Bu konuşmadan haberdar olan baba çocuklarına ders vermek için oğullarından bir şey rica eder. Her üç oğluna da çok kıymetli bir taş verir ve onu yere atıp kırmalarını ister. Birinci ve ikinci oğul babalarına bu kadar kıymetli bir taşı yere atıp kıramayacaklarını söylerler. Sıra küçük kardeşe geldiğinde o, babasının dediğini yapar ve taşın ne kadar kıymetli olduğunu düşünmeden yere atıp kırar. Bunu gören baba sorar:

"– Oğlum, sen bu taşın kıymetini bile bile, nasıl olur ki, onu hiçe sayarsın?"

Küçük oğul saygıyla cevap verir:

"– Baba, o taş ne kadar kıymetli olsa da senin sözün benim için daha kıymetlidir" (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 221).

Şaik eserlerinde emeğe saygı değerini de işlemiştir. "Şelequyruq" adlı hikâyede yazar, kuşların yuvalarını dağıtıp onların emeğine saygısızlık eden Ekber ve Sefer'in adından, çocukları başkalarının emeğine saygılı olmaya çağırır ve onlara saygı değerini öğretmiştir.

Şelekuyruk ve Kıtık çiftinin yuvasını dağıtıp yumurtalarını kıran Ekber ve Sefer, onlara ve emeklerine karşı ettikleri saygısızlıkların farkına varıp çok üzülmüşlerdir. Sanki Şelekuyruk onların yakalarından tutup kızgın sesle şöyle der: "İnsafsız çocuklar, ben size ne yapmıştım? Neden benim yuvamı dağıttınız,

yumurtalarımı çalıp, emeğimizi mahvettiniz?” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 179)

4.24. Sevgi

Sevgi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te şu şekilde tanımlanmıştır:

İnsanı karşılık beklemeden yakın ilgi, dostluk, şefkat, bağımlılık göstermeye yönelten ve fedakârlıkları göze aldırarak kadar güçlü olabilen duygu, sevmeye duyusu, muhabbet (Ayverdi, 2006: 2759).

Sevgi, bütün insani ilişkilerde herkesin benimsemesi gereken, insanların birbirlerine güven duymalarını, ilişkilerini sağlamlaştırılmalarını ve böylece hayattan zevk almalarını sağlayan bir değerdir (Yıldız, 2011: 208).

Sevmek, insanın en önemli psikolojik gereksinimlerinden biridir. Pek çok psikolojik ve bedensel rahatsızlıkların temelinde sevgisizliğin yattığı söylenebilir. Sevmeyen, sevilmeyen, başkaları ve toplum tarafından benimsenmeyen kişi tüm silahlardan daha tehlikelidir; çünkü her türlü tutarsız davranışın kaynaklarından biri de sevgisizliktir (Sönmez, 1994).

Abdulla Şaik eserlerinde insana, hayvana, tabiata karşı sevgi duymayı öğretmektedir. Yazarın kahramanları doğayı, insanı, hayvanı seven ve hayata sevgi gözüyle bakan insanlardır. “Seherlerim, Axşamlarım” hikâyesinde yazar sevgi değerini ince bir şekilde anlatmakta ve doğaya olan sonsuz sevgisini ifade etmektedir.

Pınarların şırıltısı, kuzuların sesi, köpeklerin hırlaması, çiçeklerin kokusu yaylaya bambaşka bir güzellik katıyordu. Doğanın güzelliği insanı mutlu ediyor ve ayrıca ilham veriyordu. Bu güzelliği sevmemek, ona ilgi göstermemek imkansızdı. Çocuklarla bu güzelliğin tadını çıkarmak için yaylaya gider, oradaki kuzularla doyunca oynar, onları sever, güzelce eğlenirdik. (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 38).

“Usta Bextiyar” adlı hikâyede Bahtiyar isimli bir ustanın işine olan sevgisi anlatılmış ve bu sevginin onun gerçek mutluluk kaynağı olduğu ifade edilerek çocuklara yaptıkları işi sevgiyle yapmaları tavsiye edilmiştir.

Hikâyede padişah memlekette ondan daha mutlu insan olup olmadığını merak eder ve vezirine sorar. Veziri ona Bahtiyar adlı bir demircinin çok mutlu olduğunu

söyler. Veziriyle birlikte derviş kıyafetine giren padişah Bahtiyar'ın çalıştığı yere gelir ve gerçekten de Bahtiyar'ın çok mutlu olduğunu ve her zaman güler yüzlü olduğunu görür. Asıl adı Ahmet olan ve el arasında mutluluğundan dolayı Bahtiyar olarak tanınan demircinin yanında misafir olup mutluluğuna daha da şahit olduktan sonra saraya döner ve Bahtiyar'ı saraya çağırıp ondan işini bırakmasını ve sarayda cellatlık yapmasını ister. Bahtiyar padişahın isteğini geri çevirir ve kimsenin kellesini vuramayacağını söyler. Cezalandırılacağını bilse de demircilikten vazgeçmeyen ve sarayda yaşamayı reddeden Bahtiyar padişaha şu sözleri söyler:

Beni hayatta tutan ve bu mutluluğumun sırrı mesleğim ve sevgidir (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 231).

“Oyunçu Bağalar” adlı hikâyede sevginin gücü ve severek yapılan işlerin daha kaliteli olduğu hikâyenin sonunda daha iyi anlatılmaktadır. Hikâyenin özeti şöyledir:

Öğretmen çocuklara sevdikleri meslekleri ve nelerden hoşlandıklarını sorar. Ganbay'a sıra geldiğinde hayvanları daha çok sevdiğini ve her gün sirke gitmeyi çok istediğini söyler. Bu konuşmalardan sonra öğretmen her çocuğun ilgi alanıyla alakalı bir plan yapar. Bahçeleri, müzeleri, anaokullarını ve hayvanat bahçesini hep birlikte gezerler. Ganbay hayvanlara çok ilgi gösterir ve kendisi de sirkteki hayvanların terbiyecileri gibi olmak ister. Yılları boyunca projeleri için yıl boyu kaplumbağalarla ilgilenir ve onlarla ilgili gösteri hazırlar. Yılları sirkte arkadaşlarına oyuncu kaplumbağalarla birlikte gösteri yapar. Ganbay'ın arkadaşları ve öğretmenleri bu gösteriden çok memnun kalırlar. Öğretmen, öğrencilere Ganbay'ı örnek göstererek onlara severek yapılan her işin başarılı olacağını söyler (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 186).

Abdulla Şaik anneye olan sevgiyi her zaman üstün tutmuş ve bu sevgiyi “Ana” şirinde etkileyici bir şekilde anlatmıştır.

“Ana, ana – bu kelmecek her körpenin en ilkin

Öyrendiyi bir kelmedir, emdiyi südden şirin.

Ana, ana – bu kelmede saf, doğma bir duyğu var.

O duyğudan qüvvet alıb canlanır bu insanlar.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 102).

Abdulla Şaik eserlerinde sevgi dolu insanların yaşamlarını işlerken sevgisiz insanların çektikleri sıkıntılara da yer vermiştir. “Murad” adlı hikâyede her şeye

zarar veren, hiçbir şeye sevgiyle yanaşmayan Murad adlı bir çocuk anlatılmaktadır. Aynı zamanda Murad'ın kardeşinin hayvanseverliğinden bahsedilmekte ve çocuklara hayvan sevgisi aşılanmaktadır. Hikâyenin sonunda Murad hatasının farkına varır ve her mutluluğun sırrının sevgi olduğunu öğrenir.

Murad'ın kız kardeşi Bilgeys hayvanları, kuşları çok sever, onlara ilgi gösterip onlarla güzel vakit geçirir. Hayvanlar Bilgeys'i gördüklerinde çok sevinir ve Bilgeys'le oynarlar. Murad ise kardeşinin tam aksine hayvanlara zülmeder, onları sevmez. Bu yüzden de hep zarara uğrar (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 175).

“Mektebde” adlı şiirde okumayı çok seven ve okul sevgisi olan çocuktan bahsedilmekte ve böylece çocuklara okuma-yazma sevgisi aşılanmaktadır.

Kalbi okul sevgisiyle dolan çocuk okula başlamak için babasını ikna etmeye çalışır. Komşudaki mektepli çocuğun babasının onu okula yazdırdığını görüp özenen çocuk, babasından okul malzemeleri ister.

“Qoy, ata can, men de gedim mektebe.

Dünen gedib mektebi men, görmüşem,

Ay, ne qeder yoldaşlarım var, ata!

Beyenmişem mektebi, çox sevmişem,

Gel meni de mektebe qoy, ay ata!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 15).

“At” şiirinde atını seven ve ona yumuşakça hitap eden bir çocuk kahraman kullanılarak küçük okuyuculara hayvanları sevmeleri öğretilmektedir.

“Qara yallı atım, qaç!

Üstü xallı atım, qaç!

Yorğala, uç quş kimi

Apar meni neneme.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 30).

Vatanının, yurdunun bir insan için her şey olduğunu ifade eden şair, “Veten” şiirinde vatan sevgisini incelikle işlemektedir.

“Sensen yanan çırağım,

Yurdum yuvam, ocağım

Havam, suyum, toprağım

Bağım tarlam çemenim” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 46).

Şairin “Dan Yeri Sökülür Her Teref Rengin” adlı şiirinde baharın ve doğanın güzelliğiyle birlikte vatan ve millet sevgisinden de bahsedilmiştir.

*“Bu bahar çağında gözeldir seher,
Al-elvan renglerle göye gülümser...
Seni çoxsevirem, ancaq, ey bahar,
Senden de sevimli bir sevgilim var.
O da öz elimdir, bir de Vetenim.*

Qelbimin özeyi bunlardır benim.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 115).

“Övrad Qayğısı” adlı şiirinde şair anne kuşun yavrularına olan sevgisine dikkat çekmektedir. Şiirde çocukluk yıllarına dönen delikanlı o yılları şöyle anlatmaktadır. *“Yazın gelişi beni mutlu etmiş ve doğadaki canlılığa hayran olmuştum. Yeni yavrulamış bir kuşun yavrularını alıp onları sevmek isterken anne kuşun yavrularını nasıl koruduğunu görüp çok etkilenmişim. Elimi gagalamak isteyen kuştan hemen elimi kurtarıp yaptığım işten utanç duymuştum.*

*“Bala eşqile çırpınan o ürek,
Meni titretdi ince yarpaq tek.
Nerdivandan hemen yere endim,
Öz işimden özüm de iyrendim.”* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 45).

“Qışın Neğmesi” şiirinde kış mevsiminin güzelliği ve onun çocuklara verdiği mutluluk canlandırılmakta ve okuyucularda doğaya ve kış mevsimine karşı sevgi aşılanmaktadır.

*“Men gelende yağar qar,
Onu sever uşaqqlar.
Qardan adam yaparaq,
Oynarlar qar-topalaq.”* (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 48).

“Heyat Sevmekdir” adlı şiirinde sevginin karanlık bir hayatı ışıklı, nurlu, aydın bir hayata çevirdiğini tasvir eden şair, şiirin son kıtasını şöyle tanımlamaktadır.

*“Acı, sönük heyatıma ışıq saçdın, bal qatdın.
Gözümde sen şirinletdin bu isli kâinatı.
Mene yeni heyat veren, güneş veren sensen, sen!”*

Sevmek-işte yaşamaqdır, yaşamayır sevmeyen!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 66).

Şair “Sevgi Hâkim Olmalı” şiirinde bir ülkenin özgürlüğünün sevgide bulunduğunu ifade etmektedir. Bu şiirde ‘zorbanın, gücün hâkim olduğu yerde sevgi

olmaz' mesajını mısralara dökken şair, zulüm kelimesinin tüm sözlüklerden silinmesini ve insanlığın ruhunun sevgi ile büyümesini istediğini söylemektedir.

“İnsanlığa qüvvət deyil, qoy sevgi hâkim olsun!

Qara qüvvət bir şam kimi eriyerek qoy sönsün!

Lüğətlərdən zülmün adı gerek silinsin bütün!

İnsanlığın qelbi, ruhu sevgilər ile dolsun!” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 72).

4.25. Sorumluluk

Sorumluluk, Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te şöyle tanımlanmıştır:

Sorumlu olma durumu, iş ve davranışlardan hesap verme durumunda bulunma, mesuliyet (Ayverdi 2006: 2830).

Sorumluluk bireyin üstlendiği veya göreve ilişkin hesap verme yeteneği olarak tanımlanırken, aynı zamanda güvenilirlik ve itimat edilebilirlik özelliği olarak da tanımlanmaktadır (Ay, 2003: 23).

Altınköprü ise (1999: 173) sorumluluğun; çocuğun bebeklik çağından başlayıp, onun ilk izlenimleriyle geliştiğini ve kişinin kendini başkalarıyla paylaşması, kendinden bazı tavizler vermesi şeklinde belirlendiğini ifade etmiştir.

Abdulla Şaik her zaman huzurlu bir toplum için sorumluluk değerinin farkında olmuş ve bu değeri çocuklara aşılacak için eserlerinde sorumluluk bilincine sahip kahramanlar kullanmıştır.

“Vezife” adlı hikâyede görevinin bilincinde olan bir öğretmenin sorumluluk hissi anlatılmakta ve bu sorumluluğun tek taraflı değil, öğretmenle birlikte velilerin de üzerine düştüğünün altı çizilmektedir.

Hikâyede baba oğlunun hırsızlık yaptığından şüphelenir ve bunu oğlunun öğretmeniyle paylaşır. Öğretmen işin aslını öğrenmek için öğrencisi Hosrof'la görüşür. Hosrof, babasının kendisine ve diğer aile fertlerine olan kötü davranışlarından yorulduğunu ve çaldığı 5 manatla evden kaçmayı planladığını öğretmeniyle paylaşır. Öğretmen ona yaptığı için yanlış olduğunu anlatır ve Hosrof'un babasıyla görüşüp durumu düzeltmesini ister. Baba yaptığı hatalarından vazgeçip ailesine iyi davranmaya başlar. Bu olaydan sonra ise Hosrof evden

ayrılmaktan vaz geçer ve derslerine özen göstermeye başlar (Şaik, 1.C., Akt.: Talibzade, 2005: 86).

“Oyan Oğlum!” adlı şiirde annenin oğluna sorumluluk bilincini aşılması anlatılmaktadır. Anne oğlunu erken uyanmaya, hazırlanıp okula gitmeye ve ilme sarılmaya davet ediyor:

“Ağıllı oğlum, oyan!

Qiymetlidir her zaman.

Tez ol, dur, get mektebe,

Sarıl elme, edebe.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talibzade, 2005: 14).

4.26. Sadakat

Güncel Türkçe Sözlük’te sadakat şöyle tanımlanmıştır:

1. İçten bağlılık
2. Sağlam, güçlü dostluk (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük).

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise sadakat; kendisine iyilik edene, lütufta bulunup koruyana minnet ve şükran duyguları ile bağlanma, bu bağlılığa yakışır şekilde davranmak, hainlik ve döneklık etmeme, vefakarlık gösterme şeklinde tanımlanmıştır (Ayverdi 2006: 2622).

“Qızıl İt” adlı hikâyesinde köpeğin sadakatini anlatarak okuyucularına sadakat değerini aşıl原因 yazar, bu değerın önemine vurgu yapmaktadır. Hikâyenin özeti şöyledir:

Altın köpek havlayarak çocuğun üstüne gelince çocuk onu vurmaya başlar. Bunu gören Kerim Baba çocuğu vurmaması için uyarır ve ona köpeğinin sadakatini anlatmaya başlar. Anlattıklarına göre, bir gün sürüye kurt girer ve Altın köpek kurtla nefes nefese kalarak savaşır sürüyü kurdun ağzından kurtarır. Köpeğın sadakatinden etkilenen çocuk o günden sonra Altın köpekten korkmaz ve onunla dost olur (Şaik, 1.C., Akt.: Talibzade, 2005: 45).

4.27. Temizlik

Temizlik, Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te şöyle tanımlanmıştır:

1. Temiz olma durumu
2. Temizleme, temiz duruma getirme işi

3. Zararlı ve işe yaramaz şeyleri ayıklama, tasfiye (Ayverdi, 2006: 3108).

Temizlik değeri Abdulla Şaik'in "Temizlik" adlı şiirinde özenle anlatılmıştır. Bu şiirde sabah kalkıp dişlerini fırçalayan çocuğun temizlikten sonraki mutluluğu tasvir edilmiştir:

“Seher durunca,

Elimde fırça,

Sildim dişimi.

Bildim işimi.

Inanmırsan, bax,

Dişim ağappaq.

Üstüm ter-temiz.

Bax, beleyik biz.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 26).

4.28. Vatanseverlik

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te, vatanseverlik vatan seven (kimse), yurt sever şeklinde tanımlanmıştır (Ayverdi, 2006: 3303).

Vatan sevgisini her şeyden üstün gören Abdulla Şaik, bu değeri şiir ve hikâyelerinde tüm içtenliğiyle anlatmış ve çocukları her zaman vatansever olmaya seslemiştir.

Yazarın "Kıçık Qehreman" adlı hikâyesinde Ayaz'ın kahramanlığından ve babasının vatanseverliğinden bahsedilmektedir.

Alman faşizmine karşı savaşa gönderilen babasının gelmesini her zaman hayal eden Ayaz, babasının savaşa gittiği zaman söylediği bu sözü hep aklında tutar; “Oğul unutma benim için anadan da, babadan da kıymetli olan vatandır.”

Yine tren hatlarına bakarak babasının gelmesini hayal eden Ayaz'ın o anki dikkati sayesinde tren hatlarına konulmuş bomba fark edilir ve imha edilir. Böylece, içi asker dolu tren patlamaktan kurtulur. Vatanının askerlerinin kurtuluşuna vesile olmasına Ayaz çok mutlu olur. Jandarma Ayaz'a; “Küçük kahraman, senin gibi oğulların babaları mağlup olmaz, çok çekmeden sen de babana kavuşursun” der (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 213).

“Veten Neğmesi” şiirinde yardıma ihtiyacı olduğu her zaman vatanının yanında olan, onu düşmandan koruyan asker anlatılmaktadır.

“Çağırır Veten,

İsteyir kömek.

Onu düşmenden

Qorumaq gerek.” (Şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 41).

Vatanını gam içinde gören şair, bu fikri aklından biran olsun çıkarmamış ve bu fikrini “Veten” adlı şiirinde şöyle ifade etmiştir:

“Ey çeşmimin önünde mücesssem veten, veten!

Qelbim kimi elemlere hemdem veten, veten!

Fikrim sarayını dolaşırsan zaman-zaman,

Qanlı kefenle, derd ile tem veten, veten!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 7).

Kalbi her zaman vatan hasretiyle atan şair, vatana dönüşünün mutluluğunu “Vetene Qayıdarken” şiirinin mısralarında şöyle anlatmaktadır.

“Çoxdan idi hesret idim vesline,

Aç qolunu, aç, sene geldim yine.

Ömrümün ilk şerbetini zövqle

Sen mene içdirdin onu şövqle.

Men uşaq iken hele, ey şux melek.” (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 18).

“Vetenin Yanıq Sesi” şiirinde şair vatan sevgisine sahip olan her şeyi kışkırdığını söylemekte ve vatan hasretini şöyle anlatmaktadır:

“Uca, qarlı dağlarımın başından

Altaylara bakar, bakar, durardım.

Çemeninden, çölünden, dağ-daşından

Qızğınürekle sizleri sorardım.

Qısqaırdım sizi her bir torpağa,

Zira sizde veten eşqi var idi.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 54).

“Zafer neğmesi” şiirinde zafer sevinciyle gururlanan şair bu sevincini şöyle dile getirmektedir:

“Sevin, sevin, ana Veten!

Teslim oldu zalim düşmen.

Zafer ile döndü ordu,

Artık oldun şenden de şen!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 101).

Şair “Veten Neğmesi” şiirinde dünyaya aydınlık saçan, odlar diyarı vatanının yiğit oğullarını ve onların kazandığı zaferleri gurur duyarak anlatmaktadır.

“Qoymamışdır qoynuna girsin amansız düşman,

Esirgemez övladın senden can, Azərbaycan!

Heqiqi bir cennetdir her bir gözəl bucağın,

En sevimli beşikdir bize ana qucağın.” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 101).

Cephelerde vatani için savaşan yiğit askerlerin vatan sevgisini mısra mısra anlatan şair “Döyüş Neğmesi” şiirinde okuyucularına yine vatan sevgisi aşılamaktadır:

“Basqın eden ordunuz olacaq dağım-dağım!

Zefer ile ucalar menim şanlı bayrağım!” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 100).

“Vetenim” şiirinde vatana olan hayranlık ve vatan sevgisi işlenmiştir. Vatanını hür ve bahtiyar gördükçe kalbi seller gibi coşup taşan şairin vatan sevgisi mısralarda şöyle ifade olunmaktadır:

“Ey veten, ey gözellerin gözeli!

Qelbimin ey sevimli şah emeli!

Sel kimi hey coşur, daşır könlüm,

Seni azad, bextiyar görelİ” (Şaik, 2.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 109).

4.29. Yardımseverlik

Yardımseverlik, Güncel Türkçe Sözlük’te hayırseverlik olarak tanımlanmıştır (Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük).

Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te ise yardımseverlik, yardım etmeyi seven (kimse), hayır sever şeklinde tanımlanmıştır (Ayverdi, 2006: 3375).

Yardımseverlik, yardımsever olma durumu anlamına gelir ve başkalarına gönüllü olarak yardım etmek demektir. Yardımseverlik, toplumdaki bireyler arasındaki ilişkileri artıran, bağlılığı güçlendiren, eksiklikleri gideren, boşlukları dolduran ve birlikteliği kuvvetlendiren bir duygudur. Yardımseverlik duygusu, ası?insanlar arasındaki insani vasıfların ön plana çıkmasını sağladığı gibi, insanlar arasındaki saygı, sevgi ve hoşgörüyü de pekiştirmektedir (Aktepe, 2014). Kolukısa,

Oruç, Akbaba ve Dündar (2008)'a göre yardımseverlik kavramı şöyle açıklanabilir: Yardım, kendi gücünü ve imkânlarını başka birinin iyiliği için kullanmaktır. Muhtaç insanlara yardımcı olmak veya bu amaç için kurulmuş çeşitli sosyal örgütlere bağlıta bulunmak, oralarda gönüllü olarak çalışmaktır.

Abdulla Şaik'in eserlerinde yardımlaşma insanlar arasında sevgiyi artıran, dostluk bağlarını kuvvetlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkar. Aile bireyleri arasındaki yardımlaşmanın dışında, yazarın eserlerinde kahramanlar hiç tanımadıkları insanlara da yardım ederek toplumsal birliği sağlamada üzerlerine düşen görevi yapmış olurlar.

“Anabacı” adlı hikâyede yardımsever bir gencin timsalinde yazar, çocuklara yardımseverliğin insana kattığı değeri ve karşı tarafa verdiği mutluluğu anlatmış ve iyiliğin karşılıksız yapılması gerekse de hiçbir zaman karşılıksız kalmayacağı mesajını vermiştir. Hikâyenin özeti şöyledir:

Kendisinden, mektubu bir yere göndermesini isteyen ninenin okuma yazması olmadığını anlayan genç, nineye yardım etmek için onunla birlikte evine gider ve evde ninenin oğluyla tanışır. Ninenin oğlu hastalığından dolayı çalıştığı idareden biraz para ve erzak almak için sağlık raporunun alınması için bir mektup gönderilmesi gerektiğini söyler. Genç mektubu yazar ve evden çıkmadan ninenin eline biraz para sıkıştırıp erzak almasını ister. Nine almamak için ısrarcı olsa da ihtiyacı olduğu için sonunda kabul eder. Birkaç ay sonra nine genci ziyarete gider ve ona kendi ördüğü bir çift çorap hediye eder ve onun bir zamanlar kendisine yaptığı iyiliği bir şekilde karşılıksız bırakmaz (Şaik, 1.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 81).

Abdulla Şaik'in “Uşaqlar” adlı şiirinde yardımseverlik değerine vurgu yapılmıştır. Bu şiirin özeti şöyledir:

Rengarenk, güzel giyinmiş çocuklar birlikte gülp eğlenmektedirler. Bir köşeye çekilmiş, yalınayak, fakir ve yetim bir çocuğu gören Samet, hemen babasının yanına koşarak durumu babasına anlatır. Samet'in babası o çocuğa yeni kıyafetler alır. Yeni kıyafetlerini giyen çocuk mutlu halde diğer çocuklara karışıp onlarla oynamaya başlar.

*“Samet görür ki, yol ile keçir onun babası,
Qaçıb dedi: – Babacan! Bu yetime gel bir bax,
Geyinmişik biz al-elvan, o bineva çılpaq,*

Gedib baba, řu yetime libas alıb derhal;

Geyib, zavallı qarışdı ocuqlara xoşhal” (şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 16).

“Esrimizin Qehramanları” (1909-1918) on fasıladan oluşan bir romandır. Bu romanda yazar, aile ve geçim meseleleri, ahlaki bozukluk, toplumsal adaletsizlikten ve Bakü burjuvazisinin hayatını tenkit etmekle birlikte bunlara karşı dimdik ayakta kalan yardımsever insanlardan da bahsetmektedir.

Romanda Muharrem adlı yaşlı amca hem sokak çocuklarını okula yönlendirerek onların kaydını yaptırır, hem de gençlerin eēitimi için onlara gerekli yardımı yapar. Zeki, Ahmet ve Eřref adlı gençlere Moskova’da eēitim almaları için burs ayarlar ve onların eēitim süreçlerinde maddi manevi destek olur. Muharrem amca onlarla sık sık mektuplaşarak onlardan haberdar olur. Evlilik zamanlarında da gençler için yardım elini uzatan Muharrem amcaya İsgender Bey de katılır ve gençlerin evlenmesi için yardımda bulunur. Kendi kuzeni Nezaket ve damatları Ahmet için dayalı dşeli bir ev hediye eder ve aynı zamanda dēn harçlarını kendi üzerine alarak gençlere destek olur.

İsgender Bey fikri açık okumuşları seven tacirdir. Muharrem amcanın yakın dostudur. Her ikisi de yardım etmekten büyük mutluluk duyar, gençlere ve yardıma ihtiyaı olanlara el tutarlar (şaik, 3.C., Akt.: Talıbzade, 2005: 169).

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde bulgular ve yorumlar bölümünden elde edilen verilere dayanarak sonuçlar ve öneriler sunulmuştur

5.1. SONUÇLAR

Bu çalışmada Azerbaycan çocuk edebiyatı yazarı Abdulla Şaik'in eserleri, belirlenen 29 adet değere göre incelenerek sonuçlara varılmıştır. İncelenen değerler şunlardır: Adil olma, aile birliğine önem verme, alçak gönüllülük, barış, bilimsellik, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, dostluk, duyarlılık, dürüstlük, estetik, fedakârlık, hoşgörü, merhamet, misafirperverlik, nezaket, özgürlük, öz güven, paylaşımcı olma, sabır, sadakat, sağlık, saygı, sevgi, sorumluluk, temizlik, vatanseverlik, yardımseverlik.

Çalışmada incelenen şiirler tercüme edilmeden Azerbaycan Türkçesinde verilmiş, diğer eserler ise Türkçeye tercüme edilerek özetlenmiştir. Sonuç olarak eserlerde daha çok vatan sevgisi, sevgi, çalışkanlık ve estetik değerlerine yer verildiği görülmüştür. Bununla birlikte yazarın eserlerinde adil olma, aile birliğine önem verme, barış, cesaret, çalışkanlık, dayanışma, duyarlılık, dürüstlük, merhamet, özgürlük ve saygı değerlerine de birçok kez değinilmiştir. Bu değerleri temizlik, sağlık, duyarlılık, sabır, dürüstlük, fedakârlık, hoşgörü, öz güven, misafirperverlik ve paylaşımcı olma değerleri takip etmiştir. Özellikle ikinci ciltte çocuk şiirlerine daha çok önem verilmiş ve bu şiirlerde çocuklara sevgi ve estetik değerlerini aşlamak amacıyla tabiat sevgisi ve güzelliği genişçe betimlenmiştir.

Adil olma değeri: Bu değer “Sultan Sencer ve Qarı”, “Zalım Padşah ve Ekinçi”, “Mektub Yetişmedi” ve “Araz” eserlerinde karşımıza çıkmaktadır. A. Şaik'in eserlerinde adaletsizliğe karşı çıkan kahramanlar adildir ve adalet için mücadele ediyorlar.

Aile birliğine önem verme değeri: Bu değer “Timsah Ovu”, “Aile Hayatımın On Altı İlliyine”, “Yeni Ailelere” eserlerinde büyük incelikle işlenmiştir. Bu eserlerde aile ve vatan sevgisi değerleri eşit tutulmuştur.

Alık gönüllülük değeri: Bu değeri “Deve ve Siçan” şiirinde hayvanların timsalinde çocuklara kolay dille iletilmiştir.

Barış değeri: “Yeni Ay Doğarken”, “Göyerçin” “Nüşabe” adlı eserlerde barışın önemi yoğunlukla işlenmiş ve bu değere dikkat çekilmiştir.

Bilimsellik değeri: Bu değeri bir şiir ve bir hikâye olarak ele alınmıştır. “Heqiqete Doğru”, “Bilik” eserlerinde bilginin ve bilimselliğinin öneminden bahsedilmiştir. Bilgiyle zirveleri fethetmenin mümkün olduğuna inanan şair okuyucusuna bilginin gücünü göstermeye çalışmıştır.

Cesaret değeri: Bu değeri “Qoçpolad”, “Vatan”, “İldırım”, “Yazıya Pozu Yoxdur” gibi eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Bu eserlerde yiğitlerin gösterdiği cesaretler, haksızlığa karşı birlik olmaları büyük özenle tasvir edilerek okuyuculara cesaret duygusu aşılanmıştır.

Çalışkanlık değeri: Bu değeri daha çok küçük yaşta çocuklara çalışmanın önemini anlatmak için kolay dille yazılan şiirlerde karşımıza çıkar. “Arı”, “Emekçi Kadınlara”, “Köç”, “Zahmet ve Zinet”, “Bir Quş”, “Yeni Kömekçi”, “Cefer ile Beşir” ve “Çalışan Qazanar” şiirleri bunlara örnektir.

Dayanışma değeri: Bu değeri “İgid Uşaq”, “Marş”, “Kolxoz”, “Hamımız Bir Güneşin Zerresiyik” eserlerinde yer verilmiştir. Hayatın her zorluğuna karşı birlikte mücadele etmenin, birlikte karar almanın, yardımlaşarak her zorluğa galip gelmenin sevinci ve mutluluğu eserlerde kendi yerini almıştır.

Dostluk değeri: Bu değeri ait “Tıq-tıq Xanım” şiirini yazan şair çocuklara her zaman iyi bir dost seçmenin önemini vurgulamıştır. Bu eseri temel alan bir çizgi film çekilmiş ve çocuklar tarafından çok sevilmiştir.

Duyarlılık değeri: Bu değeri “Danışan Kukla” ve “Arı ve Eşşek” eserlerinde karşımıza çıkar. Yazar bu eserlerde küçük okuyucularına duyarsız davranışı kötü bir davranış olarak göstermiş ve böylece onlara duyarlılık değerini aşılamıştır.

Dürüstlük değeri: “Çoban”, “Tülkü Hecce Gedir” ve “Tülkü ve Aslan” gibi eserlerinde yazar bazen hayvanları sembolize ederek, bazen de insanları örnek göstererek çocuklara dürüst olmanın önemli bir değeri olduğunu göstermiştir. “Tülkü Hecce Gedir” eserine çekilmiş çizgi film çocukların en sevimli çizgi filmlerinden biridir.

Estetik değeri: Bu değerin aşılandığı “Köç”, “Meşgelelerim”, “Bahar”, “Ana Yurdum”, “Zanbak”, “Benövşe” ve “Qızıl gül” gibi eserlerde ise yazar doğanın eşsiz güzelliğini şiirler ve hikâyelerle anlatmıştır.

Fedakârlık değeri: “Daşqın” ve “Qaraca Qız” eserlerinde anlatılan fedakâr kahramanlar okuyucuyu heyecanlandırıyor ve onlara fedakârlık değerini aşıyor.

Hoşgörü değeri: “Tapdıq Dede” adlı eserde hoşgörü değeri geniş şekilde ele alınmıştır.

Merhamet değeri: “Biçin”, “Yetim”, “Uşaq ve Dovşan”, “Quzu”, “Can Qorxusu” ve “Yetim Cüce” eserlerindeki kahramanlar hem insanlara, hem de hayvanlara karşı merhametli davranışlarıyla okuyucuları etkiliyor.

Misafirperverlik değeri: Bu değer “Qonaqlıq” şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Burada ders çalışan bir çocuğun evine gelen misafirlerini görünce koşarak ailesine haber vermesi, sevinci ve mutluluğu misafirperverliğe en güzel örnektir. Bu şiirde misafire edilen ikram ve saygının öneminden bahsedilmiştir.

Nezakət değeri: “Hacıylek ve Serçe” adlı eserde ise nezaket değeri minik okuyuculara kuşların dilinden anlatılmıştır.

Özgürlük değeri: Bu değer “İntiqamcı Xoruz”, “Azadlıq Perisine” adlı eserlerde karşımıza çıkmaktadır. Yazar bu eserlerde özgürlüğün hiç bir zaman elden verilmemesi gerektiği ve özgürlüğün sahip olacağımız en önemli değerlerden biri olduğu mesajını vermiştir.

Öz güven değeri: “Men de Qayaların Yalçın Başında” adlı şiirinde şair öz güvenle aşılamayacak zorluğun olmadığını ifade ediyor ve çocuklara öz güven değerini aşıyor.

Paylaşımçı olma değeri: Bu değer “Uşaq Bağçası” şiirinde karşımıza çıkıyor. Şiirde ana okulu öğrencilerinin kendi aralarında oyuncakları paylaşmaları tasvir edilmiştir. Şair insanlara bu değerini küçüklükten aşılması gerektiği mesajını vermiştir.

Sabır değeri: Bu değer “Simurq Quşu” şiirinde ve “Meşe Gözeticisi” hikâyesinde karşımıza çıkmaktadır. Burada sabrın önemli bir özellik olduğu ifade edilmiştir.

Sağlık değeri: “İdman neğmesi” şiirinde şair sporun sağlığa giden en önemli yollardan biri olduğunu ifade etmiş ve çocukları spora yapmaya sesleyerek onlara sağlık değerini aşılamıştır.

Saygı değeri: Bu değerın önemine “Sözün Qiymeti”, “Şelequyruq” adlı eserlerde yer verilmiştir. Burada hem emeğe hem de büyüklere karşı saygılı olmanın önemi ifade ediliyor.

Sevgi değeri: Bu değer “Seherlerim, Axşamlarım”, “Usta Bextiyar”, “Oyunçu Bağalar”, “Ana”, “Murad”, “Mektebde”, “At”, “Veten”, “Dan Yeri Sökülür Her Teref Rengin”, “Övrad Qayğısı”, “Qışın Neğmesi”, “Heyat Sevmekdir” ve “Sevgi Hakim Olmalı” eserlerinde büyük incelikle işlenmiş ve sevginin gücünden bahsedilmiştir.

Sorumluluk değeri: “Vezife”, “Oyan Oğlum!” adlı eserlerin kahramanları işini hakkıyla yapan, sorumluluk sahibi insanlardır. Bu eserlerde sorumluluğun diğer değerler gibi önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

Sadakat değeri: “Qızıl İt” adlı eserde köpeğin sahibine karşı sadakati anlatılmıştır ve sadakat değerinin önemine vurgu yapılmıştır.

Temizlik değeri: “Temizlik” şiirinde çocuğun kendi dişlerine yaptığı bakım ve temizlik özenle anlatılmış ve çocuklar temizliğe özendirilmiştir. Şiirde temiz çocuk olduğunu çevredekilere anlatan bir çocuk karşımıza çıkmaktadır.

Vatanseverlik değeri: Vatanına, yurduna bağlı olan, onu canından çok seven şair, yazar Abdulla Şaik eserlerinde daha çok vatan sevgisine yer vermiştir. “Kıçık Qehreman”, “Veten Neğmesi”, “Veten”, “Vetene Qaydarken”, “Vetenin Yanıq Sesi”, “Zafer Neğmesi”, “Döyüş Neğmesi” ve “Vetenim” adlı eserlerde vatanın güzelliği, zaferi, uğuru, mutlu ve kederli halleri anlatmıştır.

Yardımseverlik değeri: “Anabacı”, “Uşaqar”, “Yetim” ve “Esrimizin Qehremanları” adlı eserlerde zor durumda olan insanlara edilen yardımlar ve yardım etmenin her iki tarafa da getirdiği mutluluk anlatılmış ve okuyucular yardımseverliğe teşvik edilmiştir.

5.2. ÖNERİLER

1. Çocukların ilgi alanlarına uygun anlaşılır bir dille anlatılan eserler olduğu için yeni hikâye okumaya başlayan çocuklar için Abdulla Şaik'in eserlerine başvurulmalıdır. Aynı zamanda ezberlenmesi kolay olduğu için çocukların şiirleri sevmelerine ve şiirler aracılığıyla değerleri benimsemelerine yardım ettiği için Abdulla Şaik'in şiirleri çocukların eğitiminde başlıca eserlerden biri olabilir.

2. Değerler eğitimi çalışmalarında Abdulla Şaik'in eserleri örnek alınarak göz önünde bulundurulmalı, gerektiğinde referans olarak kullanılmalıdır.

3. Çocuklara okuma sevgisini aşılama ve değerler eğitimi sevdirecek kazandırmak için Abdulla Şaik'in eserleri çocuklara bazen tiyatro, şarkı, skeç vb. şekilde sunulmalıdır.

4. Çocukların yaşlarına uygun seviyede çeşitli hikâyeler, şiirler, eserler seçilerek onların değerler eğitimine katkıda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, O. (2004). Türk Millî Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi. *Yayınlanmamış Doktora tezi*. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Akbaş, O. (2008). *Sosyal bilgilerde değerler ve öğretimi. Özel öğretim yöntemleriyle sosyal bilgiler öğretimi*. Tay, B. ve Öcal, A. (Ed.), Ankara: Pegem A Yayıncılık. s.335-360.
- Aksoy, Ö. A. (1993). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. I.II.7. Baskı, İstanbul: İnkılâp.
- Aktepe, V. (2010). İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde, Yardımseverlik Değerinin Etkinlik Temelli Öğretimi ve Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi. *Doktora tezi*, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Aktepe, V. (2014). “Etkinlik Temelli Değer Eğitiminin Öğrencilerin Yardımseverlik Tutumlarına Etkisi”. *Researcher: Social Science Studies*, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Cilt:2, Sayı:3.
- Aktepe, V. ve Aktepe, L. (2009). Öğrencilerde İyilik Yapma Bilincini Yerleştirmede Kullanılacak Metotlar ve Öneriler. *1.Ulusal İyilik Sempozyumu*. Sözlü bildiri, Elazığ: İl Millî Eğitim Müdürlüğü-Fırat Üniversitesi, 20-21 Haziran.
- Altınköprü, T. (1999). *Çocuğun başarısı nasıl sağlanır*. Ankara: Hayat Yayıncılık.
- Ay, Ü. (2003). *İşletmelerde etik ve sosyal sorumluluk*. Adana: Nobel Kitapevi.
- Aydın, M. (2011). “Değerler, İşlevleri ve Ahlak”. *Eğitim Bir Sen Dergisi*, Yıl:7, Sayı:19, s.41.
- Aydın, M. Z. (2010a). “Okulda Değerler Eğitimi”. *Eğitime Bakış*, Yıl:6, Sayı:18, s.16-19.
- Aydın, M. Z. (2010b). Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak *Değerler Eğitimi Buluşması*. Ceceli Eğitim Kurumları Değerler Eğitimi Buluşması’nda Sunulan Bildiri. Ankara.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. (Kubbealtı Lugatı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Bacanlı, H. (2000). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (2002). *Gelişim ve öğrenme*. (10. Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal davranış eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Başaran, İ. E. (1998). *Yönetimde insane ilişkileri*. Ankara: Aydan Web Tesisleri.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojide yöntem ve pratik çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Bohlin, K. (1999). *Building character in schools*. California: Jossey-Bass I.
- Çağlar, A. (2005). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi. Erken çocuklukta gelişim ve eğitimde yeni yaklaşımlar 2*. (Ed. M. Sevinç). İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- Çalışkan, A. (2016). İlköğretim 100 Temel Eser İçerisinde Yer Alan Dünya Edebiyatına Ait Eserlerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı Konya.
- Clausen, J. A. (1968). "Historical and Comparative View of Socialization Theory and Research". *Socialization and society*, Ed.: J. A. Clausen, Boston: Little, Brown, s.12-24.
- Demiray, K. (1990). *Temel Türkçe sözlük*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Demircan, Ş. (2017). *Çocuklarda Saygı Eğitimi*. <http://www.mirathaber.com/seyma-demircancocuklarda-saygi-egitimi-20-373y.html> Erişim tarihi. 23.01.2019.
- Demirel, Ö. (2002). *Eğitimde program geliştirme-kuramdan uygulamaya*. Ankara: Pegema Yayıncılık.
- Dilmaç, B. ve Şimşir, Z. (2016). *Okullarda değerler eğitimi*.
- Dilmaç, B. ve Ulusoy, K. (2015). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Doğan, M. D. (2001). *Büyük Türkçe sözlük*. Vadi Yayınları. Baskı:15.
- Doğan, M. D. (2011). *Büyük Türkçe sözlük*. Yazar Yayınları. Baskı:1.
- Doğanay, A. (2007). *Değerler Eğitimi*. C. Öztürk (Ed.). *Hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırmacı bir yaklaşım*. (3. basım). Ankara: Pegem-A Yayıncılık, s.255-286.
- Doğanay, A., Seggie, F. N. ve Caner, H. A. (2012). Değerler eğitiminde örnek bir proje: Avrupa değerler eğitimi projesi. *Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Çalışmaları Dergisi*. 2(4), s.83-96.
- Dökmen, Ü. (2007). *Küçük şeyler*. İstanbul: Sistem Yayıncılık, s.60.

- Ekşi, H. (2003). “Temel İnsanî Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt:1, No:1, s.79-96.
- Erdem, A. R. (2003). “Üniversite Kültüründe Önemli Bir Unsur: Değerler”. *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt:1, No:4, s.55-72.
- Erden, M. (1998). *Öğretmenlik mesleğine giriş*. Ankara: Alkım Yayınları.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Erol, A. (2005). *A. Ş. Talıbzade (1881-1959) hayatı, sanatı, eserleri*. İzmir: Tibyan Yayıncılık.
- Erol, A. (2005). Abdulla Şaik’in eserlerinde eğitim ve terbiyemes’ elesi. *Medeniyet Dünyası. Azerbaycan Respublikası Tehsil Nazirliyi Azerbaycan Dövlət Medeniyet ve İncesenet Universiteti*, Sayı. X, s.379-384.
- Erol, A. (2006). “Abdulla Şaik Talıbzade (Doğumunun 120.Yılı Münasebeti ile)”. *Folklor Edebiyat Dergisi*, 2006/3 Sayı:47, s.91-104.
- Ersoy, E. (2014). Değişen Değerler Dünyasında Gençliğin Ahlâkla İmtihanı. *Uluslararası Gençler ve Değerler Sempozyumu*, 25 Nisan 2014, s. 270-285.
- Ersoy, H. (2018). “Değerler Eğitimi Açısından Türk Dili ve Edebiyatı Programında Dîvânu Lugâti’t Türk”. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 7 (11-31).
- Eyüpoğlu, İ. Z. (1998). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınlar.
- Fichter, J. (2006). *Sosyoloji nedir*. Çev. N. Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Fichter, J. (2015). *Sosyoloji inedir*. (2. Baskı) Çev. N. Çelebi, Ankara: Anı Yayıncılık.
- G. R. Goethals & J. Strauss (Eds.), *Multidisciplinary Perspectives on The Self*. New York: Springer-Verlag, pp. 208-238.
- Garayev, Y. (2001). *Min ilin sonu... (XXI Esr ve Şerq Deyerleri)*. Bakı: Elm Neşr., s.78
- Gül, R. (2013). “Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi”. *Yüksek Lisans Tezi*. Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı.
- Gültekin, T. (2011). “Sanat Eğitiminde Estetik Değerlerin Gelişimi Sürecinde Çocuk ve İletişim”. *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:24.

- Güner, Y. (2007). Toplumsal Duyarlılık, Milliyet Blog Kişisel Gelişim. <http://blog.milliyet.com.tr/toplumsalduyarlilik/Blog/?BlogNo=25952> Erişim tarihi: 23.01.2019.
- Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları, s.18.
- Güven, A. Z. (2014). “Türk Efsanelerinin Değerler Eğitimi Bakımından İncelenmesi”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2014, Cilt: 11, Sayı: 26, s.225-246.
- Güven, S. (1999). *Toplum bilim*. Bursa: Ezgikitapevi. s.163.
- Hajıyeva, S. (2017). Azerbaycan Türk Şairi Abdullah Şaik ve Hakkındaki Yayınlar Üzerine. *TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl:5, Sayı:11, s.420-436.
- Hökelekli, H. ve Gündüz T. (2007). *Üstün yetenekli çocukların değer yönelimleri ve eğilimleri*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Huitt, W. (2004). “*Values Educational Psychology Interactive*”. Valdosta State University.
- İlhan, A. Ç. (2004). “21. Yüzyılda Öğretmen Yeterlilikleri”. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*. Yıl:5, Sayı:58.
- İncebacak, Z. ve Öztürk, Y. (2018). Miyase Sertbarut’un Kapiland Üçlemesinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:19, s.105-136.
- Karaca, K. (2016). *Değerler eğitimi*. Eğitim Sen Yayınları. Şubat 2016, s.1.
- Kaymakcan, R. (2007). Bir Değer Olarak Hoşgörü ve Eğitimi” *Değerler Eğitimi Uluslararası Sempozyum Bildirisi*. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İstanbul, s.515-532.
- Keskinoğlu, Ş. (2008) “İlköğretim Beşinci Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Mesnevi Temelli Değerler Eğitimi Programının Ahlaki Olgunluğa ve Saldırganlık Eğilimine Etkisi”. Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

- Kim Suh, B. & Traiger, J. (1999). *Teaching values through elementary social studies and literature curricula*. Education. 119 (4). <http://www.questia.com> (The Online Library of Books and Journals) Erişim tarihi: 28.03.2019.
- Kohlberg, K. (1985). The Just Community Approach to Moral Education in Theory and Practice. In M. W. Berkowitz (Edited by). *Moral Education: Theory and Application*. New Jersey London: Lawrence Erlbaum Associates, Inc. pp.27-85. Retrieved July, 21, 2009 from <http://www.questia.com> (The Online Library of Books and Journals).
- Köknel, Ö. (2007). *Çatışan değerlerimiz*. İstanbul: Altın kitaplar, s.17.
- Kolukisa, E. A., Oruç, Ş., Akbaba, B. ve DüNDAR, H. (2008). *İlköğretim sosyal bilgiler 4 öğretmen kılavuz*. Ankara: Gizem Yayıncılık, s.273.
- Kut, G. (2014). Payitaht İstanbul'un Sultan Şairleri (Seyf Ve'l Kalem Sahipleri). İlmî Araştırmalar: *Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 0(9), 161-178. <http://dergipark.gov.tr/fsmiadeti/issue/6486/85855> Erişim tarihi: 22.01.2019.
- Loomans, D. ve Loomans, J. (2005). *Çocuklara özsaygıyı ve değerleri öğretmenin 100 yolu* (1. Baskı), İzmir: Ege-Meta Yayınları.
- Lovat, T. (2006). *Values Education and 'Doing Well' in School*. Address to The Australian Council of State School Organizations (ACCSO), Melbourne, 26 October. www.valuesineducation.org.au/pdf/lovat061026.pdf Erişim tarihi: 28.03.2019.
- MEB (2005). *İlköğretim 1., 2. ve 3. sınıflar hayat bilgisi dersi öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 4. ve 5. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- MEB (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6-7. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu* (Taslak Basım). Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- MEB (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. Ankara.
- Mengüşoğlu, T. (1997). *Felsefeye giriş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Mert, İ. S. (2007). *Cesaret yöntemi*. İstanbul: Hayat Yayınları.

- Mürşüdlü, M. (2017). *Abdulla Şaiq Talibzadenin pedagoji fealiyyeti ve onun "nümune mektebi"nin telimin yeni mezmunda kurulmasında rolu*. Bakı: "Heroqlif", s.60.
- Mustafayeva, X. (2011). *Azərbaycan uşaq edebiyatı*. Bakü: Elm Neşr.
- Okumuş, E. (2010). Toplum ve Ahlak Eğitimi. *Eğitime Bakış Dergisi, Eğitim-Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi*, Yıl:6, Sayı: 18, s. 28-32.
- Özçelik, O. (1998). Duyarlılık Eğitimi, *Yönetim*, 31, s.18–27.
- Özgüven, İ. E. (1994). *Psikolojik testler*. Ankara: Yeni Doğu Matbaası.
- Özdemir, S. ve Davarcı, Y. (2013). *Son kale aile*. Ankara: Korza Yayıncılık.
- Raths, L. E., Harmin, M. ve Simon, S. B. (1978). *Values and Teaching: Working with Values in the Classroom*. Columbus, Ohio: Charles E. Merrill Company.
- Ryan, R. M. (1991). *The Nature of the self in autonomy and relatedness*.
- Şahabeddin, C. (1927). *Vecize edebiyatı, Servet-i fünun*. C:61, No:1600/126, 14 Nisan 1927, s.339.
- Sarı, E. (2016). *Başarının sırları*. Antalya: Noktaekitap Yayıncılık. s.187.
- Sarı, İ. (2016). *Adaleti aramak*. Antalya: Noktaekitap Yayınları. s.69.
- Sarı, İ. (2017). *Zalim idareci*. Antalya: Noktaekitap Yayınevi.
- Sarı, M. (2007). "Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek Oku Yaşam Kalitesine Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma". *Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi.
- Sayılı, A. (1989). *Hayatta en hakiki mürşit ilimdir*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Seferoğlu, S. S. (2001). "Sınıf Öğretmenlerinin Kendi Mesleki Gelişimleriyle İlgili Görüşleri, Beklentileri ve Önerileri". *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı:149.
- Selçuk, Z. (2000). *Okul deneyimi ve uygulama*. Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım. 12..
- Selsam, H. (1995). *Etik, yeni değerler ve özgürlük*. Çev: Yüksel Demirekler, Ankara: Yaba Yayınları.
- Silah, M. (2005). *Sosyal psikoloji (Davranış bilimi)*. Ankara: Seçkin Yayınları, s.278-280.
- Sönmez, V. (1994). *Sevgi eğitimi*. (3. Baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Tahiroğlu, M., Yıldırım, T. ve Çetin, T. (2010). Değer Eğitimi Yöntemlerine Uygun Geliştirilen Çevre Eğitimi Etkinliğinin, İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin

- Çevreye İlişkin Tutumlarına Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*. 30, s.231-248.
- Talibzade, K. (2005). *Abdulla Şaiq seçilmiş eserleri*. Üç Cilt, Bakü: Avrasya Press.
- Tepe, H., Bayrak, M., Yavlal, M., Şişman, S. ve Tüzün, M. (2014). Değerler Eğitimi için Bir Kılavuz Denemesi. *Uluslararası Şeffaflık Derneği*, İstanbul.
- Tezcan, M. (1999). *Eğitim sosyolojisi*. Ankara.
- Tezcan, M. (2003). Gizli Müfredat: Eğitim Sosyolojisi Açısından Bir Kavram Çözümlemesi, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 53-59.
- Törenek, M. (2016). *Yazar Eser İlişkisi Bağlamında Cenap Şahabettin ve Tiryaki Sözleri*. Asos Journal. Yıl:4, Sayı:24, s.1-13.
- Turgut, T. (1998). *Örgütsel davranışta değerlerin yeri*. Endüstri ve Örgüt Psikolojisi II.Ed.: *Suna Tevrüz, Türk Psikologlar Derneği Yayınları*, s.35-48.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe sözlük*. (11. basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe sözlük*, <http://www.tdk.gov.tr> Erişim tarihi: 22.01.2019.
- Uygun, N. ve Dönmez, Ö. (2009). İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Öğrencilerine Sosyal Bilgiler Dersinde Ahlaki Muhakeme Yaklaşımı İle Değer Öğretimi. 8. *Ulusal Sınıf Öğretmenliği Eğitimi Sempozyumu*, Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir, 21-23 Mayıs, s.414-425.
- Uzunkol, E. (2014). Hayat Bilgisi Öğretiminde Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Öğrencilerin Özsayıgı Düzeyleri, Sosyal Problem Çözme Becerileri ve Empati Düzeylerine Etkisi. Yayınlanmamış *Doktora Tezi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Ankara.
- Vurgun, L. ve Öztop, S. (2011). “Yönetim Ve Örgüt Kültüründe Değerlerin Önemi”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Yıl: 2011, Cilt: 16, Sayı: 3, s.217-230.
- Yaman, E. (2012). *Değerler eğitimi-eğitimde yeni ufuklar*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2011). Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.13(20), 117-124.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yıldız, D. Ç. (2011). “İbrahim Zeki Burdurlu’nun Eserlerinde Sevgi Değeri”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı:29, s.203-230.
- Yusifoğlu, R. (2006). *Uşaq edebiyatı*. Bakü: Şirvanneşr.
- Yüksel, S. (2002). Yükseköğretimde Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Örtük Program. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), s.362.

